

SPRSV

10. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDOBICE 2002

17.-19. října 2002

Uspořádal JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Tento pracovní materiál neprošel autorskou korekturou

SBORNÍK REFERÁTŮ

2002

SPRSV

10. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

Pardubice 2002

pořádaný

Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu

VE DNECH 17.– 19. ŘÍJNA 2002
V HOTELU LABE V PARDUBICÍCH

pod záštitou

Jiřího Razskazova
náměstka primátora města Pardubic

ISBN 80-86559-12-2

Prezident kongresu

Doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

vedoucí katedry pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Univerzity Hradce Králové

ČESTNÉ PŘEDSEDNICTVO

Prof. JUDr. Dagmar Císařová, DrSc.

vysokoškolský učitel PF Univerzity Karlovy Praha

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.

vysokoškolský učitel ZŠ Jihočeské univerzity České Budějovice

Plk. JUDr. Jiří Kubík

příslušec min. obrany u min. zahraničí Praha

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

pracovník Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky

Jaroslav Pech

zástupce ředitele SOÚ Praha

PaedDr. Jiří Pilař

ředitel odboru speciálního školství MŠMT Praha

Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

vysokoškolský učitel PF Univerzity Karlovy Praha

Jiří Razskazov

náměstek primátora města Pardubic

MUDr. Jiří Šraček

čestný předseda SPRSV Praha

Doc. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.

člen předsednictva SPRSV Praha

Prof. PhDr. Vladimír Wolf

děkan Ped. fakulty Univerzity Hradce Králové

MUDr. Radim Uzel, CSc.

ředitel SPRSV Praha

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.

poslanec Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Praha

Organizační výbor

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc. – předseda

Stanislava Dvořáková

Vladislava Chytrá

PaedDr. Lenka Kubrichtová

Jiřina Marková

Mgr. Zuzana Prouzová

Ružena Přihodová – pokladník

PROGRAM

17. října 2002

- 13.00 – prezentace účastníků v hotelu Labe
 14.00 – slavnostní zahájení kongresu, projevy hostů
 14.30 – zahájení odborného programu kongresu a prvního bloku přednášek
1. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.
Definice dítěte podle čl. 1 Úmluvy o právech dítěte
 2. PaedDr. Miloš Kusý
Prevence komerčního sexuálního zneužívání dětí v resortu školství
 3. PhDr. Jan Lašek
Psychologický dopad sexuálního zneužívání a týrání dětí pro jejich další vývoj a psychologická soudně znalecká činnost
 4. Doc. PhDr. Vladimír Těšitel, CSc.
Lesk a bída sexuální výchovy v Čechách
 5. Mgr. Dagmar Švehlová
Manželství a mimomanželská sexualita očami mladých lidí
 6. Mgr. Kateřina Juklová, Doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Některé omylly sexuální výchovy
 7. MUDr. Pavel Kolan
Co chybí naší sexuální výchově
 8. Bc. Stanislava Dvořáková
Téma a zdroje informací o lidské sexualitě a rodinná výchova
 9. Mgr. Daniela Králová
Sředoškolská mládež v orientaci na partnerství
 10. Doc. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Rodičovství očima středoškoláků
 11. PhDr. Eva Švarcová
Pohled současné mládeže na rodičovství
 12. Bc. Jana Falusová
Stáří a sexuální výchova
 13. PhDr. Yveta Vrublová
Sexuální výchova v současnosti
 14. PhDr. Václav Šima
Několik poznámek k sexuálnímu chování z pohledu transakční analýzy
- Diskuse u kávy k prvnímu bloku přednášek
 18.00 – zakončení prvního dne kongresu

18. října 2002

- 9.00 – zahájení druhého dne kongresu a druhého bloku přednášek
15. Mgr. Lenka Šilerová
Rodina a sexuální výchova

16. Petr Kaňka
Programy prevence a sexuální výchovy serveru 004.cz
 17. Lenka Humlová
EDU program – www.intimita.cz
 18. MUDr. Kovář
Regionální koncepce sexuální osvěty pro základní a střední školy – více nebo fikce? (6 let působení za námi)
 19. MUDr. Pavla Vokřínková
Dvoustupňový program prevence HIV/AIDS pro žáky SOU
- Diskuse k předneseným přednáškám
 10.30 – 11.00 kávová přestávka
20. Doc. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.
Homosexualita
 21. MUDr. Ivo Procházka
Coming out
 22. PhDr. Hana Malinová, CSc.
Nikdy není pozdě
 23. PhDr. Drahomíra Oudová
Sociální kompetence a kamarádky a přátelské vztahy dospívajících
 24. Vladislava Chytrá
Sex, láska a alkohol mezi bezdomovci
- Diskuse k předneseným přednáškám a zakončení druhého bloku přednášek
 13.00 – společný oběd v restauraci v I. poschodí hotelu Labe
 14.15 – zahájení třetího bloku přednášek
25. Prof. JUDr. Dagmar Čisarová, DrSc.
Nové pojetí trestných činů proti lidské důstojnosti
 26. JUDr. Miroslav Midlöhner, CSc.
Nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání
 27. Plk. JUDr. Jiří Kubík
Rovnoprávnost a šikana
 28. Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.
„Mediační realita“ a její vliv na legislativní praxi
 29. Mjr. Pavel Kopie
Sex a drogy
- Diskuse k předneseným přednáškám
 17.00 – 17.30 kávová přestávka
30. PhDr. Jana Korčáková, Ph.D.
Výpověď jazykových učebnic na téma rodina
 31. Mgr. Robert Čapek
Chybující žáci v sexuálních větných rozbořech
 32. PhDr. Miroslava Hřebíková, Ph.D.
Výchova ke zdravému životnímu stylu v zahraničí

Diskuse k předneseným přednáškám

18.30 – zakončení třetího bloku přednášek a druhého dne kongresu

20.00 – SPOLČĚNSKÝ RAUT

19. října 2002

9.00 – zahájení třetího dne kongresu a čtvrtého bloku přednášek

33. PhDr. Lenka Šulová, CSc.
Psychoprofylaktická příprava a alternativy porodní situace

34. MUDr. Radim Uzel, CSc.
Hormonální antikoncepce a libido

35. MUDr. Vladimír Škoda
Erektivní disfunkce jako první příznak ISCHS

36. MUDr. Jiří Štáček
FEMALISMUS – nové hnutí žen?

37. Jana Pomahačová, PhDr. Jiřina Kocourková
Informovanost o metodách plánovaného rodičovství jako předpoklad poklesu pota-

tovnosti

38. Eva Soukupová, PhDr. Jiří Kocourková
Strovnání vývoje potratovosti v ČR a SR v 90. letech

Diskuse u kávy k předneseným přednáškám

12.30 zakončení čtvrtého bloku přednášek a kongresu PARDUBICE 2002

Dámy a pánové, vážení účastníci kongresu,

je mi ctí uvítat vás v Pardubicích na jubilejním desátém kongresu k sexuální výchově. Vzhledem k tomu, že se všechny dosavadní ročníky této významné akce uskutečnily v našem městě, což se doufám nezmění ani do budoucna, lze už váš kongres vlastně považovat za takřkajíc domácí pardubickou záležitost. A právě proto jsem tak trochu na rozpácích, zda vám vůbec představovat naše město, které řada z vás za ta léta už jistě dobře zná. Ale snad mi pravidelní účastníci kongresu promi- nou, když přece jen přidám stručnou vizitku Pardubic pro ty, kdo sem letos přijeli poprvé.

Historické centrum východních Čech, u jehož počátků stál biskup Arnošt z Pardubic, zažilo velký rozmach za pánů z Pernštejna. Dodnes se o tom můžete nejlépe pře- svědčit, přijdete-li se projít jedinečným starým městem, jemuž věvodí v naší zemi zcela ojedinělý komplex zámku s opevněním.

V současných Pardubicích, které jsou správním centrem Pardubického kraje, se pak můžete setkat s živoucím a dělným prostředím v nejrušnějších oblastech lidské činnosti. Snažíme se o to, aby Pardubice byly pracovním, ale i pohostinným a při- jemným městem, o čemž se – jak věřím – během svého pobytu sami přesvědčíte.

Dámy a pánové, jsme potěšeni, že můžeme být hostiteli vašich jednání. Přeji vám, aby byla co nejpłodnější a dny, které u nás strávíte, co nejpřijemnější.

Jiří Razskazov, náměstek primátora

Rekodifikace sexuálního trestného činu

Prof. JUDr. Dagmar Čisarová, DrSc.

V celém světě došlo v posledních letech k prudkým společenským změnám, které se odrazily také v morálce a právu. V ekonomice převládly zásady trhu. hranice mezi státy padly, dochází k ohromné migraci a rozdíly v tradicích a morálce mizí. Rodina v patriarchálním smyslu, bezpečí rodové či místní komunity ztratila svůj praktický význam. To, co bylo dříve považováno za nemravné a co bylo řečeno trestat, dnes společnosti nevalí. V každodenním životě se běžně setkáváme s nabízením erotických časopisů a předmětů, videopůjčovny s pornografickými filmy jsou veřejně přístupné, erotické záběry v novinách, televizi a internetu jsou běžné. Veřejnost již nepovažuje sexuální excesy za odporné, naopak je toleruje – tu s erotikou a sexualitou je považován za samozřejmou lukrativní součást světového trhu. Organizovaný zločin všechny tyto možnosti využívá k rozšiřování dětského sexu, obchodu s dětmi a sektuismu v nejrůznějších podobách.

Sociologická a kriminologická literatura tyto jevy vysvětluje jako důsledky individualizace, globalizace, ekonomizace a infantilizace společnosti.

Trestní právo v moderním světě se oprostilo od moralistického balastu a náboženských představ. V dřívější době byly některé činy v sexuální oblasti považovány za nemravné, společensky nepřijatelné a zavržením hodné, v posledním desetiletí však již nejsou považovány za trestné a společnost je toleruje.

Jedná se zejména o rozšiřování pornografie, homosexuality, cizoložství, střídání partnerů, případně i o pohlavní styk se zvířaty.

Liberalizace v sexuální oblasti však bývá doplňována hlasy po zpřísnění trestního zákonodárství, zejména po vzniku nových forem těchto činů, zintenzivnění jejich závažnosti a společenské nebezpečnosti. Zvláštní pozornost byla věnována recidivě.³

V Německu 33. novelizací TZ z 1. 7. 1997 a zákonem o boji proti sexuálnímu deliktům a jiným závažným trestným činům z 26. 1. 1998 se znění dalších předpisů došlo ke zřízení tradiční koncepce sexuálního trestného činu a jejich nových novelami, naposledy zákonem č. 144/2001 a zák. č. 134/2002 Sb. a různými formulacemi deliktů je silně ovlivňována tradice.

Citlivá problematika trestního postihu sexuálního deliktu je silně ovlivňována tradicemi emocemi a fánazi. Tyto tradice jsou podporovány mediálními prostředky, představujícími sexuální pachatele jako hrůzostrašná monstra, masové vrahy provádějící nejrůznější rituální obřady a postupy.

³ Jarfke B.: Die gesellschaftliche Reaktion auf Sexualstraftaten. Der Ruf nach dem Gesetzgeber in Was tun mit den Sexualstraftätern, Wienand, Köln, 1997, 20. Institut für Konfliktforschung, 2000. Schüller-Springorum, H. a kol.: Sexualstraftäter im Masseregulierung Grundfragen ihrer therapeutischen Behandlung und der Sicherung der Allgemeinheit, Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform 79/1996. Termin „infantilizace“ považujeme za velmi výstižný.

⁴ Berner W., Boltermeyer J.: 5 Jahres Verlaufs von 46 aus den therapeutischen Strafvollzug entlassenen Sexualdelinquenten, Recht und Psychiatrie, 13, 1-4-118, 1995. Pfafflin F.: Rückfallprognose bei Sexualdelinquenz, Recht und Psychiatrie 13, 106-114 /1995. Schneider H. J.: Die Verbesserung des Schutzes der Gesellschaft gegen gefährlichen Sexualstraftäter, Juristen Zeitung 53, 436-445/1998.

Naproti tomu v mnoha evropských zemích byly prováděny v nejrůznějších oblastech společenských věd, jako je kriminologie, penologie, sociologie, viktimologie aj. medicíny, jako je psychiatrie, sexuologie, farmakologie aj. výzkumy orientované zejména na zabránění recidivy a zvýšení ochrany společnosti, jakož i na resocializaci pachatelů.

Holandský terapeut Rood Bullens v protikladu se stanoviskem odborníků USA, kteří sexuální pachatele označují za „sexuálně violent predators“ a vypracovali terapeutický kontrolní program s využitím polygrafických prostředků jako je detektor lži ap., zdůraznil: „Veššina pachatelů sexuálního trestného činu jsou až „odporné“ (ekelhaft) normální lidé“ (Hillauser-Süddeutsche Zeitung z 31. 7. 1999).

Ke kritice amerického programu se přidali i jiní evropští odborníci, zpochybnili právní relevanci polygrafických prostředků. Registraci těchto pachatelů na DNA považují za ohrožení práv osobnosti, společenskou stigmatizaci v okolí a zrušení možnosti resocializace a dalšího životního uplacení. Z tohoto stanoviska vyplývá jednoznačný antiterapeutický program „no cure, but control“ neboli „harm reduction“.³

Podle nich je nutno zajistit resocializaci pachatelů a ochranu společnosti komplexním přístupem se zdůrazněním kontroly, resp. využitím institutu probačního dohledu. Novým přístupem vycházejícím z analýzy osobnosti pachatelů, často psychopati, jednajících pod vlivem drog nebo alkoholu, byla uplatňována kritika tradičního postoje trestní justice ukládat vysoké tresty odnětí svobody nebo ochranného léčení bez časového omezení.

Problematika reakce společnosti na sexuální delikty je v celém světě zpracovávána z nejrůznějších aspektů nejrůznějšími oblastmi vědy i praxe.

U nás se této problematice věnuje ve srovnání s jinými zeměmi malá pozornost jak v odborné, tak i laické veřejnosti. Literární prameny jsou nedostatečné, judikatura pochází převážně z minulých dob. Přes různé novely trestního zákona nedošlo ke změně celkové koncepce a systematicky těchto trestných činů obsažených v VIII. hlavě s názvem „Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti“. Věcný záměr rekodifikace trestního práva hmotného neobsahuje žádné podstatné změny.

V trestních zákonících jiných zemí je problematika sexuálního trestného činu zpracována uceleněji a přehledněji než u nás. V rámci rekodifikace je toto zpracování aktuálním úkolem. Je to problematika stále živá, vyžadující nové a nové teoretické zpracování. Je tomu tak i v Německu, kde byly publikovány kritické analýzy platné právní úpravy, návrhy mohou být pro nás iniciačním podnětem.⁴

Sám pojem „trestné činy proti lidské důstojnosti“ není přesný ani výstižný. Zařazení tohoto suboddílu do VIII. hlavy nepřispívá k přehlednosti, neboť v prvním suboddíle jsou obsaženy nejrůznější trestné činy. Sám pojem lidské důstojnosti je daleko širší a v právní kultuře je užíván zejména v rámci ochrany základních lidských práv a svobod v nejširším slova smyslu.⁵

³ Kröger U.: Zur Behandlung von Sexualität in der Dr. Henri von der Hoeven Klinik in den Niederlanden, Zeitschrift für Sexualforschung, s. 138/1997. Cox M., Theilgaard A.: Mutative metaphors in psychotherapy, The acoliomode, Tavistock Publ. London, New York, 1987. Goldberg A.: The problem of perversion, The view from self psychology Yale University Press, New Haven, London, 1995 aj.

⁴ Egg R.: Zur Kriminalität der Sexualstraftäter, referat přednesený na kolokviu Institutu pro pokroč. řešení konfliktů, ve Shorniku Institutu für Konfliktforschung, Köln 2000, s. 7.

⁵ Čisarová D.: Ke koncepci postihu trestných činů proti lidské důstojnosti, Trestní právo 11/2000, s. 6 a násled.

V trestním zákoníku SRN jsou uvedeny skutkové podstaty sexuálních trestných činů v oddíle XIII, s názvem Straftaten gegen sexuelle Selbstbestimmung (Trestné činy proti sexuálnímu sebeurčení v zák. ustanoveních § 174 až 184c) TZ). Tento název je v souladu s předmetem těchto trestných činů, totiž právem každého člověka na vlastní rozhodování v pohlavní sféře. I když je tento pojem německými teoretiky kritizován, že do tohoto odvětví jsou zahrnuty nejružnější trestné činy, které jsou jakýmsi způsobem spojeny s pohlavní oblastí, je to pojem a pojetí moderní v souladu se světovým trendem. Zákoník v Německu byl v této oblasti mnohokrát doplňován, což svědčí o živé problematice vyžadující komplexní pozornost a zpracování tak, aby právní úprava byla v souladu s výsledky vědy a techniky.⁸

Pod německým vlivem byl zpracován i nový ruský trestní zákon.

Trestní zákoník Ruské Federace z 1. 1. 1997 upravuje tyto trestné činy v hlavě 18 s názvem „Presuplenija protiv polovoj neprkosnovenosti i polovoj svobody ličnosti“ (Trestné činy proti pohlavní nedotknutelnosti a pohlavní svobodě osobnosti).⁹

Titul se konceptně blíží evropskému pojetí, je však pro naše potřeby příliš složitý (čl. 131 až 152). V této souvislosti je ale třeba zdůraznit, že soustředění skutkových podstat sexuálních deliktů do zvláštní samostatné hlavy přispívá k přehlednosti, jednoznačnosti a účinnosti.

Problém vyřešení otázek, které trestné činy mají být subsumovány do takové zvláštní hlavy trestního zákona, vyžaduje pečlivého uvážení odborníků ze všech podstatných oborů souvisejících s trestní politikou a sociální ochranou společnosti i jednotlivce.

Jak bylo uvedeno již v úvodu, je nutno zvažovat všechna hlediska, nejen otázku trestního postihu, ale i zlepšení postavení obětí těchto trestných činů, zabránění recidivě a zlepšení resocializace pachatelů takovým způsobem, aby nedocházelo k nadbytečným finančním nákladům a omezování svobod a práv odsouzených dlouhým výkonem trestních sankcí.

Základním kritériem modernizace a novelizace trestního hmotného práva je racionalita. Předložený věcný záměr trestního zákona byl přizpůsoben novým podmínkám vývoje společnosti a převážná pozornost byla věnována modernizaci hospodářských trestných činů, finanční kriminalitě a ochraně životního prostředí, tak jak vyplývá z mezinárodních smluv. Zvláštní část trestního zákona bude revidována jednak z hlediska vypuštění některých již z dnešních hledisek potřeby trestní represe nadbytečných skutkových podstat, jednak z hlediska ponechání a zpřesnění stávajících skutkových podstat, a to i z hlediska formálního pojetí trestného činu, event. s jeho materiálním korektivem.

Některé změny navrhované v posledním věcném záměru rekonstrukce trestního práva byly již provedeny novelami trestního zákona, zejména pak prominutím liberalizace sexu tinn, a byla rozšířena trestní ochrana i na osoby mužského pohlaví a současně byl vymezen pojem znásilnění tak, aby zahrnoval i jiné způsoby ukájení pohlavního pudu. Tato koncepce se opírá zčásti v posledním komentovaném vydání trestního zákoníku (Šámal, Půry, Rizman: Trestní zákon, C. H. Beck, 2001).

⁸ Tröndle H., Fischer T.: Strafrechtsbuch, C. H. Beck, München, 1999.

⁹ Skuratov J., Lebedev V. M.: Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii, Norma-1999, Moskva 1999.

V praxi však jistě nebude vše tak jasné, neboť většina případů spočívá na důkazním řízení výsledkem obětí, která často pod psychickým šokem či stresem, event. při závislosti a podobných okolnostech nebude schopna vypovídat, jakým způsobem bylo znásilnění vykonáno. Doposud byl v trestním řízení respektován znalecký posudek z oboru gynecologie, což napomáhalo překlenout nedostatky ve výsledku obětí. V jiných evropských státech se provádí takový výsledek za účasti psychologa a orgány přípravného řízení musí respektovat všechna práva obětí již od zahájení trestního stíhání, což přispívá i k osvětlení podstatných okolností a zrychlení trestního řízení. U nás jsou tyto principy v trestním řízení zakotveny, ale v praxi se příliš neprojevují.

Věcný záměr rekonstrukce ponechává trestnou soulož mezi příbuznými, což je ve srovnání s jinými zeměmi ojedinělé. V rámci postihu organizovaného zločinu, využívajícího obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku, věcný záměr doporučuje novou formulaci a doplnění stávající právní úpravy kvalifikovanou podstatou se zvýšením trestní sazby, má-li čin zvlášť závažný následek; nová formulace odpovídá mezinárodním závazkům.

V jiných trestních zákonících je podrobně vymezena trestnost rozšiřování pornografie, zejména ve vztahu k dětem a mladistvým. U nás se tomu tak nestalo, i když se jedná o mezinárodní výnosný protispolečenský jev. Modernizace našeho trestního práva nebyla v tomto směru konceptní. Sexuální obtěžování na pracovišti, tzv. harašení, je sice možno postihovat podle stávající právní úpravy, ale možná, že by účinnější byla formulace zvláštní skutkové podstaty se ztížněním využívání závislosti, bezbrannosti atp. Obdobně je tomu i s domácími násilím, které u nás zůstává okrajovou problematikou.

Proveďme-li analýzu současně platných předpisů, dospějeme k závěru, že rekonstrukční úsilí bylo většinou vedeno pouze jedním směrem, sledovalo jeden cíl, ale nikoliv komplexní účinnost. Tak při domácím násilí, kdy žena je závislá na muži-alkoholíkovi, který na ni násilím vymáhá pohlavní styk, může těžko využít svá práva odepření souhlasu k trestnímu stíhání dle § 163 tr. ř. pro znásilnění dle § 241 odst. 1 nebo pro obdobné jednání kvalifikované dle § 235 odst. 1 TZ, vyhrožuje-li jí muž, že ji s dětmi zabije, dle-li souhlas k trestnímu stíhání. Toto zákonné ustanovení totiž chrání spíše pachatele než obět, ačkoli sledovalo i humanistický cíl – zlepšení postavení poškozeného v trestním řízení. Zák. ust. § 163 tr. ř. působí při domácím násilí zcela opačně a ziráčí tak svůj smysl.

Němečtí teoretici zdůrazňují, že právě jedině celý komplex souvisejících předpisů může být účinný v boji proti sexuálnímu násilí (v SRN je to za prvé – zákon o boji proti sexuálnímu deliktům a dále bezpečnostním trestným činům, za druhé – zákon o reformě trestního práva (6. novela TZ) a za třetí – zákon na ochranu svědků a zlepšení ochrany obětí).¹⁰

Právní ochrana obětí násilných sexuálních deliktů je vysoce nutná nejen z humanistického hlediska a ochrany základních lidských práv, ale i pro trestní řízení, neboť oběť bývá často jediný svědek a nemůže-li řádně a svobodně uplatnit svá práva, trestní řízení může těžko splnit svůj zákonný účel.

V rámci rekonstrukce trestního postihu pohlavního znásilnění podle § 242 TZ zazněly i hlasy po snížení věkové hranice ochrany anebo důkladnějšímu zkoumání stupně nebezpečnosti pro společnost v konkrétním případě. Tak kupř. dobrovolná soulož 14leté dívky z její iniciativy vykazují rozdíl mezi souloží s 8letou dívkou.¹¹

¹⁰ Hasfike: cit. dílo, s. 38.

¹¹ Mitföhrer M.: Právní aspekty sexuálního znásilnění, Trestní právo 6/2002, s. 8.

Na konferencích sexuologů se často diskutuje o neinvazivních sexuálních technických komunikacích tzv. neckingu a pettingu, které jsou mládeži preferovány, ať již ze zvládnutí nebo ze snahy docílit ve skupině vrstevníků společenskou prestiž. Často se tak děje na diskotékách a podobných akcích po konzumaci lehkých drog nebo afrodiziak.

Přes mezinárodní dokumenty Rady Evropy, jako je Charta práv dítěte atd., došlo k ohrožení mu rozmachu dětské pornografie, ztrátě jakýchkoliv zábran, kdy někdy sami rodiče nabízejí své děti k fotografování aktů a jejich rozšiřování za úplatu. V důsledku toho všeho dochází i k rozmachu dětské prostituce. Vzhledem k vysokému stupni společenské škodlivosti tohoto jevu, rozšiřování dětské prostituce internetem a jinými prostředky nelze soubalit se snížením věkové hranice ochrany, která byla stanovena na základě vědeckých poznatků psychologie, psychiatrie, pediatrie a jiných oborů. Pohlavním zneužíváním dochází k narušení psychického a fyzického rozvoje nové generace, právní ochrana je zde na místě. Hrozba trestních sankcí uvedená v § 242 TZ je v souladu s jinými trestními zákony.

Zneužití závislosti dle § 243 TZ za účelem pohlavního styku je možné v nejrůznějších formách. V poslední době je možno smlouvat i tzv. sexuální harašení na pracovišti.¹⁰

Formulace skutkové podstaty vyžaduje modernější úpravu – kupř. pojem „dozor“ by měl být nahrazen „služební či jinou závislostí“, pojem „mimomanželská soulož“ je archaický. V německém i ruském TZ jsou daleko lépe konkretizovány podmínky trestního postihu tohoto negativního společenského jevu.

Jak již bylo uvedeno, trestnost soulože mezi příbuznými dle § 245 je v našem zákoníku zcela ojedinělá. Slovo, např. velkový přístup ve Skandinávii. Zůstává mimo pochybnost, že takového jednání je společensky nevhodné z eugenického hlediska zátěže potomků takovýchto příbuzných, ale trestnost na základě zdůrazňování pokrevního příbuzenství, jak je uvedeno ve věcném záměru rekonfigurace, působí zastaralým dojmem. Pokud by měla být zachována je třeba důkladného rozboru. Jiné trestní zákony ji výslovně neobsahují.

Obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku dle § 246 TZ po novelách provedených zák. č. 265/2001 Sb. a zák. č. 134/2002 Sb. je trestné v souladu se světovým trendem. Ve vztahu k trestnému činu kuplířství dle § 204 TZ je trestným činem speciálním odpovídajícím mezinárodním závazkům. V dřívější době se tento závažný trestný čin téměř nevyskytoval, v současné době je významnou složkou organizovaného zločinu. Proto je jeho právní úprava zpřesňována na základě zahraničních zkušeností a pramenů.

Jiné související trestné činy jsou upraveny mimo rámec VIII. hlavy trestního zákona. Jak již bylo řečeno, při rekonfiguraci by bylo pořídné zvážení celkové koncepce a přizpůsobení novým orientacím. **Komentář** vždy v odstavcích týkajících se vztahu k jiným zák. ustanovením upravuje justiční praxi na odpovídající kvalifikaci konkrétních činů a jejich forem. Je to poměrně náročné. V jiných trestních zákonech je zpracován ucelenější soubor skutkových podstat trestných činů v pohlavní sféře. Jak v ruském, tak i německém, je v tomto komplexu obsaženo kuplířství, ohrožování mravnosti (který je u nás chápán jako trestný čin ohrožování dle § 205 TZ) posilující rozšiřování pornografie. Obdobně ohrožování mravní výchovy mládeže dle § 217 TZ. Zejména otázce rozšiřování a podněcování dětské pornografie s v zahraničí věnuje značnou pozornost a prosazuje se stanovisko nového zpracování postihu i v

¹⁰ Císařová D.: cit. dílo.

základě kriminologického hlediska, a to nejrůznějších skupin tj. producentů, účastníků a konzumentů. Jejich postih na internetu je doposud beztestný, a přitom se jedná o velmi společensky škodlivou činnost. V zahraničí je trestný (kupř. v SRN dle § 183 a 183a StGB) i exhibicionismus způsobující veřejné pohoršení.

Při zpracování této aktuální a velmi citlivé problematiky však nelze u nás využít žádné analýzy, teoretické práce a výzkumy. Uplýváme na tradiční koncepci a všechny novelizace jsou soustředěny na subjekt těchto trestných činů, a nikoliv na posílení ochrany obětí. Jednotlivě nedá říci, že boj s touto formou trestné činnosti je úspěšný, latence stále přetrvává. Jednotlivé mimořádné aktivity a nadace snaží se pomoci obětem a jejich resocializaci jsou naproti to nedostatečné. Je nutno zvážet celkový komplex předpisů, jak bylo uvedeno v úvodu, aby došlo k usnadnění činnosti orgánů činných v trestním řízení a účinné regulaci v morálce a sociální činnosti nejrůznějších příživníků využívající liberalizaci erotiky. Preventivní účinnost jak generální, tak individuální v podstatě není, veřejnost zůstává naprosto bez zájmu.

Chybují žáci v sexuálních větných rozbořech?

Mgr. Robert Čapek

Sexuální výchova je bezesporu nejatraktivnější téma (pro žáky a některé učitele) předmětu **Rodinná výchova**. Pozornost a motivace dětí je zaručena, mnozí by se mohli domnívat, že učít sexuální tematiku je lehká práce. Vždyť děti mají téma „předstudováno“, neustále o věci diskutují, přemýšlejí a čtou ve svých časopisech.

(Velmi zajímavý by zřejmě byl rozbor divých teenagerovských časopisů. Věřím, že se mu věnovali jím a velmi by mne překvapilo, kdyby sexuální tematika skončila pod 50 % obsahu. Chlapci takové množství svých časopisů nemají, ale nevědí – čtou ty divé...)

Tyto časopisy mají svoje rubriky odpovědí a skutečně – bez rozpaků a odborně se věnují sexuální problematice. Pokud pomineme otázku původu a úprav těchto dotazů, stejně musíme konstatovat, že okruh otázek je poměrně úzký. Žáci mají proto své otázky i pro učitele rodinné výchovy ve škole. Například:

Za jak dlouho dosáhne žena orgasmu?

Když někdo často masturbuje, může mít pak poruchy s ejakulací?

Když holka zjistí, že je těhotná, dá se udelat něco, že by potratila, aniž by šla k doktorce?

Může otěhotnět a být přitom panna?

Jak to, že má každá žena jinak vyvarované poprsí?

V kolika jste měl první pohlavní styk?

Jak kluk pozná, jestli žena dosáhla orgasmu?

Mám spolužák gaye – co s tím?

Může muž dostat nějakou pohlavní nemoc, když ženě lže vagínu nebo jí sítka penis do konečníku?

Může mít chlap deviaci, aby nosil vložku?

Může se při pettingu otěhotnět? Může holka otěhotnět, aniž by měla styk (dovím, že ne!)?

Dá se z vnější poznat na člověku, že měl v nejbližší době sexuální styk?

Je sex těžké?

Proč to chlapci?

Mohl by být holka s penisem a pochvou?

Máte nějakou ichthyku?

To byla jen malá ukázka například pro studenty pedagogické fakulty, aby věděli, co je čelá a do čeho jdou.

Můj kratinký příspěvek má jeden úkol, a to poukázat na to, že sexuální téma je učivo a žáci v učivu zkrátka dělají chyby. Nikoho nepřekvapí, když žák zamění státy nebo moře, či splete, že je nějaké zvíře savce nebo dravec. Nikoho neudiví, když žák poplete rovnici a výjede na špatný výsledek. Jak ale vypadá taková popletená rovnice v sexuální výchově? Jak zkrusí výsledek špatný převod antikoncepčních jednotek? Stalo by možná za to, ukázat si několik hrubek v erotickém věném rozboru.

V našem případě jde o odpovědi na otázky v písemném testu v osmých třídách Základní školy Boženy Němcové v Jaroměři. Test byl velmi důležitý, a nebráním se slovu rozhodující, pro výslednou známku na konci školního roku. (Takže žádné legrácky jako při některých nejmenovaných výkumech.) Byl zároveň i prověřkou znalostí na konci celého tématu **sexuální výchovy**. Žáci by přitom (správně) neměli danou tematiku probírat poprvé. Když nahlédneme na první stupeň (kde je sexuální výchova učivem sci-fi), ani na jiné předměty (minimálně při občanské a rodinné výchově v předškolním ročníku), musela o věci řeč padnout. Já sám jsem věnoval v uvedených osmých třídách látku 12 vyučovacíh hodin – o stálém opakování, aktivizujících metodách a osvědčených postupech nemluvě. A takové jsem sklízel plody...

Výběr některých odpovědí na testované otázky:

Kdo je to transsexuál?

Bývá na ženy nebo někde ve vlacích a profézavá ženám šaty, aby ho to vzrušilo.

Porádají transvestity šou – nebo jak se to píše a někteří zájdem tak daleko, že se chtějí přepřevést za ženy.

Chlap, který očuchává na šňůrách třeba prádlo. Je závislý na sex, bez toho nemůže být.

Co je to předčasná ejakulace?

Muž ejakuluje ještě než dojde k pohlavnímu styku – stačí se ho jen dočkat.

Je to nemoc, chlap vysuší dřív než dojde k orgasmu.

Je výron semene dřív než se muž i žena vzruší, většinou ji mívají muži.

Co víš o nitroděložním tělisku?

Zavádí se pod kůži jako implantát.

Je to těleso proti sexu.

Co je to poluce?

Je to výron semene při dospívání.

Výron semene, když nechce.

Tak to tedy fakt nevím, ale možná to bude ovulace.

Jak se dají léčit poruchy erekce?

Pružinkou.

Operací nebo léčebnou kurou.

Když se vopereje nějaká hadička.

Nejde léčit, je to smrtelné.

No, erekce se dá léčit, ale nevím jak.

Podvázáním spermovodu.

Poruchy erekce = častější masturbace.

Co víš o hormonální antikoncepci?

Podává se v tabletkách, kapkách, spreji.

Divka se může uvolnit, má nízké těhotenské číslo.

Po pohlavním styku se může vzít až do 48 hodin.

Vynechal jsem mnohé (úsměvné) odpovědi, které svědčily o úplném splnění pojmů nebo naprosté neznalosti. Snažil jsem se vybrat spíše ty, které ukazují určitou vědomost, ale vedou k pochybnému výsledku. Tedy: dobrá znalost vzorce, ale použití na nesprávném místě. Pro ty, kteří by mi po přečtení vybraných žákových odpovědí chtěli doporučit, ať roztrhám svůj diplom Rodinné výchovy, odpovídám na závěr v několika bodech:

1. Byla by to možná škoda, takových diplomů není mnoho, stejně jako aprobovaných učitelů sexuální výchovy.

2. Oceňte alespoň, prosím, jakou terminologii si žáci osvojili. Erekce, výron semene, pohlavní styk, masturbace – na to nebyli zvyklí, místo toho říkali ...*doplňte za domácí úkol*. I když o tom celé roky mezi sebou hovořili, samozřejmě (ovšem bohužel mimo dobu výuky).

3. Ukažte mi učebnici sexuální výchovy, která by nebyla trendová, ale zato přesná, stručná, jasná, doplněná vhodnými obrázky a aktuálními údaji.

4. Neuvedl jsem všechny ty správně vyřešené sexuální rovnice, kterých je daleko víc (asi v poměru 5:1).

5. Jste asi překvapení tím, co žáci odpověděli, ale nezapomeňte – jde pouze o učivo a v tom žáci obvykle chybují. Jenom to opticky vypadá mnohem hůř než lichokopymník – sudokopymník.

A trochu aserivty.

6. Vyzkoušejte si to sami, prosím, a potom sudíte...

Dítě a jeho pojetí podle definice obsažené v 1. článku Úmluvy o právech dítěte z r. 1989

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.

I.

Úmluva o právech dítěte přijatá Valným shromážděním OSN v r. 1989 a následně Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dítěte schválená následující rok v New Yorku se staly závaznými dokumenty pro zúčastněné státy, jež je posléze ratifikovaly. V r. 1991 tak učinilo Federální shromáždění České a Slovenské republiky. Po rozdělení Československa byla začleněna v r. 1993 do zákonodárství České republiky se silou ústavního zákona.

Úmluva o právech dítěte reaguje na poznání vývoje dítěte, jeho potřeb a požadavků, ve snaze být všem dětem s ohledem na jejich geografickou polohu, situaci jejich národů, jejich ekonomické, kulturní, sociální, náboženské a politické podmínky jednotnou či sjednocující

normou společenského a právního zajištění jejich nejlepšího zájmu a prospěchu. Světová deklarace dítěte je pak výzvou a návodem, jak dát všem dětem světa tuto stejnou práva a stejnou šanci, ať již žijí kdekoli.

Je to svým způsobem vyvrcholení současného poznání dítěte a z něho vyplývajícího zajištění jeho základních potřeb v rámci společnosti a v jakékoli situaci. Je to úkol nelehký a snad zdánlivě až nesplnitelný při mnohdy rozporuplném, až chaotickém současném světě, zvláště když jsou jím vždy na prvním místě ohroženy děti jako nejcitlivější populační skupina. Jinými slovy Úmluvu o právech dítěte můžeme charakterizovat jako soubor či souhrn všech základních práv dítěte, jejichž naplňování zavazuje všechny členské státy OSN, které k ní přistoupily. To znamená i naši Českou republiku jako jejího signatáře.

Prvním a základním článkem Úmluvy o právech dítěte je jeho definice. Ji se dosud v naší literatuře nevěnovala náležitá pozornost. Zřejmě za předpokladu dítěte jako základního axiomu, jenž není třeba vysvětlovat (i když se většinou váže na věk do 18 let), neboť mu každý rozumí. Když pro nic jiného, tak jen proto, že jím každý byl, či své dětství nějak prožil.

Úmluva se však pro své potřeby, pojetí i směry rozvoje poznávání dítěte a naplňování jejich ustanovení s tímto přístupem nespokojuje a přináší ve vlastním úvodu svou definici. Ta ukazuje sama o sobě na složitost chápání dítěte, jeho postavení ve společnosti jako rovnoprávného člena, jeho výchovy a péče, věkové vymezení dětství atd.

Pro závažnost tohoto problému jsem se pokusil, v souladu s přípravou Druhé zprávy o implementaci dětských práv v České republice podle Úmluvy, vysvětlit tuto definici dítěte a v návaznosti na ni i pojetí dětství jako přípravné fáze na dospělost.

II.

Minulé století je právem nazýváno stoletím dítěte – či stoletím objevení dítěte. Obě označení vyjadřují samotnou podstatu problému a dá se říci, že druhé předchází prvnímu. Napřed bylo třeba dovést historii poznávání dítěte od samého starověku až do dnešních dob, definovat jeho potřeby a požadavky ve všech fázích jeho vývoje a dětství jako celku. A pak bylo možno přikročit k přesnému či lépe řečeno přesnějšímu vymezení obou pojmů – dítě a dětství.

Nelze se zde touto neobyčejně zajímavou problematikou více zabývat a odkazují na svou práci a práce jiných. Nicméně je třeba uvést, že chápání dítěte a jeho postavení ve společnosti prošlo celou řadou změn – od nesvéprávného objektu, kterým bylo možno jakkoli manipulovat, k svéprávnému subjektu. To dokládají některé významné skutečnosti v průběhu vývoje dítěte a společnosti a jejich reakci na ně – např. zákaz infanticidů (křesťanství ve 4. století), aktivní snahy Komenského a posléze osvícenců (Rousseau) pochopit dítě jako lidského jedince a dětství pak jako samostatnou etapu, již dítě prochází do dospělosti a k níž je nutno je náležitě vést a vychovávat. A to i v nepříznivých podmínkách stavu a vývoje dítěte a jeho rodiny.

Devatenácté století přináší další zvrát: je to především boj proti dětské práci, jenž současně přináší nové racionální interdisciplinární přístupy a vznik celé řady vědeckých disciplín – pediatrii, angažujících se v péči o dítě. Tyto snahy v Evropě se soustředí do komplexní disciplíny – pediatrii jako nauce o dítěti. Ta pak připravila ono objevení dítěte jako samostatné lidské bytosti, již přísluší také samostatné postavení ve společnosti a jeho práva, či téměř plná právní subjektivita.

Oprávněnost označení dvacátého století jako století dítěte dokládají mimo jiné tři základní mezinárodní dokumenty, týkající se přímo dítěte a dětství. Tak Ženevská deklarace Společnosti národů z roku 1924 v pouhých svých 5 bodech ukládá zúčastněným státům ochranu

dítě, zajišťovat náležitě jeho výchovu a dát mu prioritu v ochraně i péči, vyžadovanou nepříznivými situacemi. Významný pokrok pak přináší Charta OSN z roku 1959, která již v širším rozsahu 10 článků klade na péči o dítě daleko širší nároky, především na ochranu a uspokojení všech základních potřeb dětí a požadavků na naplnění jejich práv. Ve svém pojetí dále se vrací zpět do období před porodem a narozením dítěte a otvírá tak problematiku perinatálního života jako nedílné součásti dětství. Čini tak především zdůrazněním péče o nedonošené děti. Tato Charta měla pro nás ve své době nepochybně význam. Zdobránila totiž rodinnou výchovu před kolektivní. V kritických časech tak ovlivnila náš Zákon o rodině z roku 1963. Pro svou kvalitu tento zákon přetrvává po jistých novelách dodnes.

Ono objevení dítěte se pak dále naplňuje v druhé polovině dvacátého století, když celá řada vědeckých disciplín a společenských oborů a institucí dokončuje tento proces a přisluhuje na ně reaguje. A tou nejvýznamnější reakcí je Úmluva o právech dítěte z roku 1989, která obsahuje již 54 bodů a v nejbližších letech ještě dva navíc. (Opční protokol OSN o ochraně dětí ve válkách, který ČR ratifikovala, a Opční protokol o komerčním sexuálním zneužívání).

Úmluva o právech dítěte přináší celou řadu nových a zásadních aspektů, mezi něž patří také onen její první odstavec: definice dítěte. Uvádí ji takto: „Pro účely této Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší 18 let, pokud podle právního řádu, jenž se vztahuje na dítě, není zletilostí dosaženo dříve.“

Ačkoli se zdá tato definice při vši své stručnosti velmi jednoduchá, zdaleka tomu tak není. Obsahuje v sobě především podstatu historických proměn v přístupech k dítěti a jeho postavení ve společnosti, jak již bylo naznačeno – tedy jakousi společenskou fylogenezi dětství (např. dítě jako lidská bytost s téměř všemi právy jako kterákoliv jiná) a navíc se zvláštními právy, respektujícími jeho vývojové potřeby.

Současné však obsahuje i jeho ontogenezi. Ta je vymezena především časově: začátkem života a dětství a jeho ukončením. Určuje začátek života velmi široce: od počátku narození, či někdy mezi nimi. Nezaupímá vyhrančené stanovisko k celé řadě závažných dějů, jako je umělé ukončení těhotenství ať již z jakýchkoli důvodů: odmítnutí narození dítěte při selhání antikoncepce, sociální důvody (např. velmi mladá matka, matka bez partnera, nedostatek peněz, neschopnost se starat o dítě, zblazení svéprávnosti, znásilnění, těžká chudoba, nemoc matky atd.). Anebo jsou to důvody ze strany dítěte, jako zjištění jeho vrozené vady na začátku těhotenství či předpoklad nějakého neprospívání dítěte.

Úmluva zde dává možnost celkem velmi volného řešení, uznávající (v podkladových materiálech) právo ženy rozhodovat o svém těle, vývoji, životě.

Uznává dále začátek života narozením dítěte, jak se formuluje ve většině zemí. Stejně tak jako je tomu u nás – 0 až 18 let.

Přitom zde narážíme na problematiku různých kritérií živě narozeného dítěte. Ta přes všechny snahy WHO nebyla vždy stejná a měnila se postupem času v bezprostřední závislosti na situaci ve společnosti, v jednotlivých regionech Země a hlavně pak v kontextu kvality a dostupnosti péče o děti i schopnosti výsledky této péče monitorovat. Tak se tato kritéria např. během posledních 45 let u nás změnila čtyřikrát. Nejprve živě narozené dítě bylo definováno hmotností nejméně 1000 g a jevílo některé ze známek života. Po té přibyla ještě potřeba přežít 24 hodin po narození. V další etapě to byla přítomnost jakékoli známky života (byť jediné). V posledních letech (díky také kvalitní intenzivní péči o nedonošené děti)

platí velmi přísné kritérium: nejméně 500 g hmotnosti při porodu, známky života a přetrvání 24 hodin. Hodnocení živě narozeného dítěte se u nás dělo vždy v kontextu s hodnocením WHO. Tyto změny samy o sobě ukazují nejenom na složitost registrace živě narozených dětí v jednotlivých zemích a tolik potřebné srovnání, ale ze zde sledovaného hlediska na jejich nezávislost začátku života člověka vůbec.

Na současně poznatky a problémy asistované reprodukce a zvláště pak otázky, které přinášejí až děsivou skutečnost klonování s velmi pravděpodobným brzkým užitím i u člověka, však definice v podstatě nereaguje, a to ani ve svých podkladových materiálech. Přitom již dnes přináší celou řadu neobvykle závažných problémů a otázek.

Definice dítěte sice nezachycuje přímo etapu postnatální (mladší 18 let), připravuje či formuluje však východiska pro potřeby, požadavky a práva dětí v tomto období a nutnost jejich naplňování. Významným problémem přitom je, že tu Úmluva neuvádí povinnosti dítěte, ač ty jsou vždy rubem práv. V tom se náš Zákon o rodině výrazně liší, neboť správně ukládá dítěti povinnost podle svých schopností jim pomáhat a pokud má vlastní příjem i přispívat na úhradu společných potřeb. A nově se mu nyní navíc ukládá povinnost své rodiče eticky a respektovat.

Ve svém celkovém pojetí Úmluva zahrnuje nyní tolik zdůrazňované období rané péče, attachment, imprinting a další. Přitom však jednoznačně zdůrazňuje rodičovství biologické, jehož respektování intenzivně vyžaduje (a Výbor OSN pro dětská práva na nich trvá). To stojí svým způsobem proti našemu chápání rodičovství jako biopsychosociálního jevu či vztahu rodiče-dítě, který v případě jakéhokoli závažného selhání biologických rodičů, počítá s náhradním rodičovstvím sociálním (osvojení, pěstounská péče). Proto správně odmítá ještě Česká a Slovenská federativní republika při ratifikaci Úmluvy nepřijmout povinnost sdělit dítěti, jež bylo nezrušitelně osvojeno, jméno a bližší údaje o biologických rodičích, stejně tak jako „vyznamenání“ jména dárce či dárkyně zárodečné pohlavní buňky při umělému oplodnění.

Sem nutno zařadit i všechna statutární práva dítěte (vrozené právo na život, na jméno, občanství aj.), na prosazování jeho nejlepšího zájmu, nediskriminace, osobního názoru dítěte na věci, které se ho týkají, společenskou participaci a ovšem ochranu, podporu a pomoc ve všech rizikových či již reálných nepříznivých situacích. Celkově lze vyjádřit tato základní práva jako právo na to, aby dítě bylo chráněné, zdravé, vzdělané, bezpečné a milované.

Třetí časová etapa, kterou vymezuje definice dítěte podle Úmluvy o jeho právech, je období ukončení dětství. Stanovuje ji osmnáctý rok jako rozhodující věková hranice, po jejím dosažení dítě přechází do období dospělosti. Jeho dětství se tak ukončuje v souladu s definicí dítěte jako lidské bytosti mladší osmnácti let, jestliže zákon neurčí jinou hranici dosažení zletilosti. Tak např. u nás je to 16 let, kdy soud rozhodne o závažných důvodech (těhotenství mladistvých či narození dítěte) již uzavřít po dosažení tohoto věku manželství a dosáhnout současně zletilosti. V řadě zemí v Asii či Africe to bývá ještě časněji, zatím co v Evropě tomu bývá někde později.

Plná právní odpovědnost „lidské bytosti“ starší osmnácti let (není-li ze závažných příčin, než častěji těžké či těžší mentální retardace, této odpovědnosti zbavena rozhodnutím soudu) však zdaleka nevystihuje vždy věcnou podstatu dospělosti i schopnosti „říditi svůj vlastní život“.

Tak se zde setkáváme s celou řadou situací, kdy jedinec, ač dospělý a tedy právně plně odpovědný, při své nezralosti a nepřipravenosti na samostatný život bez rodiny, není schopen se náležitě začlenit do společnosti. Týká se to především dětí, které jsou propuštěny

„do života“ při dosažení 18. roku (popř. 19. roku, jedná-li se o ochrannou výchovu) z dětských domovů (dnes již přece jen alespoň hmotně poněkud vybaveny) či z ne příliš úspěšné pěstounské péče, kde se rodiče s „pěstounskými“ dětmi rozecházejí, když podle zákona ne pěstounská péče. Tento „dospělý“ musí žít, většinou zdaleka 18. rukem končí formálně pěstounská péče. Tento „dospělý“ musí žít, většinou zdaleka 18. rukem končí formálně pěstounská péče. Tento „dospělý“ musí žít, většinou zdaleka 18. rukem končí formálně pěstounská péče. Tento „dospělý“ musí žít, většinou zdaleka 18. rukem končí formálně pěstounská péče.

Na druhé straně s poněkud podobnou situací, i když ne tak závažnou, se setkáváme s věkově stejné staršími dospělými, kteří jsou však maximálně závislí na svých rodinách či rodičích, jsouce jimi tlačeni do té submisce. Ponechávají rozhodování o sobě, byť již jako dospělí, rodičům či častěji matce (rozmanilý jedineček od útlého dětství).

V prvním případě je nutno činit všechna opatření, jak účelně pomoci těmto opuštěným, nezralým dospělým, nejlépe pomocí zabezpečit jim byt a zaměstnání a aspoň poněkud stabilnější sociální zázemí (např. domovy na půl cesty). Nutno je přitom podporovat v hledání a nalezení vlastní cesty.

V druhém případě pak nutno vést takto závislé jedince na rodičích či některých jemu velmi blízkých osob k samostatnému rozhodování a potřebnému odpoutání se od nich.

Jestliže složitější je problematika oprávněnosti k jistým právním úkonům a nást (trestně) právní odpovědnost za své činy u jedinců či celých skupin osob mezi 15-18. rokem. Dále jde o vyjádření vlastního názoru, který musí být brán v potaz, týká-li se dítěte samotného, jeho společenské participace, doba ukončení jeho povinné školní docházky, nejnižšího věku, umožňujícího nástup do zaměstnání, začlenění do armády či bojových skupin, věku, umožňujícího souhlas k pohlavnímu styku, apod. Složitě situace vznikají u aplikace anti-koncepce proti vůli či bez jejich vědomí rodičů či zjištění těhotenství u velmi mladé matky.

Zde jsou stanovena různá pravidla, podmínky a rodiči a dětmi postupy, které umožňují dítěti projevit se jako relativně samostatný právní subjekt, aniž by dosáhl plně, aspoň právní odpovědnosti dospělého člověka.

V nejoslednější době se mluví dokonce i o snížení věkové hranice pro volební právo (pod 18. rok) a stále intenzivněji o totéž v trestně právní odpovědnosti dítěte (pod 15 let).

Tak se zdánlivě přesně vymezený věk dosažení dospělosti dále problematizuje ať časově či věcně a je nutno na tyto závažné skutečnosti brát zřetel, a to nikoli jen osmnáctým rokem života, kdy formálně končí dětství a nastupuje dospělost.

III. Závěrem

Tato úvaha se snaží vyjádřit nejpodstatnější znaky, kritéria i vlastní obsah definice dítěte, jak je pro své potřeby uvádí ve svém prvním článku Úmluva o právech dítěte. Ukazuje, že časově i věcně, ale i formálně vyjádření období dětství jak na svém počátku, průběhu tak i vlastním ukončení je přes všechny snahy autorů tohoto dokumentu neurčité, někdy i kontradiktorní a jak jejich upřesňování je mimo jiné velmi důležité pro monitoring implementace Úmluvy o právech dítěte a hodnocení míry závažnosti jejího porušování či jen nenaplnění.

Autor tohoto sdělení, byť velmi stručného, se jako pediatr odváží možná příliš mnoho, ho přistup k této problematice – a pak upozornění dětského lékaře, že jeho nejvyšším úkolem je být dítěti a jeho rodičům ochráncem a advokátem v dobrém i ve zlém.

Témata a zdroje informací o lidské sexualitě a rodinná výchova

Bc. Stanislava Dvořáková

V souvislosti se sexuální výchovou se hodně diskutuje nejen o cílech, principech, metodách, ale i o obsahu, o sumě vědomostí, dovedností a návyků, které tvoří nezbytný předpoklad pro odpovídající a společensky žádoucí sexuální chování. Přitom je zřejmé, že celá řada informací má latentní podobu, což znamená, že žáci, ke kterým se taková informace dostane, ji budou moci aplikovat ve své vlastní praxi mnohdy v horizontu několika let. Přestože jsou v praxi při realizaci cílené sexuální výchovy uplatňovány určité obsahové konstruktory, které ponejvíce vycházejí z osobnostních zkušeností řady nadšených pedagogů, ne v plné míře plně respektují požadavky a především potřeby cílové kategorie – tzn. především žáků základních škol a v současné době a v našich podmínkách se povětšinou za adresáta považují žáci základních a středních škol, v oblasti prevence pak ještě rizikové skupiny, které představují subskupiny kontingentu mladých lidí. Je zřejmé, že chceme-li dosáhnout maximálního efektu při realizaci sexuální výchovy, pak je zapotřebí také znát samotný zájem adresátů, o jaký tematický okruh mají největší zájem a mají-li vůbec o takové informace zájem. Za další je asi třeba také zodpovědět otázku, od koho informace nejčastěji dostávají, případně chtějí dostávat. Čtené výzkumy a především jejich výstupy neukazují na fakt, že škola patří k těm rozhodujícím zdrojům. Přitom by bylo logické, zeptat se právě žáků na témata, o která mají největší zájem.

S tímto záměrem byl v nedávné minulosti realizován poměrně rozsáhlý průzkum (N = 1521) na vzorku žáků 6.–9. ročníků základních škol, přičemž bylo sledováno, o jaká témata z oblasti lidské sexualitě mají žáci základní školy největší zájem. Podle výsledků šetření (Janiš, K., 1999, 318–319) mají dívky 6. ročníku základní školy největší zájem o následující témata: menstruace, poluce, HIV, AIDS, početí, těhotenství, porod, puberta a problémy s ní související, pedofilie, drůhy antikoncepce, masturbace a onanie. U chlapců stejného věku je největší zájem o taková témata, jako např. HIV, AIDS, drůhy antikoncepce, manželství a rodčovství, početí, těhotenství, porod, homosexualita. Přes určitou shodu témat můžeme sledovat jeden zajímavý moment, že u chlapců 6. ročníků je zájem o problematiku, která souvisí s manželstvím a rodičovstvím, poněkud větší než u stejně starých dívek. Naopak ve výpovědích žáků v 9. ročníku se ukazuje u dívek výraznější zájem o témata, která jsou obsahově blízká ke vztahovým záležitostem (např. o partnerství, manželství a rodičovství). U chlapců se žáké popředí dostal zájem o následující témata: HIV, AIDS, problémy pohlavního dospívání, počtetí, těhotenství, prostituce. V současné době se největší prostor pro realizaci sexuální výchovy uvolňuje ve vyučovacím předmětu rodinná výchova. Pokles zájmu o některá témata mají vztah k lidské sexualitě, případně nechtějí některá témata před žáky exponovat, poukazují na potřebu přehodnotit celý obsah, včetně nejvíce používaných metod samotného předmětu Rodinná výchova. Takový závěr však předpokládá mnohem objektivnější a komplexnější politickou analýzu. Možná, že se zec promítá celospolečenský odklon od instituce manželství. Možná, že se do celkových výsledků šetření promítá vlastní zkušenost z výchovného prostředí neúplné rodiny, názory starších sourozenců a kamarádů apod.

Protože základní škola má, mimo jiné, formovat v rámci výchovy k partnerství, manželství a rodičovství společensky tolerované a také žádoucí postoje k uvedeným institucím, je zapotřebí hledat určité společné jmenovatele. Z hlediska obsahu jej bezesporu představuje problematika

pohlavní a následně sexuální výchovy. S tím souvisí i zájem o určitá specifická témata (viz předchozí část). Z hlediska zdrojů informací je zajímavé sledovat, které zdroje sehrávají významnou, ne-li rozhodující roli. Následující tabulka zachycuje několik výsledků šetření k dané problematice.

Tabulka č. 1
Hlavní zdroje informací o sexualitě

Zdroj	Realizátor					Kubrichtová 2000
	Weiss, Zvěřina 1994		Janiš 1996			
	Muži	Ženy	Muži	Ženy		
Rodiina	6,3	11,6	8,2	15,6	27,0	
Sourozenci			9,5	8,8	6,0	
Škola	5,7	8,8	12,7	10,5	12,0	
Masmédia	11,7	9,4	5,4	9,5	3,0	
Tisk	14,7	13,5	9,5	13,5	18,0	
Knihy	26,2	25,7	4,1	5,2		
Kamarádi	45,3	35,3	47,8	36,3	34,0	
Ostatní	5,0	8,3	2,8	0,6	4,0	

Legenda:

Weiss, P., Zvěřina, J.: Sexuální chování obyvatel České republiky. Praha: Albert, 1999.
Horáková, Z., Janiš, K.: Vybrané údaje z realizovaného průzkumu k otázkám sexuální výchovy. In: Sexuální výchova na základních a středních školách (sborník) Hradec Králové: 1997, s. 51–59.

Kubrichtová, L.: Sexuální chování mládeže v České republice a ve světě. In: 8. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2001, s. 41–55.

Ve výše uvedených šetřeních, bez ohledu na jejich reprezentativnost, se ukazuje několik zajímavých poznatků:

- stále nejvýznamnějším zdrojem prvotních informací se stávají kamarádi (zpravidla vstevníci). To znamená, že se pubescentům a dospívajícím dostávají odpovídající informace z nejméně spolehlivého zdroje.
- za předpokladu, že by bylo možné jednotlivé zdroje považovat za srovnatelné, pak lze pozitivně hodnotit podíl samotných rodičů na primárních informacích z oblasti lidské sexualitě.
- škola, jakožto zdroj relativně objektivních informací, nesehrává významnou roli. V této souvislosti je na místě otázka, jak a do jaké míry je v současné škole sexuální výchova realizována.
- zajímavým zdrojem informací se stává tisk a další tištěné materiály. Je zřejmé, že roste nejen jejich počet, ale i dostupnost, prohlubuje se srozumitelnost obsahu, přičemž je zabezpečena určitá „inimilita“ prosfedi.

- v neposlední řadě bude zapotřebí doplnit ucelenou škálu o informace získané prostřednictvím internetu (např. firma Johnson a Johnson vytvořila internetovou poradnu).

Zabýváme-li se sexuální výchovou, výchovou k manželství a rodičovství apod., musíme v první řadě sledovat nejen samotnou kvalitu odpovídající složky na úrovni základní školy, ale připouštět fakt, že základy musejí spadat do období před vstupem do školy a zejména do prostředí rodiny. Všeobecně můžeme prohlásit, že podle bibliografické databáze (viz K. Janiš, 2001, 7) je boom probírané tematiky nenávrtně pryč. Rozbořem vydaných populárně naučných publikací, které by primárně byly cíleny rodičům, není příliš mnoho a opravdu vhodných bychom našli velice málo. Jedná se o logický problém, neboť i intelektuální úroveň jednotlivých rodin je tak různorodá, že zvolit si „společného“ adresáta (jakýsi průměr), je v našich podmínkách poměrně složité. Podstatné více jsou k dispozici publikace, které si kládou za cíl oslovit dospívající, a to mnohdy i nekoedukovaným způsobem. Existuje také poměrně velký dostatek publikací, oslovujících pedagogické pracovníky, které obsahují vešle základních a nezbytných obecních informací především metodické návody, jak sexuální výchovu ve školách realizovat.

Vrátime-li se k předchozí části, pak musí mnohé poznatky ve členitých evokovat zásadní otázku – zda škola si plní, případně zda může vůbec plnit a zda je to také jejím hlavním posláním naplňovat náročné cíle sexuální výchovy. Všeobecně nepochybně platí, že vzhlédem k období, v němž se plně rozvíjí proces pohlavního dospívání, jsou informace, mající k dat problematice vztah, nejen žádoucí, ale i potřebné. Protože po roce 1989 nevznikl žádný výchovný předmět, který by v maximální míře monitoroval problematiku sexuální výchovy, je obsah poměrně obsáhlé zahrnut do předmětu Rodinná výchova. Nejasnost pojmu, posláních, cíle a tím i obsahu, vede k četným omylům a mýtům právě o rodinné výchově. Jak uvádí J. Jedličková (1999), existuje ve vztahu k rodinné výchově řada omylů a mýtů jako například:

- rodinná výchova je samozřejmostí v současných českých rodinách,
 - co nedokáže, nestihne, opomene nebo pokazí ve výchově dítěte rodina, to napravi škola
 - na to, že budou vychovávat dorůstající generace, jsou lidé připraveni,
 - připravenost na budoucí úlohu rodiče-vychovatele dětí zajišťují nějaký vyučovací předmět ve škole (v současnosti: „rodinná výchova“).
- Přitom je zapotřebí mít (podle citované autorky) na mysli následující čtyři momenty:
- připravenost na budoucí úlohu rodiče-vychovatele dětí nemůže být formulována jako úkol (pouze) školy,
 - pokud připustíme spolupodpovědnost školy za takovou přípravu, nemůže to být záležitostí jednoho vyučovacího předmětu,
 - kdyby snad mohl být přece jenom nějaký takový integrující, zavřující vyučovací předmět, jeho pojmenování „rodinná výchova“ není výstižné,
 - současný předmět „rodinná výchova“ na to, co názvem slibuje, připravuje jen symbolický zlomek svého obsahu.

Současně se ukazuje i potřeba přehodnotit obsah vyučovacího předmětu učebního plánu základní školy – Rodinné výchovy (viz výše uvedené myšl. Jedličková, 1999) a zvláště nadřadit vlastní metody k tématu partnerského a manželského soužití. Doba pokročila tak daleko, že dnes celá řada pedagogů chápe informovanost v této oblasti výhradně na principu uplatnění

interdisciplinárního přístupu. To pro učitele znamená nacházet vhodné výchovné vzdělávací podmínky pro exponování odpovídajícího tématu v příslušném vyučovacím předmětu, stejně tak v oblasti výchovy k partnerství a uplatňovat některé modely pro fixaci důležitých chování.

Zdroje:

- HORÁKOVÁ, Z., JANIŠ, K.: Vybrané údaje z realizovaného průzkumu k otázkám sexuální výchovy. In: Sexuální výchova na základních a středních školách (sborník). Hradec Králové, 1997, s. 51–59.
- JANIŠ, K.: Zájem žáků o aktuální témata sexuální výchovy. In: Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu (ed. Svatoš, T.) Hradec Králové: Astra Print, 1999, s. 317–320.
- JANIŠ, K.: Středoškolská mládež a partnerství. In: Janiš, K. (ed.) Sociální analýza mládeže ve východoevropském regionu. Hradec Králové: Líp, 2001, s. 5–16.
- JEDLIČKOVÁ, J.: Rodinná výchova: mýty a omyly. In: Socialia 98. Hradec Králové: Líp, 1999, s. 47–56.
- KUBRUCHTOVÁ, L.: Sexuální chování mládeže v České republice a ve světě. In: 8. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2001, s. 41–55.
- WEISS, P., ZVĚŘINA, J.: Sexuální chování obyvatel České republiky. Praha: Albeta, 1999.

Starší a sexuální výchova

Be, Jana Falusová

Postoj věkové starších spoluobčanů (stručně charakterizováno – v důchodovském věku) k realizaci sexuální výchovy ve školách, stejně tak jako i jejich názor na předmanželský pohlavní styk, registrované partnerství, potratovost apod., může vycházet z generačního „odporu“ k mládeži a mladé generaci jakožto celku. Musíme si totiž plně uvědomit, že teprve v posledních letech došlo k odtažování celé oblasti lidské sexuality, že věci a informace, které v době jejich mládí spadaly zcela do oblasti intimního života. V době „jejich“ mládí veškerá sexuální osvěta byla ponechána na samopoznávání, případně na informacích od věkové starších kamarádů. V realizovaném šetření (viz dále) byla dotazovaným položena otázka, zda jsou děti na školách dostatečně, případně nedostatečně připravovány v oblasti sexu. Celkem 94 % se domnívá, že je tak činěno dostatečně. S tím souvisí i otázka, zda je vůbec sexuální výchova na školách nezbytně nutná. Více jak polovina (56 %) dotázaných opět zaujala kladné stanovisko. Ať si to chceme, či ne, nechceme přiznat, sexuální tematika patří mezi základy základních i středních škol k velice frekventovaným tématům. Tento poznatek úzce souvisí s vývojovými změnami, kterými souběžně děti a následně i mládež procházejí. V této souvislosti uvádí zajímavou myšlenku K. Janiš (1999, 42), že: „...je-li o téma zájem, pak by především škola měla reagovat a umožnit v co nejobjektivnější rovině možnost participace samotných žáků na některých úsecích obsahu. Možná, že tudy vede cesta ke zvýšení zájmu o školu, o obsah výuky...“

Tím nepřímou a zcela nesprávně dochází ke ztorožování, nebo spíše pokládání rovníka mezi sexuální tématy a dospívající mládeží. Vždyť tak často můžeme v okolí přátel slyšet, že ta dnešní generace je „brozná“, „zkažená“, že když my jsme byli mladí atd. Nastává otázka,

že v tomto věku, kdy dochází zpravidla k ovdovění jednoho z partnerů, dochází současně i k navazování nových vztahů. Jejich vývoj prochází určitými stádii, od přátelství až po spolužití, včetně možnosti intimního soužití.

Na jednu z otázek, jak se stává k intimním stykům i v tomto věku, odpovědělo více jak 80 % dotazovaných, že by takovou možnost nepřipustili, ale muselo by se jednat o hluboký citový vztah. Zajímavá je obava, aby tento vztah byl tzv. „ilegální“, aby nedošlo k verbálnímu hodnocení ze strany spolebydlic. Ekonomické podmínky neumožňují příliš uspokojit požadavek vlastního soukromí. Vzhledem i ke složení důchodců (výrazně převládají ženy) je seznámení s opačným pohlavím velkou obtíž. V předchozí části referátu jsem se snažila nastínit, že problematika sexuality u starých občanů je velmi málo přerovává odborné i populárně naučné literatuře. Tato skutečnost může být způsobena četnými morálními před-

středí. Jisté je, že především pro tuto generaci byl institut manželství a rodiny téměř ničím posvátným a nedotknutelným. Je však nepochybné, že každý člověk je jedinečný, neopakovatelný a bytost. Její názory a postoje jsou ovlivněny podmínkami a prostředím, ve kterém vyrůstá. Žijí a žije. Postoj starých lidí k sexualitě je ten, že sex existuje, existoval a existovat bude. A i přes některé negativní názory na sexuální chování mladé generace je ve společnosti zřetelný trend tzv. „lámání“. Vždyť předmanželský pohlavní styk je naprostou částí společenskosti tolerován, dokonce jsou ze strany rodičů vytvářeny podmínky k jeho realizaci i profesionální legalizaci. Důsledkem jsou významné sociologické signály o klesající promiskuitě mladých lidí. Zajímavé je zjištění z již zmínovaného šetření, kdy 90 % všech dotázaných souhlasí s předmanželským pohlavním stykem. Také stále odkládání narození prvního dítěte do pozdějšího věku se promítá do názoru, a to i přesto, že se to netýká jejich vlastního intimního života. Většina dotázaných sama uvedla, že vstupovali do manželství ve velice nízkém věku (téměř kolem hranice 20 let) a krátce po sňatku došlo k narození dítěte. V současné době se ale už například 70 % domnívá, že by se první dítě mělo narodit až po 25 letech života a dostatečně dlouhé době známosti.

Závěrem se lze ztotožnit s názorem I. Pondělíčka (1981, 1–5), že sexualita není jen výsadou mladí, ale jedná se o intimní a erotické potřeby a uspokojování v souvislosti i se starším věkem. Dnes by měl přetrvávat sex jako pramen radosti, jako zdroj potěšení, jako výraz libých a libidózních pocitů, jenž jednotlivce může připravit sobě i druhému, partnerce či partnerovi.

Literatura:

- FALTUSOVÁ, J.: Postoj k sexualitě u starých občanů (Bakalářská práce). Hradec Králové: 2001, archiv Univerzity Hradec Králové.
HORÁKOVÁ, Z. a JANÍŠ, K.: Vybrané údaje z realizovaného průzkumu k otázkám sexuální výchovy. In: Sexuální výchova na základních a středních školách. Hradec Králové: Gaudemus, 1997, s. 7–11.
JANÍŠ, K.: Úvaha nad jednou z možností participace dětí ve vztahu k obsahu výuky. In: JANÍŠ, K. a ŠTURMA, J. (ed.): Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Hradec Králové: Gaudemus, 1999, s. 40–42.
NAVRÁTIL, P.: Muži a sexualita. Zdravotnické noviny, 2000, č. 8, s. 14.
PONDĚLÍČEK, I.: Stárnutí: osobnost a sexualita. Praha: Avicenum, 1981.

zda i u starší generace stojí dané téma také v popředí zájmu, nebo jde o určitou pseudomoralizující snahu osob (obojho pohlaví) v pozdním věku. Dnes se již končící a zcela i veřejně otevřená debata k problémům starých spoluobčanů a fenoménu stáří. Pro některé je sexualita starých občanů stále tabu. Zvykli jsme se orientovat na mladé lidi, na jejich problémy. Mladí, kteří si dovedou představit, že jejich rodiče, a často prarodiče, žijí také vlastním a milovaným a intenzivním sexuálním životem. Sexualitu svých rodičů často chápou jako jednorázový a nutný k jejich zplodění, jako naplnění jedné z funkcí rodiny, kdy ložnice se stává prostředím plným láhu a záhad.

Je všeobecně známo, že média zobrazují sex a věci s ním související jako záležitost především mladých lidí, a v intencích humoru na účet stáří jsou starí lidé toužící po sexuálním životě buď „staří chlupáci“ nebo nebezpeční a opovržliví úchylovci (např. pedofilové, exhibicionisté apod.). Dokonce starí lidé, kteří jsou v médiích označováni jako „sexy“, jsou tak označováni proto, že „vypadají mladší“ nebo zaujmají významné společenské postavy. S tím vzdálené souvisí skutečnost, že řada starých lidí byla vychovávána v poněkud méně „objektivních“ časech, a proto na hovory se sexuální tematikou není zvyklá. Na základě určité záliby dostupných historických výzkumů, které se týkají sexuální aktivity starších lidí, může být doplněna k poznatku, že čím mladší je daná studie, tím častěji se v ní starší lidé k sexuální aktivitě přiznávají.

Výzkum sexuality v pokročilém věku je spojen s velkým počtem problémů. Může jimi být podstatně menší dostupnost informací v době jejich mládí, k problémům může patřit i etická přiležitost. Statistika potvrzuje skutečnost, že ženy žijí déle než muži, a proto je mnohem více žen v pokročilejším věku než mužů. Ženy proto mají méně příležitostí k heterosexuálním kontaktům, a jejich sexuální aktivita klesá v důsledku nedostatku příležitosti, nikoli v důsledku ztráty schopnosti či motivace. Jednu z klíčových rolí v intimním životě ženy tedy hraje její partner. Sexuální aktivita starších žen je mnohdy limitována ochotou či schopností partnera realizovat styk.

Dnešní pozornost sexuologů se obrací ke starším lidem nejen proto, že je jich čím dál více a že starší věk se nyní tráví ve vysoké pracovní i milostné činnosti, ale také proto, že gerontologové tvrdí, že stárnutí je nejenom věcí času, ale také míry apatie, poúdušné a obecné aktivity. V tomto pojetí a smyslu znamená rezignace nutné stárnutí a napopak každá další aktivita spojená s milováním prodlužuje život.

Všeobecně přijatý dnešní názor je ten, že sexualita je neodmyslitelnou součástí dospělosti celého jeho života včetně jakéhokoliv stáří, a potěšení z milování patří k člověku i když měl překročit jeho věk století (Navrátil, 2000, 2). Tento poznatek, který se ve vyspělých zemích stále více prosazuje, ukazuje potřebu zařadit téma do případných etických debat se staršími žáky, mládeží, stejně tak i staršími občany. Jedná se o složitý generální problém, který na jedné straně umožňuje mladým lidem vnímat intimní problémy starých občanů, na druhé straně poskytuje prostor pro vnímání samotných potřeb mladé generace.

V rámci bližšího pochopení problematiky jsem uskutečnila dotazníkové šetření v jedné domové důchodci (N = 268). Předmětem zkoumání v tomto projektu byla skupina osob starších 60 let a jejich postoj k lidské sexualitě (Faltusová J., 2001). Člověk v tomto věku má se sebou bohatý životní úsek, který bývá ve většině případů naplněný rozličnými vztahy, nejen s rými zvláštní postavení mají intimní vztahy se sexuálním pozadím. Nelze příliš přepokládat

Zpráva mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“ stanovila základní etapy a hodnoty, ke kterým by všechny vzdělávací systémy – i přes svou hospodářskou, sociální a kulturní rozmanitost – měly směřovat. Jsou to: lidská práva, tolerance k názorové rozmanitosti, demokracie, odpovědnost, univerzálnost, kulturní identita, zachování životního prostředí, vzájemné sdílení výsledků poznání, zmírnění chudoby, kontrola porodnosti, uchování zdraví.

Za plnění těchto cílů nemohou odpovídat pouze vzdělávací instituce, ale celá společnost. Vzdělání již také není jen záležitostí dětského věku a dospívání, ale stává se celoživotním učením, které by mělo směřovat k výše uvedeným základním zájmům a hodnotám. Problémem v současné škole je ovšem vhodná motivace žáků k tomu, aby chápali proces celoživotního učení a jeho směřování právě k těmto hodnotám.

Preventivní aktivity realizované v současnosti ve Španělsku v rámci probíhající reformy školského systému se snaží respektovat jak světové trendy ve vzdělávání (z hlediska organizace i obsahu vzdělávání), tak svá národní specifika.

Španělské vzdělávací programy realizované v oblasti prevence sociálně patologických jevů jsou inspirativní svým komplexním charakterem – pokrývají totiž všechny stupně vzdělávání, jsou dlouhodobé, mají centrální organizaci a výraznou podporu médií.

Reprezentativním programem tohoto zaměření je program nazvaný „Dobrodružství života“, který obdržel cenu královny Sofie jako nejlepší preventivní program ve Španělsku a byl zařazen mezi pět nejlepších programů používaných v celé Evropské unii. Světová zdravotnická organizace charakterizuje tento program jako jeden z nejrozšířenějších preventivních programů světa (v současnosti je využíván v osmnácti zemích) především pro jeho obsáhlost, kontinuitu a kvalitu výsledků.

V čem spočívá úspěch tohoto programu a jaké aktivity nabízí? Program „Dobrodružství života“ vytvořila nevládní organizace „FIDEX Kolektiva“ se sídlem v Bilbau. Program byl od začátku určen nejen pro školní realizaci; každé téma je rozpracováno ve třech úrovních: rodina, škola, obec (komunita).

Ke značnému rozšíření tohoto programu přispělo rovněž jeho dobré didaktické zajištění. Pro realizaci programu má učitel k dispozici didaktickou příručku, či spíše podrobnější průvodce. Příručka je rozdělena do několika částí, podle úrovně, ve které je program realizován, a každá část obsahuje jednak teoretické informace k probírané oblasti, jednak popis doporučených vyučovacích metod. Tato příručka odpovídá pracovní sešity pro žáky.

Vlastní obsah programu lze rozdělit do čtyř okruhů. První je oblast sebehodnocení, zaměřená na budování pozitivního vztahu k sobě samému, k sebecitě a vlastní zodpovědnosti za svůj život. Následuje oblast dovedností pro život, zahrnující výuku tzv. klíčových kompetencí. Další je oblast věnovaná jednotlivým druhům závislosti a poslední oblastí je tematika zdravotních návyků, které

Navíc organizace Edex počítá s maximální podporou pro učitele věnující se osvětovým aktivitám: zajištění materiálů pro výuku pro všechny stupně realizace včetně technické zajištění, k dispozici je i osobní asistent např. pro zajištění technických prostředků či organizace doprovodných akcí k programu, jako jsou soutěže, akce pro rodiče či jiné doplnkové akce srovnatelné s našimi dny zdraví.

Toto je však pouze jeden z realizovaných preventivních programů – jiné jsou např. monograficky zaměřené a svým obsahem pokrývají jednotlivé oblasti zdravotního stylu. Na závěr ještě stojí za zmínku nově otevřený obor dvouletého postgraduálního studia pro španělské učitele nazvaný „Výchova k hodnotám“, který by měl připravovat pro školy odborníky v oblasti preventivních aktivit.

Zdroje:

- Actuar es posible. 1^a edic. Madrid: Ministerio del Interior, 1999.
 Campañas de prevención del tabaquismo en España. 1^a edic. Madrid: Ministerio de Sanidad y Consumo, 1997.
 Campañas de prevención del consumo de alcohol. 1^a edic. Madrid: Ministerio de Sanidad y Consumo, 1995.
 Congreso alcohol, drogas de síntesis y alternativas de ocio y tiempo libre para jóvenes. 1^a edic. Madrid: Cruz Roja Juventud, 1998.
 Criterios y estrategias para prevenir eficazmente. 1^a edic. Madrid: Fere, 1993.

Sex, láska a alkohol mezi bezdomovci

Vladislava Chytrá

Jak možná víte, letošní rok byl zvolen Rokem bezdomovectví, a proto mě inspirovalo toto téma i pro letošní kongres. I když jsem svůj příspěvek nazvala „Sex, láska a alkohol mezi bezdomovci“, správně by to poťadi mělo být: Alkohol, pár teček, sex, pak hoxně teček a nakonec láska.

Zkoumáním života osob sociálně vyloučených z naší společnosti, lidí bez jakéhokoliv sociálního zájmu a podpory, tedy bezdomovců, se zabývám již delší dobu. Spolehlivé odhady o počtu bezdomovců v České republice nikdy neexistovaly, pravdou však zůstává, že jejich počet neustále narůstá. V devadesátých letech byl problém bezdomovců označen za otázku národního zájmu a sdělovací prostředky mu věnovaly značnou pozornost. Duch solidarity se však postupně vytrácel, došlo k úpadku zájmu a bezdomovci se stali součástí běžného života, tedy dnes se už o nich téměř nemluví. Existuje sice pár organizací, které nabídnou člověku v tísní práci, například dnes všude rozšíření prodejci časopisu NOVÝ PROSTOR, ale takoví lidé pak přelávají být bezdomovci, neboť jak mám zjištěno, jejich výdělek stačí na ubytovací zařízení či levný podnájem a skromné živobytí. Já chci hovořit o těch, kteří opravdu žijí na ulicích, nádražích, v opuštěných objektech, zkrátka kde se dá. O spořádaný život nemají zájem a nemají se začlenit do společnosti.

Ochranné období komunismu skončilo. A chaos, který k demokracii patří, mnohé lidi zaskočil. Zvykli si být závislí na státu. Současný systém brzy poznal, že jakmile nesprávně mu nabídnete pomoc, natáhne ruku a chce víc.

Za dobu postupně sbíraných poznatků jsem vyslechla spoustu životních příběhů a osudů, protože však tento kongres je určen sexuálnímu tématu, budu se snažit vám trochu přiblížit tuto, myslím nikdy a nikým nezveřejněnou, část jejich přezítání.

Za nejdůležitější místo pro toto zjišťování jsem volila pražské Hlavní nádraží, kde za pár piv, či láhev nejlevnějšího alkoholu zjistíte i ty nejméně zajímavé informace.

Odhadují, že větší část bezdomovců tvoří muži, žen se jeví být podstatně méně. Měli bychom rozdělovat podle měřítka sexuálního potřeb, pak 90 % bezdomovců o sexuální činnosti dávno ztratilo zájem či potenci, jedná se o lidi, kteří se jen o shánění alkoholu, v jehož oparu se buď ve skupinách či osamoceně litují nad svým osudem a nadávají na okolní nespravedlivý svět. Shání peníze na alkohol, žebřákem, podvodem či krádežemi, což se jim bohužel daří. Ti „lepší“ z nich se snaží peníze vydělat náhodnými pracemi, jako je vykládání těžkých břemen z vláků a podobně. Bohužel i peníze za tyto činnosti končí utracením za alkohol pro sebe i pro takzvané nádražní kamarády. Po takovém celodenním popíjení už pro sex či blízký citový vztah není místo.

Zblýlá procenta bezdomovců žijí nebo by chtěli žít sexuální životem, avšak na policii stále hlídáním a cestujícími obklopeným nádražím či ulici není pro takové činnosti prostor. Čili má-li k nějaké sexuální činnosti dojít, děje se tak většinou v nočních hodinách, nízko nádražní halu, a nejčastěji mezi jednou a třetí hodinou, kdy je nádraží z důvodu úklidu uzavřeno, kráčí si čekání na znovuvotevení halu ti, kdož chtějí a mohou, uspokojováním svých choutek. Mezi těmito lidmi téměř neexistuje – samozřejmě výjimky jsou – citové vzplanutí, což se odráží i v kvalitě a druhích sexuálního uspokojování. Nejčastěji vlastní ani nevíte přání o pohledný stýk, ale o tučné či orálně vykonané potřeby druhého, či stejného pohlaví, samozřejmě pod vlivem noční dávky alkoholu.

Za ideální druh sexuálního uspokojování považují v tomto případě masturbaci, která však není bohužel mezi bezdomovci tak rozšířená. Je neuvěřitelné, že je to právě vlivem alkoholu, který v tomto případě vede k vítězství lenosti nad potřebou seuspokojení. I když přijde chvíle, kdy chuť nechybí, přece jen musí vyvinout určitou fyzickou činnost, která často bez výsledné končí spánkem uprostřed činného, tedy spící bezdomovec s penísem v ruce není v nočním parku ničím překvapivým a nemá jiného významu. Tedy nejde o žádnou exhibici, jak by se náhodný kolemjdoucí mohl domnívat.

Další příklad toho, jak se bezdomovec může setkat se sexuální činností, není přímo o uspokojování jeho potřeb, nýbrž o uspokojování sexuálního potřeb někoho druhého. Často a bohužel slává, že bezdomovci slouží jako snadno dostupný cíl jiných lidí, ne bezdomovců, kteří za vidinou levné sexuální činnosti, a může jít o jakoukoli sexuální činnost, využíjí po řádného společenského postavení, vlivu alkoholu a tísně bezdomovců. Pro takového člověka pak namísto tisíc Kč, za stejnou činnost v erotických klubech, znamená takový bezdomovec jen minimální výdaj – tedy opět se jedná o alkohol, cigarety, někdy nějaké jídlo, a v lepších případech pak trochu peněz či nabídka provedení hygieny, nebo vyřazeného kastrova atd. Již záleží na tom, kde se toto uskutečňuje. V každém případě zde končí hranice zákona, a už je o § 237 – Útisk, tedy zneužití tísnivé situace druhého bez použití či pohrůžky násilí. Ačkoli jde o trestný čin, nkončí v těchto případech stíháním ani soudem, ale naopak se touto neudat le opakuje a zřejmě tomu nelze zabránit.

Všechny případy sexuální činnosti bezdomovců jde však o velice riskantní záležitost, neboť i několik měsíců nemytí, různými neléčenými kožními plísňovými a infekčními zasažení jedné přenosí mezi sebou různé druhy těchto chorob, kterými ohrožují nejen sami sebe, ale i ostatní. Jak již jsem dříve naznačila, může vzniknout výjimečně i citový vztah mezi jednotlivci, a je pak samozřejmě všeobecně lepší, jak po stránce fyzické – může nastat i případný zápas zařadit se do společnosti, tak po stránce fyzické – nestřídání partnera s sebou přináší větší zdravotní jistotu.

Závěr bych tedy ponechala slovům jednoho „šťastnějšího“ z těch, jichž se týkal tento můj referát:

„Zachránila mě láska, díky ní ještě stojím o to žít. Jsme ve dne v noci na ulici. Ona říká: Když tě někdo drží v noci za ruku, není to tak strašný...“

Rodičovství očima středoškoláků

Doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Období dospívání prožívá většina v rámci vlastního vzdělávání na některé ze středních škol. Proto se také tato skupina mládeže označuje přídomkem – středoškolská. Období dospívání není jen dobou získávání nezbytných profesních dovedností, ale je to i období naplněné intenzivním hledáním potencionálního celoživotního partnera. Rozsáhlé výzkumné šetření realizované v rámci východočeského regionu (N = 1049 respondentů) sledovalo jejich postoj k instituci partnerství, manželství a rodičovství jako celku a následně i některým dílčím jevům.

Představa mladých lidí o budoucím vlastním životě může mít v období dospívání mnohdy až idealistickou konstrukci. Z teoretického hlediska připadají v úvahu následující varianty: partnerské soužití, uzavření manželství, osamělý způsob života. Vzhledem k tomu, že se v poslední době velmi často hovoří o určité krizi rodiny, bylo jedním z dílčích záměrů výzkumného šetření zmapování vize středoškolské mládeže o instituci manželství, případně partnerství.

Na otázku, zda by dali přednost tzv. „volnému svazku“ (tzn. partnerského soužití) před manželstvím, odpovědělo celkem 75,7 % všech dotazovaných mužů ve prospěch manželství, stejně tak jako i 73,9 % všech dotazovaných žen. S věkem je zřejmý pokles „důvěry“ v instituci manželství a naopak dochází k preferenci partnerství. Nepochybně zajímavé je zjištění, že manželství více preferují muži než ženy, a to u všech sledovaných věkových kategorií. Současně se však ukazuje výraznější pokles u žen (z 84,5 % u 16letých na 51,2 % u 18letých) než u mužů (z 74,5 % na 56,1 %).

Uzavření manželství představuje všeobecně „legalizaci“ určitého vztahu, který v ideální posloupnosti se jeví jako svobodné rozhodnutí na základě odpovídajícího (z hlediska času) partnerského soužití. Vývojové období ohraničené intervalem 15-18 let je u naprosté většiny dobou vyplněnou studiem na některém typu střední školy. Vedle převládajících problémů spojených s výukou ve škole začínají tito mladí lidé řešit i partnerské vztahy, v kterých získávají první zkušenosti ovlivňující v mnoha ohledech jejich celoživotní postoj k rodičovství. Velice stručně můžeme charakterizovat postoje, vedle toho, že se jedná o neúplnou součást osobnosti, jako určité sklonky a zájmy dané osobností, které předurčují její poznání, chápání, myšlení, citění atd. Vedle volby budoucí profesní dráhy, výběru potencionálního partnera, dochází ve sledovaném období i k počátkům postupné separace od původní rodiny. Z této rodiny si jedinec odnáší celou řadu vzorů chování, postojů, názorů apod., které se otiskují do vlastního chování, vlastních postojů, názorů atd.

Jednou z dalších oblastí zájmu dotaznickového šetření bylo zmapovat vizi mladých lidí o vstupu do manželství. Do 20 let hodlá uzavřít sňatek celkem 4,7 % všech dotazovaných. Do věku 25 let k předchozímu množství manželství přibývá celkem dalších 15,7 % (11,5 % mužů,

18,7 % žen) dotazovaných. Určitou „magickou“ hranici se stává věk 25 let. Přibližně každá pátá dotazovaná (16,4 % mužů, 26,3 % žen) hodlá právě v tomto věku uzavřít sňatek. Mezi 25. a 29. rokem hodlá uzavřít sňatek celkem 16,1 % (16,7 % mužů, 15,7 % žen), přičemž už není tak výrazný rozdíl mezi přístupy k manželství ze strany mužů případně žen. Přesou podrobnější analýzou získaných údajů můžeme sledovat určitou „vlnavechitost“ žen, která kulminuje kolem 25. roku věku. Křivka u mužů je mnohem pozvolnější. Kolem 30. roku věku, případně ještě později, hodlá vstoupit do manželství 11,3 % dotazovaných mužů, ale pouze 3,3 % dotazovaných žen. Za hlubší pozornost stojí další údaj, kdy 7,7 % (9,4 % mužů, 6,3 % žen) vyjadřující podíl těch, kteří nehodlají nikdy vstoupit do manželství. Může se jednat o reakci na určitou vnitřní krizi ve stávajícím vztahu, rozchodu s partnerem, ale také o celkový celospolečenský negativní postoj k instituci manželství. J. Štěpánek (2000, 54) ve svém šetření na vzorku účňovské mládeže dospěl k poznatku, že mladší manželství podstatně více (65 %) preferují ženy. Naopak muži (64 %) preferují partnerství. Při zdůvodňování svého názoru ženy vnímají manželství jako nejvhodnější prostředek pro případné narození dítěte, naopak muži zdůrazňují spíše volnost partnerského vztahu, jež jim z možných vysvětlí může být změna celospolečenského postavení žen ve vztá-
ch k případnému osamostatnění, kdy se stavají stále častěji ekonomicky nezávislými. Jem-
ný způsob se může v blízké době stát novým modelem rodinného cyklu. Zkoumání uveden-
ého jevu bude předmětem další sondy, která by měla zmapovat obsah negativních postojů
uvedené instituci.

V každém případě musíme mít na zřeteli, že se jedná o pouhou vizi, která v budoucí realitě nemusí dojít naplnění. Přesto se zde promítá trend v oblasti sňatečnosti, kterým v minulosti prošla západní Evropa. Získané údaje potvrzují i předem stanovenou hypotézu: „Pojstí miládeže k uzavírání manželství se ve srovnání s počátkem devadesátých let změní. Hraniče uzavírání prvého manželství překračuje 25 let při současném preferování partnerského soužití před manželstvím. Pojstí k uzavírání manželství a k předmanželskému soužití budou odlišné z hlediska pohlaví.“ Hypotéza se ve všech dílčích částech plně potvrdila. Nejedná se pouze o posun uzavírání potenciálního sňatku v představách mladých lidí, o jejich vizi, která, jak již bylo dříve uvedeno, se mnohdy může výrazně lišit od reálné skutečnosti, ale o fakt, který potvrzuje i dostupné statistiky o sňatečnosti obyvatel České republiky a řada obecných šetření (např. P. Weiss a J. Zvěřina, 2001, 29) uvádějí, že jedním z trendů sexuálního chování naší populace je „zvyšování věku prvního sňatku“.

Jedním z výstupů partnerského soužití a intimního styku je naplnění role otce a matky.¹⁰ Vedle zplnění, také především po všech stránkách harmonickou výchovu dítěte. Věku, kdy mladí lidé navštěvují některou ze středních škol, jsou ještě v mnoha ohledech v zajištění ideálního představa o životě, které však každým dnem dostávají realitější podobu. K tomuto tématu bylo uskutečněno rozsáhlé dotazníkové šetření na vzorku (N = 437) střední školy. Mladé navštěvující některou ze středních škol ve východočeském regionu. Jedná se o položenou otázku se týkal předpokládaného počtu vlastních dětí (viz Tab. 1, 2, 3).

Z celého souboru dotazovaných se nejvíce část 62,5 % (61,8 % - všech dotazovaných žen, 63,3 % - všech dotazovaných mužů) přiklání k modelu rodiny s dvěma dětmi. Jedná se o model, který je nejvíce preferovaný ve školní praxi (např. řada matematických příkladů z rodinného prostředí, četné literární příběhy apod.), který má i svou laickou logiku v podstatě dvě děti nahrazují v prosté reprodukci rodiče. (Poznámka: demografické

Tabulka č. 1
Vývoj počtu dětí

	Počet dějí				Celkem
	0	1	2	3	
Pohlaví					
Muži	5,7	9,4	63,3	18,8	100,0
Ženy	2,7	13,3	61,8	20,0	100,0
Celkem	4,1	11,4	62,5	19,5	100,0

používají za index prosté reprodukce podstatně nižší údaj.) V uvedeném šetření také přibližně každý pátý dotazovaný (19,5 %) připouští mít tři děti a pouze 2,5 % dotazovaných předpokládá případně i vyšší počet. Jedno dítě by chtěli mít 11,4 % dotázaných. Poněkud varující je údaj 4,1 %, který udává podíl těch, kteří nehodlají mít děti. Přestože nejde o jednu o relativně zanedbatelný údaj, stálo by za hlubší analýzy sledovat motivy vedoucí k takovému stanovisku. Je zřejmé, že názory na dané téma podléhají nejen okolnostem současného prožívání (případně neprožívání) partnerského vztahu, ale významně se promítá faktor zkušenosti, který je determinován ponějvíce věkem. V následující tabulce (Tab. č. 2) jsou zachyceny vize o předpokládaném počtu dětí ve vztahu k věku dotazovaných. Při prvním pohledu je zřejmé, že s věkem klesá počet chrněných dětí. Například těch, kteří uvádějí, že v 19 letech nechcejí mít ani jedno dítě, je 8,6 % (mnohem větší podíl přitom vykazují muži než ženy). Naopak stoupá počet těch, kteří chtějí mít jen jedno dítě a současně klesá počet těch, kteří chtějí mít děti (v 16 letech – 19,1 %, v 19 letech – 2,6 %).

Tabulka č. 2.

ředpokládáný počet dětí v závislosti na věku

Věk	Počet dětí					Celkem
	0	1	2	3	více	
16	0,0	11,4	66,9	19,1	2,6	100,0
17	2,8	4,7	64,5	27,1	0,9	100,0
18	5,4	14	56,7	19,8	4,1	100,0
19	8,6	15,4	61,5	12,6	1,9	100,0
Celkem	4,1	11,4	62,5	19,5	2,5	100,0

S otázkou převzetí role otce nebo matky souvisí nepřímo i otázka výběru potenciálního životního partnera. Přestože celá problematika spadá do roviny partnerství (a potažmo výchovy k ní), existují i dnes u celé řady mladých lidí určité předsudky, které úzce souvisejí s projevy skrytého rasismu. Výsledky šetření, které realizoval na vzorku 146 studentek a studentů střední školy J. Pecha (2001, 64–68), mají k dané problematice velice blízko. Jednak ve svém šetření dospěl k poznatku, že 68 % dotazovaných považuje za dovršené partnerského vztahu narození dítěte. V této souvislosti se naskytá otázka, zda dotazované

Každá složka výchovy v průběhu svého vývoje prochází několika stádií, která více či méně umožňují její rozvoj především na bázi interdisciplinárního přístupu. Současné však na pozadí sociokulturního prostředí dochází nejen k objektivitě, ale v mnoha i k subjektivizaci společenského pohledu, který se nejčastěji projevuje ve formulaci čtených mýtů a omylů. Výjimkou není ani být nemůže oblast lidské sexuality obsažená poněkud v poslední době frekventované sexuální výchově. Na následujících řádcích je uvedeno několik oblastí, které vnesly, případně mohou vnést, určitý „krvový“ pohled na skutečné cíle, obsah i poslání sexuální výchovy. V žádném případě se nejedná o vyčerpávající výčet, ale pouze o naznačení potenciálních zdrojů omylů a mýtů o sexuální výchově.

Sexuální výchova jako účinný prostředek v systému prevence proti pandemii HIV/AIDS

Každoročně se objevuje několik nových projektů s cílem nalézt řešení jednoho z globálních problémů lidstva, kterým je nepochybně pandemie HIV/AIDS. Všechna realizovaná řešení mohou demonstrovat vznikající nebezpečí, co neobjektivněji popisat skutečný stav, didaktické technologie mohou navrhnout možná nová a efektivní řešení v oblasti osvěty. Přední autority světa mohou apelovat na svědomí lidí, ale bude-li nadále růst křivka počtu infikovaných osob HIV a zvláště pak počet zemřelých, musíme přehodnotit všechny stávající přístupy. V České republice bylo registrováno více jak 500 osob postižených HIV/AIDS, z nichž přibližně 20 milionů lidí a ukazuje se, že počet bude v některých částech světa neustále stoupat. K tomu musíme připočítat i opožděné a osiřelé děti, rozpadlé rodiny postižené v důsledku této pandemie. Navíc když si uvědomíme, že každý lidský život má ve své podstatě nenahraditelnou cenu, pak se jedná o katastrofické údaje. Naskytá se otázka, jakou měrou se na snižování podílu právě sexuální výchovy. Jedná se o složku výchovy relativně žádoucí a po stránce obsahové i srozumitelnou. S vlastní realizací souvisí mimo jiné i otázka gramotnosti, v našich zeměpisných šířkách pak především funkční gramotnosti. Ukazuje se, že někteří mají tendenci její dopady v oblasti prevence přeceňovat, mnozí naopak vulgárním přístupem „zesměšňovat“. V tom je zapotřebí spářovat jeden z velkých omylů – netočení sexuální výchovy jako celku.

Sexuální výchova – výdobytek poslední doby

Bylo by mylné se domnívat, že sexuální výchova, která je všeobecně považována za jeden z prostředků proti další erozi lidstva, se začala rozvíjet až v posledním období, v našich krajinách až po roce 1989. Sexuální osvěta v podobě pohledů osvěty fungovala nejen na počátku 20. století, ale můžeme ji nalézt např. u B. Bolzana, J. J. Rousseaua aj.

Ve snaze podporovat demokratické tendence ve výchově došlo k populističtějšímu a konjunkturálnímu zájmu o oblast, která byla do roku 1989 tabuizována. Pro objektivitu hodnocení by bylo zcela mylné se domnívat, že před rokem 1989 nebyla sexuální výchova realizována. Celá problematika byla částečně exponována ve výchově k rodičovství (např. vyučovací předmět Specifická příprava děvčat).

dívky předpokládají na poslušnosti partnerství – rodičovství také mezičlánek, který předstává uzavření manželství. Ještě zajímavější, než předchozí údaj je otázka národnosti, případně příslušnosti k jiné rase, potencionálního otce dítěte. Téměř polovina (46 %) dotázaných se nedovedla představit jako otce Asiaty, 18 % černocha, ale také pro 50 % není přijatelný Cikán. Tato otázka se stává v poslední době vysoce aktuální, neboť postupným příchodem osob ze zahraničí, především z oblasti zemí bývalého Sovětského svazu a z některých zemí Asie, musíme předpokládat snahu přichůzcích se plně etablovat v našem prostoru. Pro doplnění je zapotřebí poznamenat, že 36 % dotázaných by nechtělo mít dítě se ženatým mužem.

V našem šetření, které zahrnovalo obě pohlaví, se ukázal „rasový“ podtext ještě výrazněji. Na otázku, zda je důležitá pro dotazovaného národnost partnera, odpověděli téměř tři čtvrtiny (74,4 %) všech dotázaných, že ano. Přitom nebyly významnější rozdíly mezi názory mužů (75,5 %) a žen (73,3 %). I zde existuje několik možných vysvětlení, z nichž některé mohou mít nádech spekulativnosti, jako např. že dotazované dívky v Praze mají potísnatější možnosti kontaktu s cizinci, než mladí z východočeského regionu apod.

Jak již bylo dříve uvedeno, při plánování rodičovství, výběru partnera atd. sehrává svou roli vlastní výchova v původní rodině. „Potencionální rodiče“ si poněkud přetvářejí utvářejí výchovné modely (styly) z vlastních rodin. Bylo zajímavé sledovat, zda hodlají v budoucnu rodičů uplatňovat získané vzory výchovy, nebo zda hodlají naopak volit nový styl. Musíme mít na zřeteli, že se jedná pouze o určité vize potencionálních rodičů. Budeme-li dále pokračovat v nastolené úvaze, pak logicky lze předpokládat, že ti, kteří „nechtějí vychovávat své děti jako rodiče“, částečně si stěžují na výchovu sebe sama vlastními rodiči. Z toho lze hypoteticky odvozovat, že dotazovaní respondenti (37,8 % mužů a 38,0 % žen) zřejmě počítají z výchovné „problémového“ prostředí. Přibližně čtvrtina (23,5 %) dotázaných hradí zvlášť jiné výchovné postupy a modely, než na která je zvyklá z vlastních rodin.

Všechny výše uvedené poznatky spájají svým obsahem do mnohem rozsáhlejšího výzkumu, jehož cílem je zmapovat středodětskou mládež ve východočeském regionu na přelomu tisíciletí.

Použitá literatura:

- DVOŘÁKOVÁ, S.: Postoj mladých lidí k instituci partnerství, manželství a rodičovství (Bakalářská práce). Hradec Králové: archiv ÚSS Pedagogické fakulty, 2001.
JANIŠ, K.: Středodětská mládež a partnerství. In: JANIŠ, K. (ed.) Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu. Hradec Králové: Gaudamus, 2001, s. 5–16.
JANIŠ, K., KRAUS, B.: Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu. Hradec Králové: Gaudamus, 1999.
PEČH, J.: Výsledky průzkumu názorů středodětských studentek na partnerské vztahy. In: 4. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2001, s. 64–68.
ŠTĚPÁŘ, J.: Učňovská mládež a problémy sexuality (Bakalářská práce). Hradec Králové: archiv PdF Univerzity Hradec Králové, 2000.
WEISS, P., ZVĚŘINA, J.: Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Praha: Portál, 2001.

– orientace na tzv. peer programy a hledání cest ke zvýraznění úlohy školy. Ve vztahu k názvu příspěvku si je třeba odpovědět, o jaký omyl se jedná. Jde především o fakt, že na sexuální výchově participuje jedna ze základních výchovných institucí (tzn. škola) více minimálně.

Zdroje:

- LAŠEK, J., ČERVINKOVÁ, J.: Mýty v sexuální výchově v pedagogické praxi. In: Sexuální práce a ostatní společenskovední disciplíny (Socialia 2001). Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, s. 127–130.
- JANIŠ, K., SVATOŠ, T.: Aktuální výchovná témata ve výpovědích žáků. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 56–62.
- JEDLIČKOVÁ, I.: Rodinná výchova: Mýty a omyly. In: Socialia 98, Hradec Králové: Laj, 1999, s. 47–56.
- KUBRICHTOVÁ, L.: Sexuální chování mládeže v České republice a ve světě. In: 8. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Praha: SIPRSV, 2000, s. 41–55.
- LAUSTER, P.: Cesta k vnitřní svobodě. Praha: Knižní klub a Pragma, 1996.

Programy prevence a sexuální výchovy serveru 004.cz – průvodce pro pedagogy pro otázky homosexuality

Petr Kašá

Občanské sdružení Code004 je nezisková organizace založená v dubnu 2001. Cílem sdružení je organizování kulturně-společenských akcí pro gaye a lesbičky, setkávání s odborníky v oblasti právní, zdravotní a jiné, spolupráce s legislativními orgány při vytváření a konzultaci návrhů zákonů týkajících se gayů a lesbiček – registrovaného partnerství a v neposlední řadě informování nejširší veřejnosti o tématu homosexuality v rámci boje proti homofobii.

Hlavní pracovní náplní naší organizace je provoz informačního internetového serveru s názvem 004.cz. V současné době nevychází žádný necitlivý časopis pro gaye a lesbičky, který je možné zakoupit v běžném novinovém stánku. Největším médiem pro tuto komunitu se stal internet. Z většiny českých internetových vyhledávačů se po zadání vlohových klíčových slov nejčastěji člověk dostává na stránky 004.cz či kluci.cz, které v současné době tvoří podstatnou část českého internetu pro GLBT minoritu. Náš odhad je asi 80 %. Serf 004.cz je českým unikátem v počtu elektronických verzí publikací z oblasti gay a lesbického života. Server si za svoji krátkou působnost vydobyl širokou čtenářskou obec a stal se nejnavštěvovanějším serverem nejen pro GLBT minoritu u nás. Navštěvnost má vzrůstající tendenci, roste každým měsícem cca o 20 % od doby spuštění, které bylo v listopadu loňského roku. V červnu jsme přesáhli 30 000 unikátních čtenářů měsíčně, v červenci 37 000, v srpnu to bylo již přes 40 000. Všechny naše články a témata publikujeme souběžně i na jiných partnerských serverech (kluci.cz apod.), jejichž provoz technicky částečně zajišťujeme. Kde se přesečení měsíční navštěvnosti pohybujeme okolo čísla 100 000 unikátních návštěv měsíčně. Celkový počet navštívených stránek je asi čtvrt miliónu měsíčně. Disponujeme redakčním materiálem, který obsahuje asi 750 samostatných web stránek.

Tuto velkou čtenářskou obec je možné využít pro nejrůznější programy prevence, které patříme do každodenně aktualizovaného přehledu našeho magazínu. Čtenář tak může být informován o kulturně společenském dění přijímá informace o bezpečném sexuálním chování, sexuální přenosných chorobách, ale i o tom, jak překonávat partnerské problémy a krize, aby se předešlo zbytečným rozchodům, stabilizovala se partnerská krize a předešlo se promiskuitnímu chování především u mladých gayů. Osvědčilo se vybrané elektronické publikace nabídnout i konzumentům erotiky a porna na internetu. V čtenářské anketě měl export programů prevence STD pozitivní ohlas. Více než čtvrtina návštěvníků tohoto serveru navštívila i stránky poradny a informace o STD a HIV.

Nyní bych popsal některé odborníky projekty, které je možné pouze v elektronické podobě sdílet z našich stránek. Již dlouhou dobu usilujeme o získání finančních prostředků na vytváření některých z nich formou volně dostupné brožury, ale žádné z grantových řízení nebylo úspěšné.

První bych představil projekt Mohu být gay? Jedná se o publikaci určenou mladým gayům, která se jim instruktážně snaží pomoci s vlastním sebepoznáním – sebeuvědoměním a sebe-přijetím.

Nejčastějším problémem, se kterým se na poradnu 004, kterou provozujeme, obrací dospívající chlapci, je ten, že nevědí, jaká je jejich orientace. Posílají emailovou zprávu, z které samozřejmě nejsem schopný s určitostí říci, kým jsou, a proto jim doporučujeme tento návod. Obsahuje praktická cvičení pro sebepoznání a položením mnoha otázek sobě samému si snaží odpovědět na otázku vlastní sexuální orientace sami <http://sebezpoznavani.004.cz>.

Dalším tématem je zde v elektronické podobě projekt MUDr. Procházků s názvem Coming out, který je též představen v rámci této konference. Viz <http://comingout.004.cz>. Na tento projekt volně navazuje téma S pravdou ven, které posiluje úskali coming outu v rodině – <http://doma.004.cz>.

Sležejším tématem je projekt homosexuality, kde se návštěvník seznámí s nejnovějšími vědeckými poznatky či teoriemi o biologických příčinách homosexuality, ale též psychosexuálním vývoji homosexuality, bisexualitě, statistických výzkumech u nás a ve světě a zákoncích týkajících se této problematiky – <http://homosexualita.004.cz>.

Unikátním projektem je téma homosexuální partnerství a partnerská krize. O zákonitostech heterosexuálního svazku, manželství a výchově dětí byly napsány stovky knih, u nás například MUDr. Plízáka, která je známa většině lidí. O tom, jak má vypadat vztah dvou mužů či dvou žen, jak překonávat krize a jak se vyrovnat se specifickými zákonitostmi homosexuálního svazku, který je v některých směrech diametrálně odlišný od manželství, se nepíše nikde. Aby byl takový vztah založen na pevných základech, je nutné nejprve dobře zvolit partnera. Problematiku navazování kontaktů, volby nerizikového partnera a možností, jak se homosexuálně orientovaný člověk může seznámit, píšeme v projektu Balina – <http://balina.004.cz>. I homosexuální vztah musí mít určité nějaké společné životní hodnoty, které partneri sdílí. O jejich hledání a vyrovnání se s handicapem bezdětného svazku je projekt partnerství. Pro manželský vztah jsou jednou z podstatných životních hodnot především děti a jejich výchova v rodině. Gayové a lesbičky nemohou získat všechny potřebné zkušenosti a znalosti o zákonitostech homosexuálního vztahu, pokud si za vzor vezmou pouze své rodiče – tedy vztah muže a ženy. Samozřejmě, že výchova ve zdravé rodině výrazně přispívá i ke spokojenému homosexuálnímu svazku, ale není plně dostačující.

V tématu partnersství se zabýváme uspořádáním životních hodnot, možnými modely a kového vztahu a tím, jak se vyrovnávat a řešit partnerskou neshodu, krizi a nevěru. <http://partnersvi.004.cz> a <http://vztah.krise.004.cz>.

Další jsou projekty prevence sexuálně přenosných chorob, problematika HIV a AIDS, jejich poukázání na skutečnost, že vychází z našich zkušeností, a to, že pokud je v zájmu jiných organizací, slátních, vládních, či neziskových, provozovat a vytvářet programy prevence v síti internetu. STD, HIV a AIDS, je vhodné tyto informace začlenit na servery s vysokou návštěvností, kde se nachází i jiná témata než toto téma samotné. Mladí lidé a rizikové skupiny si sami stránky o prevenci venerických onemocnění příliš nevyhledávají. V našem případě za tímto účelem navštívilo tyto stránky z vyhledávačů pouze několik desítek návštěvníků. Zjistili jsme, že pokud tak člověk činí, je již často pozdě, neboť jeho snaha o získání informací pramení z toho důvodu, že na sobě již pozoruje příznaky nemoci a má strach z návštěvy lékaře a pokouší se o autodiagnostiku či samoléčbu. Mladý člověk nevyhledává informaci o tom, jaké výhody skrývá použití kondomu a co všechno takový kondom má zachránit. Člověk by měl tuto informaci vidět, slyšet a číst, aniž by cíleně chtěl. Proto tyto informace začleňujeme např. do tématu Gray sex. Téma gay sex neobsahuje pornografii a vzniklo právě proto, abychom přilákali sexuální aktivní čtenáře a např. prostřednictvím stránek o technikách milostného aktu jim nabídli až vnitřní informace o prevenci venerických onemocnění – <http://zdravi.004.cz>.

Průvodce – <http://pruvodce.004.cz>

Během prvních měsíců provozu jsme obsah serveru rozšířili i pro další skupiny čtenářů z řad heterosexuálů. Tyto skupiny mají své rubriky v sekci průvodce. Udělali jsme zde průvodce pro rodiče. Průvodce pro rodiče je určen těm rodičům, kteří mají homosexuální děti a právě se dozvěděli o orientaci svých dětí. V průvodci se nachází v elektronické podobě brožura s názvem Můžeme porozumět, která by měla pomoci s překonáním problémů s přijímáním vlastních dětí – <http://rodice.004.cz>.

Dalším průvodcem je průvodce pro homofoby. Na tyto stránky přichází určité množství heterosexuálů, kteří až už z jakéhokoliv důvodu mají předsudky vůči gayům a lesbičkám. V tomto průvodci se jim snažíme vysvětlit základní pojmy a témata, která by jim měla pomoci s pochopením této problematiky – <http://homofob.004.cz>.

Podrobněji bych popsal průvodce pro pedagogy, kteří se setkávají s tématem homosexuality během sexuální výchovy, či náhodou, když se jako důsledek špatného prospěchu některého žáka, či jeho závislosti na drogách ukáže příčina v jeho problémech s přijímáním sexuální orientace.

Z vlastní zkušenosti víme, že tento problém se často objevuje na středních školách a ze sob řešení, který šokovaný a neinformovaný učitel zvolí, mohou situaci mladého člověka i tragicky zhoršit.

Máme signály, že učitelé stále nevědí, jak reagovat, mají tendenci tyto problémy nevládně medicalizovat, či nerespektují žákovu soukromí. Rád bych uvedl následující, leč pro mě smutný příklad. V poradně, kterou provozujeme v rámci našeho serveru, se nám objeví případ studenta prvního ročníku obchodní akademie, kterému se značně zhoršoval prospěch a nejvíce zájem o školu. Výchovný poradce, kterému se po naléhání svěřil s problémy s coming outem, považoval homosexualitu za projev zvrhlého chování a měl dokonce

tendenci navrhout kázeňské postihy. Studenta odvedl do ředitelny, kde byl nucen mluvit o své orientaci před několika jinými učiteli, což bylo, jak uvedl, velmi trapné až traumatické. Nikdo včetně jeho samotného nevěděl, co s tím a tak byl následně odkázán na psycholog. Nikdo včetně jeho obrátil na nás, neboť problémy přetrvávaly, zejména při seznamování a navazování kontaktů.

Průvodce pro pedagogy tedy obsahuje následující kapitoly: Co to je coming out, jak přistupovat k otázce homosexuality v rámci sexuální výchovy, co je to homosexualita, jaké jsou nejnovější vědecké studie o jejich biologických příčinách, informace o venerických onemocnění a jejich prevenci atd. Nejen učitelé, ale i ostatní odborníci zde naleznou informace o všech sexuálně přenosných infekcích, které jsme doplnili venerologickým fotografickým adusem. Tento projekt prevence STD jsme zaměřili především na prevenci STD u gayů, ale i tak je u nás ojedinělý a nevíme o podobném projektu, který by byl srovnatelně srozumitelný a dostupný v rámci českého internetu.

Průvodce pro pedagogy naleznete na <http://pedagog.004.cz>. Dále doporučujeme <http://homosexualita.004.cz>, ostatní odborné zpracovaná témata naleznete v sekci <http://temata.004.cz>.

Co chybí naší sexuální výchově

MUDr. Pavel Kolan

Když jsem se zamýšlel nad tím, co lze ještě vylepšit v sexuální výchově v ČR, jejíž koncepci, edukaci pedagogů a praktickou realizaci se již po 10 let zabýváme zde v tomto sále, napadlo mě, že i když je již téměř vše vymyšleno, a tak slibné se realizuje v praxi, existují stále ještě témata, která v obsahu sexuální výchovy schází. Vyrůstá nám mládež, která je ve své většině zodpovědná za své sexuální chování. Ať je to výběr sexuálního partnera, ochrana před neplánovaným početím, ochrana před sexuálně přenosnými nemocemi, slušná znalost fyziologických pochodů pohlavních orgánů i u opačného pohlaví. V gynekologické a sexuologické edukaci se setkávám s převahou mladých lidí, dnešních dvacátníků, kteří teoreticky i prakticky vzato již výše zmíněnou edukaci prošli. A přesto u nich nacházím překvapivě hluboké neznalosti týkající se psychologie partnera opačného pohlaví, jeho odlišné sexuality, odlišných sexuálních postojů. Jsou to potom mýty z erotických filmů, vychloubovavé řeči vrstevníků, které formují mylné představy těchto adolescentů o svém partnerovi, traumatizují jejich psychiku. Slabší jedinci nebo ti, které potkal shodou okolností jednorázový neúspěch, se nenaucili nebo ani nedokázali zpracovat takový problém. Nedivme se proto, že nám narůstá počet sexuálních dysfunkcí již v mladém věku, že se zvyšuje počet mladých lidí, kteří nejsou dostatečně sebevědomí natolik, aby si hledali a navázali partnerský vztah se soběrovným partnerem, že se stále zvyšuje počet těch, kteří pod tlakem tradice se o takový vztah pokusí, ale nedokážou ho udržet. Mnozí z nich jako by ani nevěřili, že je to možné a už při vstupu do manželství deklarují, že pokud jim to nevyjde, tak se rozvedou. Ani slovo o pokusu o kompromisy, na kterých vědec dokázal bojovat o dlouhodobý vztah, odmítají a priori vstoupit do manželského svazku. Žijí spolu stále častěji volně několik let a pak se po mnoha letech rozejdou. Zůstává mladá

Některé nežádoucí jevy v sexuální sféře mládeže mají příčin ve zneužívání drog. Spoluodpovědnost za narůstající problémy s drogami i alkoholem, mají podle materiálů Světové zdravotnické organizace i socioekonomické změny, ke kterým v naší zemi dochází. Každodenní společenské tlaky jsou nejčastější příčinou psychologických problémů. Stále více lidí v takovýchto situacích sahá po uklidňujících či stimulacích látkách.

Přestože jsou drogy vpravdě celosvětovým problémem, pro potřeby této práce nás zajímá především situace v naší republice. Tuto však musíme chápat jako důsledek zákonitého historického vývoje. Abychom mohli lépe hodnotit dnešek, je třeba se obrátit do minulosti, a pokusit se ukázat genezi, kterou československá, později česká, drogová scéna prošla od vzniku Československé republiky v roce 1918 až do současnosti.

Co je vlastně droga?

Existuje celá řada definic, ale nejstručněji lze drogu chápat jako každou látku, ať již přírodní nebo syntetickou, která splňuje dva základní požadavky:

- c) má tzv. psychotropní účinek. Tj. ovlivňuje nějakým způsobem naše prožívání okolní reality, mění naše vnitřní naladění, působí na naši psychiku
- d) může vyvolat závislost. Má tedy něco, co se z nedostatku vhodnějšího pojmenování někdy označuje jako tzv. potencionální závislost

Světová zdravotnická organizace označila za drogu jakoukoliv látku (substanci), která je-li vpravdě do živého organismu, může poznamenat jednu nebo více jeho funkcí. Jestliže se podíváme kolem sebe, tak zjistíme, že jsme drogami různého typu obklopeni. Jedná se o drogy v naší společnosti tolerované, tedy legální. Je to především alkohol a tabákové výrobky.

Narkotika můžeme obecně charakterizovat jako látky s tlumivým efektem na lidský organismus. Jsou to:

- c) látky užívané k provádění narkózy
- d) látky tlumící bolest, uspávající, uklidňující apod.

Toxikománie a drogová závislost jsou v podstatě totožné pojmy. V současné době se ve světě používá výraz drogová závislost. U nás je do současné doby vžitý pojem toxikománie.

Závislost:

- b) Psychická. Je to změna psychiky u lidí závislých na drogách, duševní stav vzniklý konzumací drogy, který projevuje přání drogu opět používat. Psychická závislost mívá na rozdíl od tělesné dlouhodobý charakter. Většina diagnostických znaků závislosti se týká právě psychické závislosti.
- b) Fyzická (tělesná). Je stavem organismu vzniklým zpravidla dlouhodobějším a častým požíváním drogy. Organismus fyzicky závislý na droze se jí přizpůsobí, vytvoří si tzv. pseudopotřebu a zahrnul ji do své látkové výměny. Takže po přerušení přísunu této drogy reaguje abstinencími příznaky, a to i když mu toto přerušení vlastně prospívá.

dívka kolem 28-30 let, která má tzv. „nejlepší roky“ za sebou a v práci jen velmi těžko hlídá nového partnera. Stoupá počet svobodných samostatně žijících mladých lidí. Nebo se partnerům volně žijícím narodí dítě a i v tomto případě nedvěřívá v trvalost manželské instituce je tak silná, že část z nich ani po narození dítěte svůj vztah nelegalizuje.

O čem to vypovídá?

O tom, že tak, jako 99,9 % lidí v tomto státě jsem i já formoval své představy a znalosti o heterosexuálním chování žen na základě pokusu a omylu. Hodně na však pomohly pokusy a omyly mých klientů, když jsem v 70. letech pracoval jako externí poradce manželské a předmanželské porady. Ale kolik z nás mělo tuto možnost? Kolik z nás pak aťstovalo v oboru sexuologie a denně má možnost si své znalosti dále doplňovat na dubách druhých? Přiznám se před tímto auditorem, že právě tyto profesní možnosti mi pomohly doplout již do 25. roku mého manželství. Myslím si, že homosexuálně orientovaní jedinci mají v tomto směru výhodu, neboť psychosexuální postoje jejich partnerů jsou jin blíže a dovedou tak lépe reagovat na jejich potřeby.

A jak to vypadá v praxi? Ani jeden mladý muž, můj pacient nebo partner mé pacientky, nevěděl, nebo i když věděl, neřídil se tím, že neustálými dotazy na prožití či neprožití organismus svou partnerku dlouhodobě vystavuje traumatu. To vede buď k pocitu ženiny neokonalosti a postupně k vzniku sexuální poruchy, nebo pragmatictější partnerka to na něj začne pravidelně hrát, aby měla od něj pokoj. Udělal jsem si v ordinaci malý průzkum u 40 žen a vyšlo mi, že téměř polovina z nich minimálně jednou v životě předstírala orgasmus svému partnerovi. Domníval jsem se původně, že to číslo bude ještě větší, ale tak to může být chyba malého souboru nebo dávné události v mládí. Víme, že muži se ptají na prožití organismu žen kvůli svému egu, kvůli pocitu dokonalého samce. Neudokovaný muž v této oblasti si jen stěží umí představit, že se milování mnohé ženě může líbit i bez prožitého orgasmu. Spíše tuší něco, nic není o potřebě emocionální vazby na partnera, která převládá většinou žen k hlukem sexuálnímu prožitku významně napomáhá.

Dalším problémem, se kterým se setkávám, je neznalost odlišné sexuálního apetence partnera a potřeba hledání kompromisu. Málokdy o tom partneri otevřeně mluví. Komunikace dovednosti se pak učí v přítomnosti sexterapeuta. Nezájem o sex denně nebo alespoň 3x týdně, jak to vyžaduje mnoho mladých mužů, je pro ně často nepohoditelné. Přitom je třeba partnerky jsou dobře sexuálně fungující vcelku atraktivní mladé ženy, kterým prostě se postaruje 2-3x týdně. Jak to, že tyto mladé muže, často vysokoškolskáci, nic o těchto odlišnostech neví? Ano, znají názvy antikoncepčních pilulek, s novou partnerkou by se nemilovali bez kondomu, ví co jsou erotogenní zóny, ale stačí to?

To byly jenom dvě ukázky z praxe, abychom lépe pochopili, kde máme ještě v naší sexuální výchově skryté rezervy. Kde můžeme udělat něco nejenom pro prevenci sexuálního nosných nemocí, pro zvýšení odpovědnosti za plánované rodičovství apod. Zaměřením se na edukaci o psychologických odlišnostech v sexuálním chování, o odlišném pohledu na fetiš partnerských problémů, informování o psychologii dítěte, při výchově kterého vzniká nejdříve mladé manželství, vytvoříme lepší předpoklady pro trvalejší partnerské vztahy. Těmito vědomostmi a dovednostmi zvýšíme sebedůvěru mladých lidí ve své schopnosti a pomůžeme jim lépe zvládat krizové situace.

A mně se zdá, že naučit je téměř dovednostem, je to, co ještě mladým lidem, sobě odhodnání na sexuální výchovu, dlužíme.

Četba knih v dnešní době ztrácí svoji prestiž. Učitelé různých typů škol se shodují v názoru, že dnešní generace dětí a mládeže velmi málo čte. Kladné vzory pro své chování a jednání nalézá spíše než u literárních hrdinů a hrdinek u idolů filmového plátna a televizní obrazovky, dokáže se nadchnout výkony špičkových sportovců nebo obdivovat známé herečky, herce, zpěváky a zpěvačky. S mírou nadsázky lze konstatovat, že uměle vykonstruované příběhy učebnic cizích jazyků jsou patrně jedním z mála typů „krásné“ literatury, kterou děti a mládež lidé vůbec čtou. Lze se tedy domnívat, že také ony mohou ovlivnit životní názory a postoje mladých čtenářů. Všechny učebnice jazyků si totiž primárně kladou za cíl, zaměřit se co nejvíce na potřeby každodenního života a „dát žákům základní znalosti a dovednosti potřebné pro jazykovou komunikaci. Vedle komunikativního cíle sledují i cíl vzdělávací a výchovný...“ Texty obsahují témata z nejdůležitějších oblastí každodenního života...

Mluvíme-li o výchovném cíli a tématech z nejdůležitějších oblastí života, předpokládáme, že velká pozornost bude věnována především zobrazení rodiny, rodinných vztahů a postavě jednotlivých členů v rámci rodiny. Stejně, jako se vyvíjí a mění společnost, vyvíjejí se a mění také učebnice cizích jazyků. Je zajímavé sledovat, jak se v nich podarilo zobrazit rodinu před rokem 1990 a po něm.

Celostátně rozšířenými učebnicemi německého jazyka v době před listopadem 1989 byla Němčina pro I.–IV. ročník středních škol. V I. a II. díle jsou rodinné vztahy využívány spíše pro účely objasnění gramatických jevů (např. nácvik osobních a přivlastňovacích zájmén, tvorba rozkazovacího způsobu atd.). Ve III. díle je zmínka o rodině leprve v 7. lekci na str. 110 a popisuje situaci, kdy před odjezdem na dovolenou matka kontroluje ostatní členy rodiny, zda zavřeli dveře a vodu, stáhli rolety a umyli hmeč na ploune. Po návratu pak matka organizuje uklid bytu, při kterém jí pomáhá celá rodina – otec klepe koberce, dcera vysává podlahu a utírá prach, syn leští parkety a matka myje okna. Další den se chystá velké praní, protože rodina dosud nemá automatickou pračku. Členové rodiny se pokynutím matky podílejí a kooperují. Kromě stručného rozhovoru v 9. lekci, kdy se matka ptá dcery, jak dopadla na lékařské prohlídce, a popisuje otce, fandícího před televizní obrazovkou svému oblíbenému fotbalovému klubu, není rodina v tomto díle již dále zobrazována. Zato však v něm již na konci 6. lekce najdeme výňatek z materiálu VIII. sjezdu SED – „O charakteru socialistického člověka“.

Učebnice při IV. ročník středních škol zmiňuje rodinu v 6. lekci. Otec a syn čekají, až matka s dětmi domýjí nádobí, aby pak společně naplánovali osázení zahrady na parcele o výměře 15 x 25 m, kterou otcí (dělníky) na 25 let pronajal závodní výbor slámského podniku, ve kterém pracuje.

Na příkladu textů těchto učebnic, podle kterých se na našich školách vyučovalo celých 27 let, lze konstatovat i citové zranění a vývoj žáků. Úvodní text 5. kapitoly III. dílu pod názvem „Televize nebo návštěva divadla“ řeší otázku, zda je lepší sledovat televizní program nebo jít na divadelní představení. Když jsem se ve svých 18 letech jako středoškolačka v rámci vyučování sama seznamovala s tímto textem, nepřipadal mi vůbec dvojsmyslný. Dvoji význam věty „Když je to v nejlepším, bývá spojení často přerušeno“ jsem pochopila až o šest let později jako učitelka podle reakce třídy na gymnáziu, kterou jsem tehdy učila. Zmatená

U závislých toxikomanů se poruchy osobnosti objevují velmi často. Problém je o to závažnější, že ve většině případů se začíná s užíváním drog v období adolescence, kdy je osobnost jedince stále ještě nezralá a nevytvořená.

Způsob života drogově závislých je neuspokojivý a bývá ovlivněn takovými středovými faktory jako je nezaměstnanost, prostituce a kriminalita. Vzhledem k osobitnému stylu života, kdy narkomani ztrácejí většinu jakýchkoli zábran, dochází velmi často k nekontrolovanému pohlavnímu styku. Toto má za následek zvýšení výskytu sexuálně přenosných infekcí. V komunitách toxikomanů dochází velmi často, ať již k nechtěnému, nebo čtenému těhotenství. U takovýchto osob dochází ve většině případů k rizikovému těhotenství.

Nejčastějšími komplikacemi v těhotenství jsou potrat, předčasný porod či zářez porodních cest. Ohrožení zdravotního stavu a růstu plodu souvisí ve velké míře se ztrátou nitroplacentní matky a závažností její drogové závislosti. Většina návykových látek ležce prostupuje placentu a plod se tak nedobrovolně stává drogově závislý. Někteří z drog vyvolávají dokonce vznik vrozených vad.

Ze zahraničních a i domácích poznatků vyplývá, že ženy toxikomanky opouští nemocniční zařízení krátce po porodu a to v průběhu několika hodin. Dále špatná sociokomunikační situace obvykle spojená s neochorou matky podrobí se léčebné terapii a kojenice pravidelně mu lékařskému dohledu končí většinou tím, že matka se dítěte zřekne. Dítě se dostane do kojeneckého ústavu. Pokud dítě zůstane s matkou užívající drogou, tak krom již vrozené závislosti (mechanismus dědičného vlivu) působí na vývoj dítěte i dění v rodině.

U takovýchto dětí se zvyšuje riziko identifikace s toxikomaničnou subkulturou přes přímou roli, resp. identifikaci s rolí závislého rodiče. Rodiče dítěte jsou velmi často osobně nezárali. Problematika toxikomanů a jejich dětí má celospolečenský dopad.

Sexuální vztahy přestaly být legitimovány šňatkem, takže v současné době a této společnosti je předmanželský sex zcela běžný. Hodnocení sexuálního vztahu je značně liberální, a pokud jde o předmanželský i mimomanželský sex. Ve srovnání s ostatními zeměmi je u nás značná i tolerance homosexuality. Jedná se o větší šíři intimních životních stylů a forem, se všelijakých s celkovou diferenciací životních hodnot, postojů i životních perspektiv.

Nezletilý a mladistvý, na rozdíl od občanů střední a starší generace, preferují užívání jiných návykových látek než alkoholu. Obecně je pro tuto skupinu látek používán termín drog. V současné době je nabídka těchto látek velmi široká.

Nejčastěji zastoupenou drogou je neustále v ČR domácí produkt metamfetamin, který je známý pod názvem pervitin. Dále následuje heroín, kokain a kanabisové produkty, nejčastěji zastoupeny marihuamou.

Zdravotní riziko spojené s užíváním drog bývá ještě výrazně zvýšeno rizikovým chováním v průběhu vlastní aplikace. Jedná se o vzájemnou výměnu jehel a stříkaček toxikomany při aplikaci. Nejvíce uživatelů používajících stejné pomůcky je právě ze skupiny uživatelů návykových a neletitých, hlavně uživatelů drog mezi 15–19 lety věku.

Nepřímým ukazatelem charakterizujícím současnou drogovou scénu, a to nejen v naší republice, je výskyt virových hepatitid typu A, B, ale i typu C. V neposlední řadě lze hovořit i o výskytu HIV pozitivních (AIDS). Veškeré tyto nákazy jsou přenášeny jak aplikací drog tak v neposlední řadě i pohlavními orgány. Počet takto nemocných neustále narůstá.

Dále by se dalo hovořit o vazbě mezi prostitucí a drogami. Zde vystavují látková rizika přenosu pohlavních chorob a nechtěných těhotenství, jak již bylo zmíněno.

a radu s přáním okamžitě utužit studijní klima jsem zavelela rozveselujícímu žactvu: „Jak napíšeme krátkou písečku. Vezměte si propišečky...“ Student Hala prohlásil, že lepší je ve školství ještě nezáhl.

V roce 1984 se objevily nové učebnice NJ pro střední školy. I. díl nových učebnic využíval rodinných příslušníků pouze pro prezentaci příslušnostních zájmů. Ve II. díle prováděly dcera a syn úklid domácnosti, maminka přichází z práce později a ještě s dcerou obědla nakoupit potraviny. V 15. lekci při přípravě večere se dcera ptá matky, zda-li může se svým kamarádkami odjet na výlet do Tater. Pokud otec nebude proti, bude souhlasit i matka. Ve 21. lekci pak dcera popisuje ve svém deníčku, jak matka s širší rodinou oslavila své narozeniny. Zajímavé je, že v úvodním textu žádné lekce této učebnice nikde přímo nevyskytuje ne (vtírá se dojem, že nežije s rodinou).

V této učebnici se objevuje také vtip s rodinnou tematikou. Paní Fischerová říká svému muži: „Teď připravím večeri, dám děti do postele a pak můžeme jít do kina.“ Manžel odpoví: „A kdo koupí lístky?“

III. díl (kromě lekce, ve které manželé Weberovi večeri v restauraci) o rodině nemluví. IV. díle si ve 4. lekce pan Winter kupuje auto. Jeho žena má náhradní volno a jde do Domu služeb, který vznikl na základě zkušeností ze Sovětského svazu. Paní Winterová nechce opravit deštník, fotoaparát a kuchyňský robot. Poté ještě navštíví opravnu obuvi.

Ve slovnících, umístěných na konci každého dílu učebnice, neexistuje v žádném díle slovní zásoba k tématu rodinný stav, tedy slova jako „svobodný, svobodná, vdaná, ženatý, rozvedený, rozvedená, ovdovělá, ovdovělá, osamělá matka, samoživitelka“ aj.

Učebnice pro jazykové školy jsou primárně určeny pro věkové starší lidi, především sdílející při zaměstnání formou tzv. večerního studia. Zde je situace trochu jiná: Učebnice učiny jsou vystavěny na příbězích rodin, jejichž osudy se prolínají všemi čtyřmi díly a dějové vážeji studenty během celého studia.

V učebnicích Němčina pro jazykové školy I.–IV. se seznamujeme s rodinou Weberových (obráz. 1). Skládá se z otce, matky, syna (6 let) a dcery (9 let). Jak matka prozrazuje, děti by ještě chtěly sourozence a ani ona není proti.

Obraz 1

Jako rodina působí Weberovi velmi kompaktně, když se v 5. lekci matka aží v práci až do 18 hodin, telefonuje oti který zatím doma dohlíží na děti, aby nepomněl nakoupit jídlo k večeri (obráz. 2).

Jako dárek k narozeninám dostane pa Weber od manželky román od Amalí Zweiga.

Také v rodině Huberových jsou hamé mické vztahy (obráz. 3). Zatímco pan Huber vá připravuje večeri, pan Huber se s dcer v obyčejné uči. Trochu háře je ne tou par Kleinová, jejíž manžel sice myje auto před garáží, ale ona sama se důkladně obar v domácnosti a navíc ještě dle na to, aby měl manžel při příchodu domů na stole své

Obraz 2

obříhenu kávu (obráz. 4). Také u Steinů vrholi přípravy na večeri (obráz. 5), zatímco pan Stein klímá s cigaretou v ruce před televizní obrazovkou. V 8. lekci prožíva paní Weberová pravděpodobně krizi (obráz. 6 a 7), neboť líči své známé, paní Hünerové, že na ni leží tíha celé domácnosti. Po práci běží domů, vyzvedne děti ze školky a družiny, musí nakoupit, uklidit, pouze dcera občas dojde nakoupit nebo trochu poklidit, jinak ji nepomáhá mádo, večeri servíruje v 19.30, pak ještě myje nádoby a teprve když jsou děti v posteli, má čas na sebe. V téže lekci je také popsán pracovní den pana Webera (obráz. 8). Pracuje do 16 hodin, pak si doma lehne na gauč, čte noviny, odpočívá, poslouchá rádio nebo se dívá na televizi. Stejný stereotyp je zachycen také v obrazovém příběhu rodiny Hellerových (obráz. 9).

Dívání na televizi je vůbec nejčastějším koníčkem všech otců v učebnici Němčina pro jazykové školy I. Další zálibou je pak kutilství (např. na chatě), zatímco matky (dle údajů manželů) si nejvíce odpočívají během prací na zahradě. Mezi často řešené problémy učebnicových rodin patří např. televizní program (naštesti v době vzniku učebnic rodiny řušily pouze volbu televizního programu č. 1 nebo č. 2).

Obraz 4

V 16. lekci šokuje pan Klein svou manželku otázkou, jestli už viděla sousedku v novém kabátě (obráz. 10), všimla-li si, jak ohromně jí sluší a proč prý si také na sebe nekoupí něco nového. Paní Kleinová namítnutím, že paní Steinová sice stále chodí v něčem novém, ale chudák pan Stein nosí pořád staré věci. Paní Steinová pravděpodobně čerpala své rodinné moudro z rad psychologa Pizáka (viz výše – paní Steinová pobíhá v kuchyni, manžel klímá před televizní obrazovkou) a pod heslem „Dej té bestii nažrat“ nyní korunuje své manželské umění záviděníhodným šatníkem. Rozhovor s manželkou končí pan Klein slovy: „Ty také nosíš často staré věci. Copak už se nechceš svým kolegům a svému muži vůbec líbit?“

Na odpor svému muži se paní Kleinová postaví až v lekci 21 (obráz. 11 a 12). Vyčte panu Kleinovi, že ji v domácnosti nepomáhá, zatímco pan Hüner chodí alespoň denně nakupovat. Pan Klein prohlásí, že práce v domácnosti není nic pro muže. Vždyť chodí na procházku se psem a stará se o auto! Paní Kleinová však vaří, peče, pere, uklízí, luxuje, nakupuje, dělá úkoly s dětmi... Pod úhou argumentů pan Klein přichází na nápad, že ženě koupí automatickou pračku.

Obraz 5

Herr Stein sedí u stolu a pije, zatímco žena stojí u kuchyňské linky a připravuje jídlo.

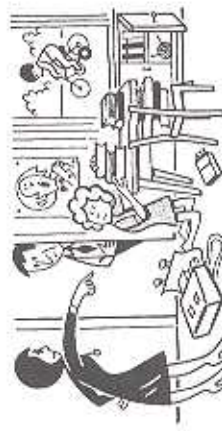

Obr. 6

Vzácným příkladem manželů je pan Hackbart – umí různé domácí práce, často uklidí celý byt nebo vypere jen přetvárnou rodinu.

Jak je popsáno v těchto učebnicích, ideální bydlení? V novostavbě, v centru města, aby člověk nemusel jezdit za prací a za nákupy přes celé město.

Teprve ve 4. díle narazíme na poznámku, že vztahy v rodině nemusí být vždy idyllické. Margit píše své přítelkyni Marianě, jak moc jí překvapila svou zprávou v dopise, že se její dcera rozvádí. Marianin zeť jí připadal velmi sympatický a nemůže tedy uvěřit, že je nevěrný. Margit se také nedávno zúčastnila svatby ve vzdálenějším příbuzenstvu. Na

Obr. 7

nevěstě nebylo ani moc znáti. Že čeká dítě, přesto však to byla pro příbuzenstvo děsná záminka k pomlouvání. Navíc byl ženin rozvedený a z prvního manželství má rozmlouvanou dceru. Bratrance nevěsty pak vypravěl nevhodné vtipy o tehlejších, ož Margit opravdu rozvolila. Na konci dopisu Margit píše na syna Mariany, je-li ještě stár starý mládenec. Teprve v tomto 4. díle Náměť pro jazykové školy se probírá tím mezilidských vztahů v rodině. Skoda jen, že

ke 4. dílu se studující v jazykových školách dostali až po čtyřech, případně pěti letech vědomého studia němčiny. Je otázka, kolik studentů toto náročné studium vydrželo a opravdu s

k učení z tohoto dílu učebnice dostalo.

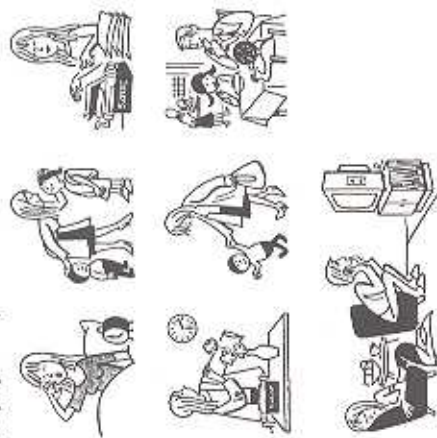
Zajímavé je srovnat styl učebnic Němčina a Angličtina pro jazykové školy. Rodina Prokopová, s jejímiž osudy se setkáváme v celém prvním díle, se stala pro studující angličtiny důležitou známou. Manželé Prokopovi jsou mladí a šťastní lidé: mají hezký byt, dobrá místa, krásnou dceru Zuzanu a chytrého syna Michaela. Šťastný je také Jack, přítel Zuzany, každý mu se vrátí

Obr. 8

hu se Zuzanou blahořeje. Paní Prokopová je učitelka, pracuje do tří hodin a domů se vrací dříve než její manžel – technik v továrně. Manžel většinou pracuje přesčas, jen v pondělí ne, neboť navštěvuje hodiny angličtiny na jazykové škole. Po návratu z práce si paní Prokopová počíná moudře – uvaří si kávu a přečte si noviny. Pracovat v kuchyni začne až po návratu pana Prokopa. Zatímco on sleduje TV, ona připravuje večeři pro celou rodinu. V jedné z pozdějších lekcí se dozvíme, že

5. Popis práce pana Heima

Obr. 9

kdž děti nejsou doma, nemusí paní Prokopová vařit a pan Prokop tedy umývat nádobí a jdou se najíst do restaurace. V práci řeší pan Prokop velký problém: má přijet jeho britský obchodní partner a on neví, má-li s ním hovořit o počasi nebo o problémech továrny? Na radu kolegy ho nakonec bere na návštěvu k sobě domů. Angličané přece mají rádi dobrý čaj a lze jim nabídnout ruskou vadku. Navštěvníkovi ze vzdálené ciziny pak Prokopovi vysvětlují mnoho věcí ze života v Československu. Pan Green se dozví, že nepijeme škotskou whisky a nestavíme rodinné domky ve městech, nýbrž obytné bloky. A také zde nenajde nezámožné. Pan Green je záživný host a zná spoustu dobrých anekdot o Skótech. Lze říci, že život rodiny v této učebnici angličtiny se odvíjí anglicky poklidně a pohodově i v dalších lekcích. Většího zklamání se paní Prokopová dočká pouze v lekcí, kdy si opatří nový jarní kostýmek, který jí velice sluší a se kterým v práci u kolegyn učitelky vzbudila velkou pozornost. Pan Prokop na oiašku dceru Zuzanu,

Obr. 10

co je dnes na mamince nového, však tipuje spíše na nový útes. Ale i tuto krizi rodina zvládne (polle něj je maninka krásná vždy, neboť se oženil s krásnou ženou). Do konce prvního dílu stačí ještě provdat dceru, zaříditi si ni její nový byt, odmaturovat úspěšně se synem a d.

Relativně nejrealističtější podává obraz rodiny před rokem 1990 učebnice Němčiny pro samouky. V jednotlivých lekcích se střídavě otec či matka učí cizí jazyk (pravděpodobně kvůli motivaci samouků). Termin „ženatý“ se objeví hned ve třetí lekcí učebnice. Ve 4. lekcí večeri pan Fräbel na služební cestě v restauraci, kde si k němu přisedne mladá dáma, se kterou poté opouští hotel. Do hotelového pokoje se pan Fräbel vrací až na konci 5. lekce. Pan Fräbel je doma, leží v posteli a (jak jinak?) učí se. Paní Fräbelová dává oblek svého muže a svůj plášť do skříně. Řekne: „Neruším?“ a dává na stůl večeři. V tašce má paní Fräbelová ještě něco. Copak to je? To je přece pivo pro jejího muže. Pan Fräbel řekne: „Děkuji!“ a ještě dále pracuje. Paní Fräbelová odchází z pokoje do koupelny a potom jde spát.

Také v 6. lekcí se pan Fräbel projev: navštívil služební podnik, kde je mu představen dlouhý pracovník závodů, pan Heim, který může zodpovědět jeho veškeré otázky. Pan Fräbel se však zajímá především o seznámení s přítomnou dívkou, ze které se vyklube sekretářka pana Heima.

Další osudy pana Fräbela zůstávají samoukům utajeny. Do poptěží zájmu vstupuje nový pár – Margit a Bernd. Jejich příběh se pak vyvíjí od 7. lekce až do závěrečné lekce č. 26. Dozvíme se o jejich zájmech, svatbě, bydlení, problémech s televizí, se sousedy (hlavně

sekačka), o jejich finančních problémech atd. V závěrečné lekci na rodinném setkání zjistíme, že Bernd odjíždí jako specialista na dva roky do zahraničí a Margit ho bude doprovázet. Jejich malé děti však zůstanou v péči babičky a dědy. Švagrové a švagři tuto situaci také té dobrou okomentují.

I v této učebnici však chybí důležitá terminologie z oblasti rodinných vztahů: tedy slova „svobodný, svobodná, vdaná, rozvedená, ovdovělá, ovdovělý, osamělá, matka, samoživitelka“ atd. Jediné slovo z tohoto konverzačního okruhu je slovíčko „verheiratet“, avšak objevuje se překlad jenom jednoho jeho významu: „ženatý“. Že je lze přeložit také jako „vdaný“ zůstává utajeno.

Po roce 1990 zmizely z učebnic cizích jazyků výňatky ze sjezdů vládnoucí strany a objevily se v nich zcela nové znázornění rodinných vztahů.

Němčina pro pokročilé samouky prezentuje svůj názor hned na své obálce citátem: „O co chudší by byla německá literatura, kdyby se Faust oženil s Markétkou“. Hned ve 2. lekci se Kristýna chce nechat rozvést, neboť její muž velmi často chodí do společnosti (nejspíše bez ní). V té lekci se někdo bude muset pravděpodobně ženit, zatímco jiná žena musí žít ve společnosti bytlé se svým rozvedeným mužem. Nacházíme zde dokonce i poznámku, že ne každá vdova musí vést smutný život a také vtip, kdy manžel popisuje policistovi svou poňákanou manželku. Policista si nechá předložit fotku ženy a pak se nevěstě zeptá: „A máme ji opravdu hledat?“

Vtupy s rodinnou tematikou nacházíme i v dalších lekcích. Fritz žádá svou vyvolenou o ruku a dodává: „Umíš přece vařit?“ Na to ona rychle odpoví: „A co ty – umíš mýt nádobí?“

Ke vztahu muže a ženy se pojí také aforismy, které v učebnici také můžeme najít (např. Sacha Guitry: „Tajemství šťastného manželství spočívá v tom, že jeden druhému odpustí, že se spolu vzali.“). Učebnice prezentuje také bytové společenství lidí – jak svobodných, tak rodin s dětmi, propaguje partnerský vztah bez sňatku a pokud někomu – zejména rozvedeným – chybí partner, popisuje možnosti hledání partnera pomocí inzerátů a seznamovacích akcí.

Tato proměna obrazu rodiny v učebnicích cizích jazyků zcela nepochybně souvisí s proměnou role rodiny v nově vytvořené společnosti. Také tyto nové učebnice jsou vytvořeny domácími autory. Reagují na několikanásobné zvýšení rozvodovosti v 90. letech, na oproštění se nároku, že manželství a rodina jsou pro mladou dívku to nejdůležitější a nejlepší, co jí v životě může poskytnout. Mladí lidé spolu žijí bez oddacího listu, ani uzavření nějakého svazku nečestí vztah dvou jedinců jednou provždy. Rodina je živý organismus a vztahy v ní se neustále vyvíjejí.

Takto je tedy prezentován obraz rodinných vztahů na příkladu učebnice německého jazyka před a po roce 1990 (s výjimkou jedné učebnice angličtiny). Zajímavé by bylo nejen srovnání obdobných učebnic dalších cizích jazyků domácí produkce, ale i obdobný rozhovor situace v cizojazyčných učebnicích zahraničních autorů.

Obr. 11

Obr. 12

Literatura:
1. BENDOŮVÁ, V., KETNEROVÁ, D., TESAŘOVÁ, L.: Němčina pro pokročilé samouky. SPN, Praha 1993.

2. BENDOŮVÁ, V., KETNEROVÁ, D.: Němčina pro samouky. SPN, Praha 1982.

3. ČULENOVÁ, L., HÖPPNEROVÁ, V., ONDRČKOVÁ, E., MÚČKOVÁ, S.: Němčina pro 1. ročník středních škol. SPN, Praha 1984.

4. ČULENOVÁ, L., KREŇČOVÁ, A., ONDRČKOVÁ, E., MÚČKOVÁ, S.: Němčina pro 2. ročník středních škol. SPN, Praha 1984.

5. HÖPPNEROVÁ, V., BERGLOVÁ, E., MAREŠOVÁ, E.: Němčina pro jazykové školy 4. SPN, Praha 1986.

6. HÖPPNEROVÁ, V. a kol.: Němčina pro jazykové školy 1. SPN, Praha 1980.

7. KORČÁKOVÁ, J.: Zobrazení proměn rodinných vztahů na základě textů učebnic cizího jazyka (v tisku).

8. ŠIMKOVÁ, V., KUPKOVIČ, A.: KUŠKOVÁ, H.: Němčina pro 3. ročník středních škol. SPN, Praha 1986.

9. ŠIMKOVÁ, V., KUPKOVIČ, A.: Němčina pro 4. ročník středních škol. SPN, Praha 1986.

10. ZAPLETAL, Š., JUNGWIRTH, K., HAUPT J.: Němčina pro III. ročník středních škol. 8. vydání. SPN, Praha 1982.

11. ZAPLETAL, Š., JUNGWIRTH, K., HAUPT J.: Němčina pro IV. ročník středních škol. 2. vydání. SPN, Praha 1974.

12. ZABOJOVÁ, E., PEPRNÍK, J., NANGONOVÁ, S.: Angličtina pro jazykové školy 1. 5. vydání. SPN, Praha 1981.

Poznámka: Ilustrace Františka Škody (1980) byly převzaty z učebnice Němčina pro jazykové školy 1.

Regionální koncepce sexuální osvěty pro základní a střední školy – víze nebo fikce? (6 let působení za námi)

MUDr. Petr Kovář

Každou chvíli se setkáváme v různých oblastech s více či méně důvěryhodnými projekty. Mnoho z nich však zvláště v neziskové síti velice záhy končí nenávratně v propadlých dějin. Nedostatek finančních prostředků, zklamání nad nepochopením vynaložené práce okolím, byrokratické úřady, nejsem ze strany oslovené cílové skupiny – to vše jsou demotivující kroky, kvůli nimž autoři projektů ztrácejí své iluze. Jen ten, kdo se o oživení takového projektu v minulosti pokusil, ví, o čem mluvím.

Když jsem na půdě tohoto kongresu před třemi lety prezentoval návrh a první výsledky projektu „Regionální koncepce sexuální výchovy pro základní a střední školy“, někteří z vás mohli předpovídat celému projektu „jepič“ život. Dovolují si proto dnes předstoupit s malým ohlednutím a ve zkratce informovat o tom, zda celý projekt byl fikcí, či nikoliv.

Stručná prezentace projektu

Cílem celého projektu bylo efektivně podpořit mnohastrupovou osvětu teenagerů prostřednictvím pedagogů. Vycházelo z našich poznatků v rámci osvětové činnosti na základních a středních školách. Byl a je neustále modifikován dle neaktuálnějších požadavků vycházejících především z řad pedagogů.

Obsah projektu:

Jedná se o čtyřstupňový přednáškový program zajištěný gynecologem event. proškoleným zdravotnickým personálem.

- 1. stupeň: jednohodinová přednáška pro studenty 6. a 7. ročníků základních škol, vedená porodní asistentkou. Navazuje na osnovy školní výuky týkající se procesu dospívání, menstruace, intimní hygieny, reprodukčního zdraví.
- 2. stupeň: dvouhodinová přednáška pro 9. ročník základních a event. 1. ročník středních škol vedená lékařem: gynecologem na tato témata:
 - bezpečné zabíjení sexuálního života
 - sexuální abstinence
 - podrobný rozbor antikoncepce včetně metod antikoncepce záchranné
 - problematika možného nežádoucího těhotenství z hlediska detekce, dále z hlediska medicinského a právního aspektu umělého přerušení těhotenství
 - pohlavní choroby a AIDS
 - diskuse
- 3. stupeň: dvouhodinová přednáška pro 3. a 4. ročník středních škol, vedená lékařem, modifikovaná dle výše uvedených témat, s přihlédnutím k požadavkům studentů.
- 4. stupeň: postgraduální šestihodinový kurz pro učitele rodinné výchovy, biologie, občanské nauky a výchovné poraďce, akreditovaný MŠMT:
 - společenské trendy (medializace a komercializace sexu) - násim problematiky
 - směry sexuální výchovy
 - nejnovější trendy v antikoncepci a antikoncepčním chování
 - medicínské a právní aspekty přerušení těhotenství
 - pohlavní choroby a AIDS
 - sex a paragrafy - právní minimum (zneužívání dítě, harassment etc.) - z pohledu odborného lékaře-gynecologaVšechny přednášky jsou doplněny videoprojekcí, diapozitivy k dané problematice (event. multimediální dataprojekcí) postgraduální kurzy pak abstrakty pro posluchače. Jsou zajištěny osvětové a výukové materiály.

Organizace v rámci regionu

Za šest let působení jsme prošli několika schémata organizace od obeslání jednotlivých škol vlastní nabídkou až po koordinaci prostřednictvím různých institucí (neziskové osvětové organizace, kulturní domy, sociální odbory při MÚ, Služba škole a Pedagogická komora na okresních a krajských úrovních atd.). V současné době se netá uplatnit žádné konkrétní schéma spolupráce, které by obecně platilo. V jednotlivých okresech či městech

probíhá spíše po ose individuální spolupráce s jednotlivci schopnými tuto činnost koordinovat. Spolupracujeme však vždy s institucí, která garantuje celoplošnou spolupráci se školami v dané oblasti.

Výsledky

Do dnešního dne jsme realizovali více jak 600 přednášek pro cca 50 000 studentů. Jednalo se o studenty více jak 100 základních a středních škol především okresů Ostrava, Karviná, Frýdek-Místek. V těchto okresech probíhá koordinace přednášek podle zaběhnutých organizací. V několika městech je naše působení víceméně celoplošné, takže teenageri znají pravidla. V několika městech absolvovali v průběhu let všechny tři přednáškové stupně během své školní docházky absolvovali naše přednášky již několik let příibližně 50 ná. Kupříkladu v Ostravě navštěvuje pravidelně naše přednášky také pravidelně probíhá postgraduální vzdělávání pedagogů.

Třetím rokem probíhají postgraduální kurzy pro pedagogy v dané problematice (akreditace MŠMT). Těchto kurzů proběhlo celkem 14 po celém území ČR, většinou na úrovni krajských pedagogických center. Tuto problematiku přednáší od podzimního semestru na Ostravské univerzitě.

Vlastní poznatky z realizace projektu

Ilustrát zde, že realizace i sebestoplnější myšlenky stojí jen a jen na lidech, kteří v jejím uskutečnění vidí smysl a jsou ochotni nápomoci, by bylo podobné, jako bychom zde chtěli znovu objevovat Ameriku.

Za šest let působení jsme oslovili na stovku osvětových organizací, institucí, kulturních domů, školských úřadů atd. Jménem tohoto projektu bylo požádáno na patnáct žádostí o grant či jiný příspěvek. Jenom zlomek těchto návrhů či žádostí skutečně našlo odezvu. Ani po šesti letech se nedá říci, že vše bez problémů funguje.

V minulosti jsme si vytýčili několik cílů:

1. Vytvořit koncepci sexuální osvěty, která bude teenagera provázet během celého období jeho dospívání a zrání.
2. Časově zefektivnění pro přednášejícího.
3. Účelně vypomoci pedagogům jak v oblasti sexuální výchovy teenagerů, tak k přístupu k aktuálním informacím.
4. Systematicky zcentralizovat spolupráci s jednotlivými školami.

Ve všech těchto bodech se nám podařilo dosáhnout dílčích úspěchů. V této fázi nám již nepříliš hodnotí kvalitu naší práce. Tu musí hodnotit právě učitelé a žáci. Pro nás může být ukazatelem úspěšnosti pouze to, zda bude i v budoucnosti o naší činnosti zájem.

Na závěr bych chtěl poděkovat všem organizacím i jednotlivcům, kteří patří v této osvětové činnosti smyslu. Bez jejich podpory by nebylo možno tento projekt nikdy uskutečnit.

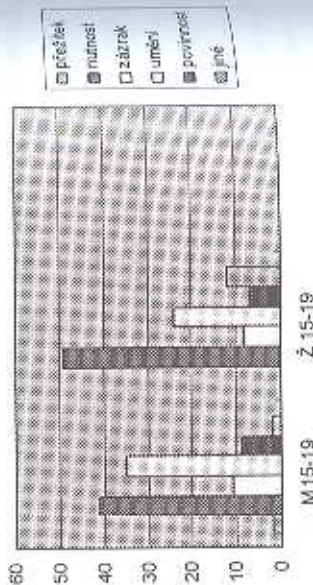
Z tabulky je patrné, že nejmenší jsou muži i ženy ochotní tolerovat u partnera/partnerky tvrdé drogy. Na 5. příčce se dle četnosti volbě objevuje marihuana a na 8. příčce kuřáci. Závěr vyplývající z tohoto hodnocení marihuany a kuřáci, že kuřáci je tolerovaní více, jakoby reflektovat pozici kuřáci a marihuany v médiích.

Zajímavé je porovnat názor mužů a žen na problémy, v nichž se odráží absence respektu a akceptace vlastní osoby. Na úrovni běžné mezilidské komunikace lze k problémům tohoto typu řadit neochotu partnera/partnerky komunikovat a odmítání mě osobou ze strany partnera/partnerky. Oba tyto typy problémů hodnotí ženy jako méně závažné než muži, a to zejména o jednu příčku, v případě neochoty komunikovat o příčce dvě. Avšak i na sexuální život lze pohlížet jako na formu mezilidské komunikace, samozřejmě typické svými atributy jako např. intimní či neverbální. I zde záleží na vzájemném přijetí mezi partnery. To však může být obtížné udělitelné v případě, kdy je partnerský vztah dlouhodobě ovlivňován častou ne zcela akceptovanou nevěrou či neřešitelnými neshodami v sexuálním životě, neochotou komunikovat, a dalšími problémy přetřásanými k hodnocení. Zajímavý je výsledek, že ženy jsou ochotny tolerovat nevěru méně než muži (o jednu příčku), ale jsou ochotny tolerovat neřešitelné neshody v sexuálním životě více než muži (také o jednu příčku).

Odpovědi studentek na tuto otázku jakoby byly mnohem větší měrou ovlivněny zkušenostmi. Jako méně závažné totiž studentky hodnotí problémy, z kterých vyplývá nespokojenost svých potřeb. Naopak jako závažnější hodnotí studentky problémy spojené s ohrožením svého pocitu bezpečí, resp. vztahu jako zdroje bezpečí, tj. nevěru, neřešitelnou chorobu, neřešenou nezájemstvanost partnera/partnerky.

Závažným aspektem partnerství je otázka věrnosti a postoje mladých lidí k ní lze ilustrovat na základě odpovědí respondentů následujícím grafem.

Názory 15-19letých mužů (M 15-19) a žen (Ž 15-19) na věrnost (v %)

Z grafu je patrné, že nejvíce mužů (41 %) i žen (49 %) ve vzorku považuje věrnost za nutnou pro fungování vztahu. Hnac na druhém místě dle četnosti volby se však vyskytuje hodnocení věrnosti jako umění. Tuto variantu zvolilo 35 % mužů a 24 % žen. Z tohoto hodnocení věrnosti lze vidět explicitně vyjádření názoru na věrnost usuzovat na skutečnost, že ani vztah ani věrnost nepovažují za něco samozřejmého, ale za něco, co vyžaduje úsilí a zodpovědné rozhodování. V postoji k věrnosti jako umění se dále odráží nejen její implicitně formulovaná premisa (Budeš-li se chovat takto, můžeš být věrný), ale také jistá míra nadpozemského, což je utvářeno i názorem respondentů, že věrnost je zárukou (11 % mužů, 8 % žen).

Závěr
Nelze přehlédnout akceleraci ve vývoji celé společnosti. Nelze přehlédnout akceleraci zasahující i do oblasti dospívání lidské populace. Vše jakoby napomáhalo nedávnému rozvoji humanitních a etických hodnot (Blackmore, 2000, IN: Walterová, 2002). Vše jakoby nasvědčovalo tomu, že současná mládež nemůže být jiná než mravně nemocná (Kraus, Janiš, 1999). Podíváme-li se však na postoj středněškolské mládeže například k takovému jevu jako je partnerská věrnost, kterou mladí lidé ve vzorku považují za nutnost mnohem více než za přetřek, zdá se, že monogamní partnerství jako potřeba a snad i hodnota zůstává.

Literatura:
DVORÁKOVÁ, S.: Postoj mládeže k partnerství. Sborník referátů z 9. celostátního kongresu k sexuální výchově v ČR. Praha: SPRSV, 2001, s. 22-23. ISBN 80-86559-02-5.
FLIDROVÁ, H.: Učňovská mládež a problémy sexuality (bakalářská práce). Pdf UHK, 2000.
JANIŠ, K.: Středněškolská mládež a partnerství. In: Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu (podkladová studie). Hradec Králové: Gaudemus, 2001. ISBN 80-7041-699-8.
KRAUS, B., JANIŠ, K.: Sociální analýza mládeže ve východočeském regionu. Hradec Králové: Gaudemus, 1999. ISBN 80-7041-615-7.
ŠTEPÁŘ, J.: Učňovská mládež a problémy sexuality (bakalářská práce). Pdf UHK, 2002.
VONDRÁČEK, M. a kol.: Kapitoly ze zdravotní výchovy. Praha: Fortuna, 1992. ISBN.
WALTEROVÁ, E.: Učitelé: Proměny profese a rekonstrukce jejich vzdělávání, s. 220-239. In: Pedagogická revue, roč. 54, 2002, č. 3.
WEISS, P., ZVĚŘINA, J.: Sexuální chování obyvatel České republiky (Výsledky národního výzkumu). Praha: Albertus Plus, 1999. ISBN 80-85792-13-3

Rovnoprávnost a šikana

Přk. JUDr. Jiří Kubík

Každý z nás si někdy položil byt pro sebe otázku související s rovnoprávností a velká věcí z nás se setkala, ba přímo zažila, jednání vykazující nejen nerovnoprávnost, ale přímo znaky šikanování. V určitých chvílích jsme se zamýšleli, jak je to vlastně na světě a ve společnosti, v které žijeme, zaženo, když je možné s člověkem zacházet určitým méně férovým používáním způsobem. K čemu je vlastně Úmluva o lidských právech, Ústava republiky, třetina právo, různé charty, úmluvy o právech a podobně, když praktický život se ubírá jiným směrem, dokonce nám připadá, že „nahrává“, nebo nadřazuje těm, kteří se chovají v průměru výše uvedenými normami.

Některý si „pomohl“ známými příslovími, která vymysleli naši předkové a která nezralila na skutečnosti i v dnešní době, jini vymysleli příp. realizují pomstu, další rezignují a s pocitem úzkosti zanevrou na okolí, jini dají přednost soudnému řešení a jsou i takoví, kteří se nesmíří a buď přemýšlí a publikují, nebo pracují v řadě občanských sdružení, která někdy s větším či menším úspěchem vyplňují mezeru či propast mezi státem deklarovaným, chýlým a skutečným.

K prosazování rovnoprávného přístupu k mužům a ženám a rovného zacházení s nimi v zaměstnání nás čeká vskutku „Kavalérie“.

Co by mělo být prosazováno a jak bude asi vypadat praxe? Zestručněně:

- vedoucí zaměstnanci nesmějí zneužívat výkonu práv a povinností, které vyplývají z pracovního nebo obdobného poměru, k újmě nebo ponižování jiného zaměstnance. Jsou povinni dodržovat rovný přístup k pořízeným zaměstnancům a rovné zacházení s nimi, jednat s nimi spravedlivě a vytvářet takové pracovní podmínky, aby nedocházelo k přímé, či nepřímé diskriminaci zaměstnanců z důvodů pohlaví, rasy, náboženského vyznání, manželství a rodinného stavu atd.
- V rámci své působnosti jsou všichni vedoucí zaměstnanci povinni seznámit zaměstnance s jejich právem na důstojné zacházení, informovat je o nepřijatelnosti na žádoucího chování sexuální povahy a všech forem obtěžování na pracovišti a o právu zaměstnance podat stížnost, dojde-li k takovému obtěžování.

Že jsme tyto zásady již někde četli a mnohokrát slyšeli, to je samozřejmé. Důkone víme i co máme dělat, resp. kam a na koho se obrátit. Potíž je však v tom, zda to vůbec chceme udělat, jaké jsou šance na úspěch a zda se rysují nějaká vítězství a když, tak za jakou cenu.

Život nelze strávit jen přemítáním, učením a čtením, ale hlavně jednáním (Komenský). Taktéž je nám známo, že člověka nepoznáme podle jeho řeči, kterou může snadno zakrýt své nedostatky, ale hlavně lidským jednáním. „Kdo je člověk, jedná vždy a za všech okolností jako člověk.“

Co činí člověka člověkem, je humanita. Bez této lidskosti je člověk jen vzprimeným živočichem. Je to smysl pro dobro, citění s bližním a především lidskost, která dává důstojnost lidské osobnosti – je to vlastnost, která vytváří v člověku odpor vůči každé špatnosti.

Je neustále potřebné si několik výše uvedených vět uvědomovat a přispívat k „posunování“ těchto pojmů tam, kam patří a kde by se s jejich upřímným vysvětlováním a prosazováním do praxe mělo začínat.

Šikana, šikanování, ponižování, není doménou armády nebo středního školství, ale začíná, nebo resp. se projevuje už na přiskovišti. Je to známý výjev, kdy jedno dítě rozslapá druhému výtvor z písku jen proto, že je o něco silnější, anebo proto, že se mu druhé dítě nelíbí. Přesto by asi nikdo toto jednání nenazval šikanováním. Psychologové označují právě předškolní věk za nejranější období, kdy se z dětí mohou stávat malí tyrané. Odborníci se shodují, že je dán (a nejen v předškolním věku) odlišnost, či-li každá „bílá vrata musí být ukulována“ (srovnal výjev z kdysi populárního francouzského filmu Knoflíková válka – kdo bude seřtem klukové ské party – přece ten, kdo „ho má největšího“). Jakmile je někdo jen trochu odlišný, může být pro ostatní dobrou obětí. Odlišnost nemusí být jen jiná barva pleti, stačí když je dítě silnější, anebo hubičnější, popř. více úzkostlivé nebo bojácné. Složitým je, co se v dítěti zlomí, aby začalo ostatní vydírat, fyzicky napadat, ponižovat.

A tak nás od školních let přes studia a u některých, i vojenskou službu, v zaměstnání, přechází různé peripetie, které si myslíme, že k životu samotnému neodmyslitelně patří. V problematice mezilidských vztahů je podstatné, že různí lidé skutečnosti, které se jich týkají, různě vnímají. Na jejich hodnocení mají vliv nejen individuální zvláštnosti a jedinečná zkušenost, ale

uské chyby v hodnocení jiných, zpravidla vedoucích, či spolupracovníků. Prověrkou upřímnosti smýšlení je pravdivé a otevřené pojmenování všeho, co deformuje společenskou realitu, nebo se přiči jejím ideálům.

Jak začít?

V první řadě u vztahu k vlastní osobě. Sem patří nastavení si „zrcadla“ a nezapomenout na žádné zlozvyk, včetně event. závislosti.

Vztah k druhým. Jsme kamarádi, přátelé, učíme pro kolegu na pracovišti více než je norma atd. **Vztah k práci** zde snad není potřebné rozvádět, pouze extrémní póly „šplhání, zrádění“. **Vztah k materiálním hodnotám a vztah ke společnosti,** což není nějakým abstraktem.

Po provedení vlastní „inventury“ nezbytné penzum teoretických poznatků o patologickém jevu šikanování.

Šikanování patří v současné době k výrazným negativním společenským fenoménům. Omezuje lidská práva a značně deformuje mezilidské vztahy. Šikanování, které lze chápat jako jednu z forem nežádoucí agrese v mezilidských vztazích, se stává v poslední době celospolečenskou záležitostí a není již zdaleka jen problémem armády, která s postupující profesionalizací předpokládá velký útlum tohoto jevu (podrobněji o této prognóze v ústním vystoupení autora).

Jak ukazují četné výzkumy a studie, vyskytuje se tento nežádoucí jev jak u malých dětí, tak v zaměstnání. Proto je potřebné šikanu, šikanování chápat jako jednu z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, roli a norem života, projevující se ve svěvolném ponižování, zastrahování, donucování, omezování, vydírání a týrání druhých osob. Tento způsob jednání, který je v řadě konkrétních případech trestným činem, slouží převážně v obecné míře k zajištění osobního pohodlí, získání neoprávněných výhod, k osobnímu obohacování, či uspokojování specifických potřeb.

Důležité je si uvědomit, že neexistuje žádný obecně použitelný recept, jak šikanu zamezit. Lidské jednání je natolik složité, že to, co může být podnětné pro jednoho, může mít naprosto neblahé účinky pro druhého. Častá výchova k sobectví, násilí, nedostatek času rodičů na výchovu, změna hodnotového žebříčku, to může vést u řady lidí, mládež nevyjímaje, k předsudkům, že dostatek finančních prostředků zajistí vše.

Faktem je, že i závažná šikana zůstává často utajena. Tato latence je způsobena mj. tím, že oběť šikany se chce vyhnout dalším nepříjemnostem a tak dělá základní chybu – mlčí. Je zde i snaha od vedoucích pracovníků, ředitelů škol, ale i velitelů, celý problém bagatelizovat ve snaze ochránit dobré jméno školy, pracoviště, útvaru, nebo útvaru.

Bylo by neodpustitelné rezignovat na šikanu a s ní spojené negativní jevy. Vyhrát tento boj v určitém časovém úseku nelze, ale je možné jej alespoň minimalizovat a to v celé šíři. Nemusíme chodit daleko a každá aktivita je byt' skromným, ale o to účinnějším prostředkem v boji s tímto jevem, tak jako současně probíhající kongres zde v Pardubicích. Co různých příspěvků zaznělo v minulých ročnících od věhlasných odborníků z oblasti práva, psychologie, medicíny, pedagogiky a přímo z praxe – i to je jedna z mnohých cest, v které pokračují i budoucí absolventi vysokých škol, kteří se tomuto tématu věnují např. ve svých diplomových pracích a to může být záruka, že po příchodu do praxe se zařadí mezi kvalifikované odpůrce šikanování.

Zákaz diskriminace v zaměstnání – rovné podmínky

V blízké budoucnosti budeme členy Evropské unie a v podstatě jsme informováni jednak o tom, co jsme již splnili, co ještě musíme, ale víme, co nás čeká v oblasti související s rovnoprávností a rovným přístupem?

Směrujeme do širokého společenství, kde jedním z důležitých nástrojů ochrany práv občana je zákaz diskriminace. Například jestliže zaměstnavatel v EU zaměstnává muže a ženu, kteří pro něho vykonávají stejnou práci, musí jim zaplatit stejnou mzdu. Rozdíly jsou přípustné pouze z objektivních faktorů spojených s úrovní kvalifikace nebo prostě proto, že jeden ze zaměstnanců má delší praxi. Stejnou práci se rozumí to, když muž a žena vykonávají stejnou profesi (lékaři, učitelé, prodáváci, řidiči). Za stejnou práci se považují i zaměstnání, jež mají rozdílná pojmenování pro ženu a muže (letuška-steward). V těchto případech musí zaměstnanci dostávat stejnou mzdu, protože vykonávají stejnou práci.

K diskriminaci může docházet také tehdy, pokud muž a žena vykonávají jiné druhy práce, ale stejné důležité povahy. Z toho důvodu musí mít zaměstnavatel přesný popis pracovních povinností a odpovědností zaměstnanců. Při případném srovnávání nemá vliv skutečnost, že jeden zaměstnanec pracuje na celý a jiný na zkrácený pracovní úvazek. Stejný zákaz diskriminace platí i v případě rozhodování o přijetí do zaměstnaneckého poměru. Výběr zaměstnance nesmí být zásadně ovlivněn faktem, zda jde o muže nebo ženu. V případech, kdy má zaměstnavatel dojem, že určitá práce může být vykonávána pouze mužem nebo ženou, musí tuto skutečnost prokázat a dokázat. Ačkoli systém sociálního zabezpečení v rámci EU nejsou sjednoceny, orgány Unie dbají na to, aby byla respektována zásada rovného zacházení mezi muži a ženami i v rámci sociálního zabezpečení.

K tomu, co bylo výše uvedeno, je nutné podotknout, že diskriminace se zaměstnavateli opravdu nevypálí a na rozdíl od našich „zeměpisných šítek“ přichází spravedlnost rychle a postihy jsou výlučně finančního rázu. Pro příklad je možno uvést „postěžování si“ zaměstnance na leteckou společnost, že by mohla lépe platit „přesčasy“ jemu, když jeho partnerce na jiné funkci je platí ve vyšší výměře.

Výsledek: vrácení poměrné části ušlého výdělku za posledních pět let plus 8% úrok. To vše během ani ne měsíce a bez odvolání, dovolání atd.

Výše uvedené svědčí bez přehánění o jednom, že nás jako společnost čekají nejen příjemné změny, ale že si budeme muset zvyknout na určité nuance, které jsou již někde samozřejmostí. Práva občana Evropské unie představují vějíř rozmanitých možností, což však znamená automaticky lepší postavení, život, práci. Nabízí pouze nepřehlednou množstevní možnost pro občana – svobodně si vybrat místo pro život, práci, studium, nebýt zbytečně zatěžován kontrolami a ochranou před diskriminací v práci a v životě.

K zabránění diskriminace a posílení rovného přístupu má občan Evropské unie poměrně přehledný, snadno dostupný a funkční systém. To není málo a připočteme-li, že k diskriminaci patří i takové jednání jako je navádění k diskriminaci, nebo jednání, které nediskriminuje přímo, ale až ve svých důsledcích, tak naše přiblížování souvisí se vstupem do EU/značmenává v posledním období i v této oblasti kvalitativní posun, i když pravda zatím v právní rovině, v praxi si autor prozatím netroufá na bodnocení.

Použitá literatura:

ČERNOCÍL, F.: Šikaně stop, MO Praha 1997.

GREGGER, P.: Právníce občana EU, MZV ČR 1999.

Psychologický dopad sexuálního zneužívání a týrání dětí pro jejich další vývoj a psychologická soudně znalecká činnost

PhDr. Jan Lašek, CSc.

V době, kdy jsem byl sám dítětem, bylo zcela obvyklé, že děti byly v rodinách pravidelně tělesně trestány a bylo to považováno za účinný výchovný prostředek. Jen málokterý rodič byl za podobné chování odsuzován okolím. Ani nám dětem to nezpůsobovalo podivné. Výprask za různé hluboké prohřešky více či méně pravidelně dostávaly všechny děti, ať byly z jakýchkoli rodin.

Jistá část dospělých populace vždy využívala tělesných trestů k odragování svých vnitřních konfliktů: těm se existence dětí jako terčů jejich agrese zdála nejsnadněji použitelná a tito jedinci tvořili i dnes podstatnou část pachatelů podobné činnosti. V rodinách se děti postupně v dalších generacích přestaly fyzicky trestat; přesto se setkávám s rodiči, kteří tělesný trest dlohných pravidelně užívají a o jeho účinnosti vůbec nepochybují s argumentem, že i oni prošli touto výchovou a jsou z nich přece slušní lidé. Děti na to reagují tak, že se podvolují a raději snesou několik ran, než pseudopedagogické llačání rodičů. Zvykají si. Nemají jinou možnost. Paradoxně pak považují výprask za možnost být s rodičem, který si jich jinak vůbec nevšímá, v krátkodobém, intenzivním kontaktu. Obdobně na sebe láká pozornost učitele neúspěšný žák – s ním paradoxně tráví učitel více verbálního kontaktu, i když jej peskuje, než se žáky úspěšnějšími.

Panuje zde jistý názor, který tvrdí, že ti, kteří dnes týrají své děti, byli týráni v dobách svého dětství. Tato „přímá úměra“ má své zasloužence i kritiky. Samozřejmě: člověk rodič si do svých výchovných postupů zařazuje podvědomě ty vzorky chování, které při své výchově vnímal a zažil sám na sobě jako dítě. Sem nepochoybne patří i tělesné týrání. Tyto děti, které byly ve svém dětství často bity, chápaly tento druh trestu z rodičovské pozice jako oprávněný a zcela běžný již proto, že jim bylo často zdrazňováno, že vědí, za co dostaly a že mají být rády, že to nebylo horší. Bylo to v rodinách zvykem a konfrontací s vrstevníky se ve správnosti takových postupů jen utvrzovali rodiče i děti.

Pokud připustíme, že týrání dětí je aktem agrese, směřujícím na jedince neschopného odplaty, musíme se zamyslet i nad tím, proč k němu vlastně došlo. Již řadu let víme, že agrese, vedle úniku, patří k technikám vyrovnávání se s náročnými životními situacemi. Ty si každý diagnostikuje individuálně podle svých osobnostních komponent a minulých zkušeností. Pro někoho pak je nezvládnutelnou zátěží třeba i fakt, že dítě v noci pláče nebo že se dožaduje kontaktu a brutálně a opakovaně je fyzicky týrá. Připočítáme-li dosti nízkou frustrační toleranci, se kterou se setkáváme čím dál častěji, přiblížíme se k jádru věci: rodič či vychovatel si prostřednictvím jednosměrné agrese řeší své osobní problémy, které s existencí dětí nemají vůbec souviset a mohou být velmi starého data – např. úzce souvisí s kumulací dlouhodobých neúspěchů ve škole, v práci, v partnerství či rodičovství nebo mezi vrstevníky. Dítě pak slouží jako snadno dostupný terč a v jeho potrestání se skrývá potřeba odragovat své dospělý životní neúspěchy.

Pocit osobní životní neúspěšnosti, neschopnost řešit životní situace je zule prvotní příčinou agrese vůči dětem. Tato neschopnost je pak výchovou předávána dál a agrese se u dítěte stává sociálně potvrdovanou formou reagování. Působnost agrese jako reakce se pak generalizuje a stává se osobnostní výbavou jedince, který jinak ani reagovat neumí, resp. jemuž byla agrese jako úspěšná reakce (a později i akce) sociálně potvrzována.

Současné výzkumy potvrzují i to, že tyto agrese vůči dětem nemusí nutně končit v době, kdy dítě vyroste tak, že hrozí nebezpečí odplácení. Životně neúspěšní rodiče jsou výrazněji agresivní i na své adolescentní děti, považují je za méně schopné samostatného života a méně se jen formy agrese – viz např. Fond (1990).

Díky postupně se měnícím postojům společnosti se zdá, že detekce podcezení na tělesné týrání se zlepšuje. Dosud je však ještě opomíjena nejméně tak nebezpečná forma týrání, a to týrání psychické. To není vidět, nejsou z něj hematomy či fraktury. Nemá dosud ani vážnou oporu v zákoně. Přitom může napáchat na osobnosti dítěte a budoucího dospělého nejméně takové škody, jako týrání fyzické. Nemusí se přitom jednat o velmi závažné prohršky chování okolí vůči dítěti. Zde jde spíše o opakované a stereotypní jednání, vyvolávající u dítěte úzkostnou reakci, proti kterému není dítě zkušnostně vybaveno, kterému nerozumí, nemají je definovat.

Dítě k tomu, aby mohlo žít v dospělosti jako emočně svéprávný a samostatný, nezávislý jedinec, musí na počátku svého života zažít masivní citové jistoty a závislost. Je zcela nezbytné, aby mu byly saturovány potřeby citové přináležitosti, lásky, úcty a sebeúcty či sebcuskuštění, abych vybral jen některé. Ty mu může naplňovat pouze člověk, který je toho, byť intuitivně, sám schopný. A opět jsme u rodičů, kteří se citi neúspěšně, zneuznání, nikdo si jich neváží. Tyto subjektivní pocity sociální nepřiměřenosti pak opět přenášejí na děti.

Být to může být velmi subjektivní interpretace vlastního osudu, stojí pak tento pocit na pozadí psychického týrání, které se především koncentruje v odírání lásky, citovém vydírání, v neuctě k dítěti či jeho pohrdání. Šmutné je, když se to děje v rodině.

Jestliže smutnější je to tehdy, když podobné činnosti produkují instituce, zaměstnávající profesionály, jako je například škola, služby, policie či zdravotníci. Zde máme ještě velmi rozsáhlý dluh vůči dětem, se kterými se ve svých profesích stýkáme a chápeme je jako sobě nerovné, které musí snášet naše rozmary, neschopnosti či zjevné pohrdání. Pak bychom měli raději opravit svůj slovník a tvrdit, že takto se chovají nejen rodiče, ale obecně dospělí k dětem.

Naše děti dodnes snášejí bez možnosti obrany či odškodnění agresivní výpady učitelů, kuchařek ve školní jídelně, řidičů hromadné dopravy, sousedů, prodáváček, nemocničních sester či arrogantních policistů. Zvykají si. Nemají jinou možnost. Nicméně se obávám toho, že si tímto chováním nutně koledujeme o to, aby nám to bylo vráceno v době, kdy se zase nebudeme moci bránit my – až totiž budeme staří. Bude nám navrátna naše letitá a netrestandá netuť k dětem.

Obrátíme proto pozornost k psychologickým důsledkům sexuálního zneužívání. Pokusíme se popsat z psychologického hlediska procesy a stavy, které v dítěti jako v oběti tohoto trestného činu probíhají:

- při samotném aktu
- při reakcích nejbližšího okolí
- při vyšetřování a výsledku na policii
- při dopadu na další život.

Pokud pomineme kuriózní případy sexuálního zneužívání pubescentních chlapců např. dospělými ženami, zůstává největší procento obětí těchto činů především mezi dívkami a procento pachatelů je téměř stoprocentně mužské.

Naše kultura poměrně silně a tradičně akcentuje fakt sexuálního studu. Vidíme pak desetileté chlapce, jak se při koupání v přírodě uchylují k převlékání do plavek hluboko do lesa nebo dívky, které raději v mokřích plavkách nasydnou, než by se převlékly ještě hlouběji v lese či za náhodnými záměny dveří. Sex je chápán jako něco tajemného, nepatřičného a nestudného prakticky až do vrcholné puberty.

Jistě, dnes je sexuální výchova běžným předmětem ve škole. Nicméně znám povzdech kolegů, kteří se o tuto výchovu systematicky pokoušejí – narážejí na značné podezírání a odsuzování nejen ze strany běžných občanů, ale i institucí. Asi by bylo dobré si říci, že toto podivné puritánství, které vede k podezírání širšího osvětly z nepatřičného kažení mládeže, zdaleka není přelíživým jevem. Setkáváme se s ním totiž při více či méně poučeném hodnocení následků trestného činu sexuálního zneužívání.

Pak musím třeba vyslechnout stanovisko učitele či policisty, že dvanáctiletá, fyzicky vyspělá a sexuální neznalá dívka si za to vlastně může sama, protože neměla svým tělem provokovat. Dítě-oběť sexuálního zneužívání se dostává předčasně do světa dospělého sexu – nerozumí mu, neví, proč se musí nechat svlékat, hladit či je nuceno k dalším praktikám, které nechápe a které útočí na jeho stud a dosud spící sexualitu.

Víme z praxe, že podstatnou část této trestné činnosti pachají jedinci, které dítě zná např. z rodiny či sousedství. Tím se dostává do naprosto nedefinovatelné situace: emočně pozitivně obsazuje do té doby sympatického pachatele, na jedné straně mu chce vyhovět např. tím, že se s ním mazlí či koupe nahé, na druhé straně nerozumí vůbec tomu, co se děje dále. Předškolní dítě či dítě mladšího školního věku může dospělý snadno nalákat na pamlsky, výhody, zasažit či vyděsit; dítě je směrem k němu v nervonoprávném postavení, nezažívá pocit rovnosti, má z něj respekt či strach. Takové dítě má pak pocit zvláštní vyloučenosti a jednolůže neví, co se děje. Velmi často samo, bez toho, aby mu to nafidli dospělý, o celé věci mlčí a to i třeba několik měsíců či let. Cítí se se svým zážitekem nepřiměřeně, neví, jak to sdělit. Mlčí. Takových dětí je jistě velmi mnoho.

S obdobným prožíváním se setkáváme i u dívek pubescentních, které mají již o sexu konkrétnější informace, ale sám akt je pro ně stále ještě věcí neznámou. Pokud se ty stanou terčem sexuálního zneužívání, často pro okolí nepochopitelně pasivně celou věc snášejí, bojí se ji zveřejnit. I zde hraje velkou roli stud, pocity viny, nepřiměřenosti, obava z trestu.

Jiná situace však nastane, když je zážitek zveřejněn. Paradoxně se pak dítě dostává do pro něj ještě méně pochopitelného zájmu okolí rodinného a profesionálního o to, čemu nerozumí. Objevují se cizí lidé, které nezná a kteří více či méně šikovně vyzvídají věci, které buď zapomnělo, nebo podvědomě potlačilo a které mají uskodit tomu, koho mělo do té doby docela rádo.

Má dokonce často pocit, že se samo dopustilo něčeho velmi špatného a že za to bude potrestáno. Tento pocit ještě prohlubuje velmi časté hysterické chování především ženské části rodiny v okamžiku, kdy věc vyjde najevo. Dítě je pak často svědkem velmi agresivních výroků o zabití, vyhnání, či rozvodu, zohavení či jiném drastickém opatření vůči pachateli. Pocity viny dítěte se prohlubuje, protože bylo účastno na něčem velmi temném, hrdelním a hrůzném. Trpí podivným zájmem rodiny, který se koncentruje na zvláštní formu podezřívání, nepřiměřeného hyčkáni a výroků o zkaženém životě; je opakovaně dotazováno, chytí se po něm podrobnosti prožití. Řada dospělých z nejbližšího okolí dítěte se pak samozřejmě chápá práva, vyslovuje striktní zákazy o nemožnosti styku s pachatelem do smrti, dítě vládí po různých vyšetřeních, ukazuje je sousedům či známým jako oběť. Nejsou ojedinelé

případy, kdy takovému okolí s dítětem vpodstatě vědomě či nevědomě navazuje jeho budoucí výsledek na polici již doma, je mu zdůrazňováno, co nesmí zapomenout říci, dostává řadu pokynů, kterým nerozumí a to vše ve velmi vzrušené atmosféře výlučnosti.

To vše činí celou záležitost pro dítě ještě více traumatizující. To tehdy, když se rodina rozhodne vše oznámit příslušným institucím.

Z praxe však víme, že existuje řada především matek či babiček, které mají naopak tendenci informací, kterou od dítěte dostanou, bagatelizovat, dítěti nevěří, odmítají vše vzít na vědomí. Funkce zde pocit studu za někoho, se kterým do té doby žily jako víceméně nekonfliktní partnerky a obávají se jeho odchodu a osamění. Třetí skupinu pak tvoří ty ženy-matky, které zneužívají např. intimního, ale zcela zdravého vztahu otce a dětí k tomu, aby si vynutily očividně odchod z rodiny a rozvod. Něměně ve všech výše uvedených případech se dítě dostává do situací, které režirují dospělí a kde hraje pro něj nepochopitelnou a nezvládnutelnou roli nástroj.

Pokud se podobná věc stane školnímu dítěti, přistupuje sem ještě další skupina zájemců o něco výlučného, tedy učitelky. Obvykle nereagují tak hystericky, jako matky obětí, jejich výstředky jsou poněkud profesionálnější, cílenější a touha získat od takové závažné podrobnosti může mít snad i podobu těžko utajované závisi. Znáám samozřejmě řadu učitelů, které naopak dětem v takových situacích velmi pomáhají, ale ty obvykle nevystupují tak viditelně.

Dítě se dostává ovšem také do rukou profesionálů, policistů. Ti mají své předpisy, nařízení a rozkazy; mají různou životní i profesní zkušenost, různou míru rutiny či komunikační nešikovnosti. Z dlouholeté spolupráce s policií vím, že řada z nich má zájem se učit, prohlubovat si dovednosti, hledat nové postupy a nástroje. Stejně dlouhá je však i řada těch, kterým několik rutinních grifů stačí do penze a vše nové je zbytečné nebo dokonce nebezpečné. Právě oni mohou napáchat podobné škody na dítěti – oběti, jako jiní dospělí, o kterých byla až dosud řeč.

Jejich necitlivé, bagatelizující výroky či otázky pak děti naopak uzavírají. Pokusili jsme se v nedávné době o průnik do těchto vod zavedením loutek Já a Pája do výslechové praxe. Vznikl i metodický videomateriál a texty v odborném tisku, jsou pořádané přednášky a kurzy. To považují za velmi podstatné už proto, že jsem se selhal obvykle s velkým zájmem o nové věci ze strany řady policistů. O těch však hovořit nechci.

Jde mi spíše o ty, kteří chápou dítě jako zmenšeného dospělého, nevědí nic o zvládnutích jeho vnímání, paměti, pozornosti či emocí, pletou si ve svých reakcích a technice výslechu oběť s pachatelem, a priori podezřívají děti ze lži, reakcí podle návodu dospělých a podobně. Na vyšetřovaný případ si z rutiny vytváří pevný názor, pochybují o jakýchkoli jiných variantách a výslechy vedou tak, aby tyto své předpoklady potvrdili.

Tito jinak jisté dle vnitřních kritérií zdání policisté mají jen minimální znalosti dětské psychologie, neumí s dítětem navázat kontakt, výslechy provádějí v nevhodném prostředí, kde je přítomna řada dalších dospělých, kteří sedí, mluví, telefonují, přicházejí a odcházejí.

Snaží se z dítěte vydolovat často nevyhnutelné podrobnosti, které si jednoduše nemohlo zapamatovat třeba proto, že se ještě nevyzná v čase, kladou mu sugestivní otázky, dítě zastrašují nebo muří k účasti na potrestání pachatele.

Takto traumatizované dítě pak odpovídá stereotypně nebo vůbec, cítí se velmi slábnutě, zažívá paradoxně podstatně horší chvíle než při samotném zneužití. Prohlubuje mu to pocity viny, nepřiměřenosti; dítě cítí, že bylo aktivně účastno na něčem nezákonném a že není vyloučeno, že bude také potrestáno.

Z praxe víme, že řada dospělých žen, které se staly obětí znásilnění, o svém zážitku mlčí i řadu let, protože se obává zveřejnění, zostuzení, podezírání a sociálního zbezcení. Blokádou zveřejnění prožitého bývá i obava z traumatu, kterým procházejí při trestním řízení. Tyto ženy mlčí a jsou samy se svým traumatem. Obávají se – bohužel – často práve. Obvykle se všechny tyto reakce okolí dříve či později dostávají, jak potvrzují ženy, které celou věc oznámily a spílají si za to i několik let. Nejde pouze o traumatické zážitky, jde o následky, které nevyvolal pouze pachatel, ale především okolnosti, které celou věc oznamují a rozdíly, co se přihodilo, co se přihodilo, mnohdy si připládají i značný díl viny.

Tyto ženy vědí, na rozdíl od dětí, co se přihodilo, mnohdy si připládají i značný díl viny. Jsou dospělé. Mají jisté životní zkušenosti se zátěží, s prožitým a nevyřazeným. Přesto se cítí velmi často sociálně vykořisťované, mají obtíže s navazováním emočních vztahů, v intimním či partnerském životě. Svě pocity umí často jen velmi obtížně verbalizovat.

Stejně prožívání můžeme však objevit i u dětí, které prošly ne třeba tak fyzicky náročným traumatem sexuálního zneužívání; nicméně psychologické následky jsou obdobné. U dětí o to horší, že spouště toho, co se stalo, nerozumí, neumí si se svými ambivalentními emocemi k pachateli poradit, neumí srozumitelně ani sobě, ani druhým říci, co prožívají.

Sociální a psychologické důsledky všech výše uvedených traumatických zážitků dětí jsou pak dlouhodobé a týkají se samotného dítěte i jako žáka, vstevníka nebo člena rodiny.

Jak bylo již několikrát řečeno, aktivity dospělých po zveřejnění dítětem jej staví do role výlučného jedince, na kterého je upřena pozornost, který je centrem zájmu řady i neznámých lidí. Dlouze si jej prohlížíje sousedé v domě, při hraní venku, na nákupce. Směsice účasti až kondolenční v kombinaci se zjištěným zájmem o sexuální pikantnosti je v obličejích těchto pozorovatelů patrná a dítě pozbyde klidu, bezstarostnosti a chová se nepřiměřeně.

Příběh dítěte je v rodinách často opakován novým návštěvám či dlouho neviděným příbuzným, rodiče ho probírají na pracovištích, učitelé při pedagogických radách. Rodina je v centru zájmu okolí, mění se v ní klima. Dítě je přehnaně hlídáno, opakovaně dotazováno, zda se mu zase něco podobného nestalo, zda nevidělo někoho podezřelého, jak se cítil, zda už na to zapomnělo nebo mu to je důrazně doporučováno. Ve škole obvykle podobné reakce pokračují a přidávají se k tomu ještě často dětské kruté reakce vrstevníků, kteří se to dozvěděli od svých rodičů nebo dokonce od personálu školy.

Setkáváme se i s faktem, kdy rodina pod takovým tlakem, se kterým dítěti navíc neumí pomoci, se dostane až do situace interpretační distorze, ve které jsou informace až neuvěřitelně smyšleny a deformovány ve svém obsahu i dopadu.

Problém je pak například chápán jako osud, který udeřil za hříchů, vzpomíná se na to, že dítě vlastně přineslo rodině neštěstí, sociální ostudu a dlouhodobou stigmatizaci. V některých případech jsou reakce však ještě podivnější: v nedávné době jsem se zúčastnil výslechu a pak prováděl znalecko-psychologické zkoumání obětí, tehdy čtrnáctileté dívky, na jejímž případě bych rád celou řadu problémů demonstroval.

V běžné středoskolské rodině žila ona s rodiči. Starší dospělá sestra byla v té době již samostatná. Otce zajišťoval rodinu ekonomicky samostatnou řemeslnou výrobou a službami, matka byla doma a starala se o přestářelého otce. V pátek večer si obvykle otec s matkou vyrazili za zábavou. V inkriminovaný den otec vyrazil sám, matka odešla k sousedům. Ve tři hodiny v noci se podnaplý otec vrátil domů a marně hledal matku. Vzbudil děvu, která o ni však nevěděla. Otec děvu kvůli marné vysvětlence, pak velmi hrubě fyzicky napadl, znásilnil, deflovoval při menses a umul.

Dramaticky traumatizovaná dívka se až do rána skrývala v zahrádce domku své hrobky a později utekla ke své starší sestře, která ji okamžitě přivezla na policii. Policisté pak kontaktovali mě a první rozhovor s touto dívkou jsem vedl já. Po delší době pak již částečně zklidněná dívka vypovídala relativně s odstupem a podrobně do protokolu. Mezitím byl její otec, dostavil se i matka dívky.

Po 14 dnech jsem provádl sérii vyšetření této dívky. Dívka se již chovala klidně, reagovala přiměřeně. Na celou věc se dívala téměř jako neúčastný divák, s mravivým odstupem, který je typickou reakcí na prožitou traumatu. Otec byl v té době již ve vyšetřovací vazbě. Dcera nechtila otce nijak dramaticky potrestat, spíše vzpomínala na to, že často osahával ji i starší sestru, která kvůli tomu předčasně odešla z domu. O všem matka věděla a mlčela.

Matka mě neopak při rozhovoru napadla s tím, že se zase nic tak závažného nestalo, že mají zbytečnou osudu, že hned odpoledne jim dokonce přelézal plot zahrady televizní štáb, který se dožadoval podrobností. Dcera by dle matky stejně dříve či později panenský ztrátila, otec zbytečně provokoval tím, že spala ve svém pokoji nahá a ona jako matka je bezradná, protože otec rodiny je ve vazbě, ale ni zcela zbytečně a rodina nemá peníze. Dožadovala se otcovy bezprostřednosti a okamžitého propuštění.

Dívka mě ještě několikrát navštívila. S matkou si přestaly rozumět, matka byla vůči ní stále více a více agresivní, vyháněla ji z domu jako původce rodinné osudy a nedostatků finančních prostředků. Dnes bydlí dříve u své sestry, s rodiči se nestýká.

Pokud pomineme sám akt pohlavního zneužití dítěte, který může být dle šife skutkové podstaty příslušného paragrafu a minimálně tělesně či psychicky traumatizující, zůstává zde rozsáhlá oblast prožívání následků, které jsou obvykle v režii dospělých kolem dítěte.

Dítě samo se cítí částo provinile, má pocity viny, stydí se, bojí se trestu, bojí se potrestání pachatele, se kterým bylo do té doby v dobrých vztazích.

Velmi negativně na něj působí spontánní a často velmi bouřlivé reakce blízkých, zvláště zájem okolí, extrémnější výchovné postupy rodičů, obsahující větší procento strachu i agrese, nevhodný zájem okolí rodiny, personálu školy, vrstevníků.

K tomu pak přispívá často neprofesionální chování učitelů, policistů, sociálních pracovníků.

V rodině dítěte se mění klima, rodina prožívá sociální zátěž a stigmatizaci, musí projít řadou různých oficiálních procedur včetně soudního řízení, dítě se v ní cítí zvláště vyloučené, podivně označené a zviditelněné.

Při zadávání posudku mi jako soudnímu znalci soud či policisté obvykle kladou mimo jiné i otázku, týkající se psychologického či morálního dopadu činu na vývoj a zdraví dítěte. Odpověď je vždy obtížná. Vychází se samozřejmě z povahy případu, z výsledků vyšetření, dlouholeté praxe, zkušeností s podobnými případy. Pokud se týče samotného dítěte, mohu si jistotou předpovědět, že pokud se bude okolí dítěte chovat určitým způsobem, bude traumatizace minimální již proto, že u dětí obvykle funguje spolehlivě vzpomínkový optimismus. Někdy pak můj občasný profesionální optimismus překvapí i soudce, státního zástupce či policii. Vždyť se dítěti stalo něco hrozného! Ano, Stalo. Ale pokud by takto uvažovali všichni zúčastnění (a přiznáme si, i velký hříšník si rád někde zamoralizuje), znáší traumatizaci dítěte mnohonásobně a na dlouhou dobu. Právě na to se zde snažím upozornit. Nikoli bagatelizovat, nikoli zvyšovat trauma dítěte. Vztit skutečnost jako fakt, že se stal a snažit se všemi prostředky minimalizovat jeho dopad pro další vývoj dítěte ve všech oblastech.

Zde existuje řada věcí, které nejsou zpracovány institucionálně, nejsou často vyškoleni ani policisté, ani sociální pracovníci, ani učitelé. Jejich reakce jsou často intuitivní, zahávené vlastním, často velmi emočně pojatým hodnocením skutku a jeho dopadem na dítě ve smyslu starozákonního vztahu oka a zubu. Nevím o tom, že by byly v praxi standardně a systémově užívány terapeutické postupy cílené nejen na dítě, ale především na jejich nejbližší okolí. Rodina dítěte je ponechána sama sobě, obává se často průniku cizích profesionálů do jejich vlastního stigmatu. Obává se kontaktu z psychologem, o psychiatrovi ani nemluví. Přece v rodině není nikdo blázen. Jiné, osvětlejší rodiny by jistě uvítaly, kdyby jim někdo profesionálně pomohl. Stydí se však často takové jedince z prostého studu kontaktovat. Systematická spolupráce s rodinou již bezprostředně po samotném zveřejnění případu by měla běžet simultánně a povinně a neměla by mít jen formální charakter, jako například v nedávné minulosti obligatorní příkaz soudu pro rozvádějící se manžele, by se dostavili do manželské poradny.

Nárůst kriminality páchané na dětech a mládeži v oblasti týrání a sexuálního zneužívání není jen částí zvýšené kriminalizace společnosti, která dosud nenašla postupy, kterými by se morálně ozdravila, ale vede i k většímu zájmu médií, odborníků a institucí a doufáme, že tedy přinese nejen institucionalizaci celého jevu, ale i systémy, které by včas detekovaly a předešly vším účinně samovolné následky trestných činů.

Literatura:

FEND, H.: Ego-strength development and pattern of social relationship. In: BOSMA, H., JACSKON, S. (eds.) Coping and self-concept in adolescence. Berlin-Heidelberg: Springer Verlag, 1990, s. 92-109.

Nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání

JUDr. Miroslav Milohner, CSc.

Judikatura českých soudů je velice sporadická a svým obsahem nejednotná, takže je někdy opravdu jen velice obtížné hledat hranici mezi jednáním, které ještě není a nebo už je nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání.

Ve svém příspěvku si dovoluji demonstrovat dvě soudní rozhodnutí, která se týkala nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání.

Specifickou problematiku učitelského povolání představuje tento trestný čin v situacích, kdy se dítě svému učiteli svěří s tím, že je týráno nebo pohlavně zneužíváno a hledá u něho radu a pomoc.

Trestní zákon v § 167 sřídá toho, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo pácha mimo jiných též trestný čin týrání svěřené osoby, znásilnění nebo pohlavního zneužívání a spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřekážejí. Způsob nepřekážení mohou být jak fyzické, tak psychické povahy, ale i včasné oznámení státnímu zástupci nebo policii.

V prvním případě byla učitelka trestně stíhána proto, že polé, co se dověděla o páchání trestné činnosti jednoho z chovanců spočívající v pohlavním zneužívání jiného chovance dětského domova, nezabránila tomuto jednání, takže nezletilý v něm dále pokračoval a pohlavně zneužil i další chovance.

Vedle skutečnosti, že učitelka zneužívání dalších chovanců účinně nezabránila, bylo třeba řešit i další otázku a to, zda-li lze platit ustanovení § 167 tr. zák. i v těch případech, kdy je pachatelem pohlavního zneužívání osoba mladší patnácti let a tudíž trestně neodpovědná.

Podle § 3 odst. 1 tr. zák. je trestným činem pro společnou nebezpečnou činnost, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně. Pojmovými znaky trestného činu tedy jsou uvedené v trestním zákoně, popřípadě v jiném zákoně, který obsahuje skutkové podstaty trestných činů tj. znaky skutkové podstaty trestného činu jakými jsou objekt, subjekt, subjektivní stránka, protiprávnost a nebezpečnost činu pro společnost.

Podle § 89 odst. 1 tr. zák. se trestným činem rozumí jen čin soudně trestný, a pokud z jednotlivých ustanovení nevyplyvá nic jiného, také příprava k trestnému činu, pokus trestného činu, organizátorství, návod a pomoc.

Podle tohoto výkladového pravidla je třeba chápat ustanovení § 3 odst. 1 tr. zák. tak, že termínem „znaky uvedené v zákoně“ se nerozumněji pouze znaky skutkové podstaty trestného činu, ale že nezbytnou náležitostí trestného činu je rovněž to, že se ho dopustila osoba trestně odpovědná (§ 11 a § 12 tr. zák.) a že s jeho spácháním je spojena trestnost pachatele. Všechny tyto znaky musí být dány, jestliže má jít o trestný čin.

Je třeba vzít také v úvahu ustanovení § 86 tr. zák., podle kterého, spáchá-li osoba, která dovršila 12ti let svého věku a je mladší 15ti let, některý čin, za který tento zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, uloží soud v občanskoprávním řízení její ochrannou výchovu. Soud tak může učinit i též tehdy, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší než 15 let, která spáchala čin, který by jinak byl trestným činem. Z díky tohoto ustanovení vyplývá, že čin spáchaný osobou mladší 15ti let není trestným činem ve smyslu § 3 odst. 1 a § 89 odst. 1 tr. zák., neboť zde schází jeden ze základních pojmových znaků trestného činu, a to stanovený věk.

Z těchto důvodů dovodil soud, že obviněná nenaplnila skutkovou podstatu nepřekážení trestného činu podle § 167 odst. 1 tr. zák.

Toto stanovisko, které je diametrálně odlišné od současné praxe i právní nauky, bylo rozhodnuto nepublikovat ve Sbírce soudních rozhodnutí s tím, že i nadále s ohledem na potřebu důstojné ochrany společnosti nejsou důvody měnit dosud vládnoucí výklad vztahu trestní odpovědnosti pachatele trestného činu nepřekážení trestného činu podle § 167 tr. zák. k trestní odpovědnosti pachatele hlavního trestného činu. Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu je k této otázce tedy v současné době takto uzavřeno.

Trestný čin podle § 167 tr. zák. patří totiž mezi formy trestné součinnosti, které trestní zákon koncipuje jako samostatné skutkové podstaty uvedené v jeho zvláštní části.

Řada učebnic Právníké fakulty UK, navazující na učebnici Trestní právo hmotné, Codex, nakladatelství Hugo Grotius, a.s. Praha 1992, v úvodní části k oddílu pátemu hlavy třetí trestního zákona obsahujícího skutkové podstaty trestných činů trestné součinnosti uvádí: „Ze skutečnosti, že jde o samostatné trestné činy a nikoliv o obecné formy účastnictví, vyplývající tento důsledek: Trestnost pachatele nezávisí na trestnosti pachatele základního trestného

činu ve formě tzv. akcesority účastnictví. To znamená, že pachatel trestného činu bude trestán, i když základní trestný čin spáchaný nebyl, nebo jeho trestnost zanikla...“ V rámci výkladu trestního činu nepřekážení trestného činu podle ustanovení § 167 tr. zák. ani ostatních trestných činů uvedeného oddílu trestního zákona se o této otázce tyto učebnice dále nezmínují. Nejnovější komentář k trestnímu zákonu (Trestní zákon, Komentář Šámal, P., Purý, F., Rizman, S., C. H. Beck/SEVT 1995) v úvodu k oddílu pátemu hlavy třetí tuto formulaci přebírá. K ustanovení § 167 tr. zák. dále uvádí: „Z hlediska trestní odpovědnosti pachatele trestného činu je nerozhodné, že trestný čin, který nepřekážel, nebyl dokonán (např. pro dobrovolné upuštění od pokusu), nebo že jeho pachatel není trestně odpovědný.“

II.

Ve druhém případě oznámila zákonné ředitelce zvláštní školy, že ji otec v době nepřítomnosti matky osahává, koupe a myje celé tělo. Na základě tohoto oznámení ředitelka školy informovala matku nezletilé a školní lékařku. Zároveň OPD požádala o prošetření situace v rodině. Dítě bylo umístěno do ošetrovny, později do dětské psychiatrické léčebny a OPD o celé záležitosti informovalo Policii České republiky.

Ředitelce šlo v uvedeném případě o to, aby se nejprve dítě dostalo z vlivu otce a nešlo se hovořit. Předpokládala, že pokud by byl otec nejprve obviněn a dcera byla dále v rodině pod jeho vlivem, neucínila by žádné doznání, že otec by byl schopen svoji agresivitou zastrašit matku i dceru a nic by se mu nedokázalo.

Protože škola neměla žádné zprávy, otec byl nadále v rodině a matka se při návštěvě školy rozčilovala, že chce dceru domřít, začala ředitelka školy zjišťovat, kdo má případ na starost, a urgovala telefonicky projednat případu na PČR, neboť měla obavu, že otec nezletilé, který byl stále doma, bude silně ovlivňovat výpovědi manželky i dcery.

Příslušný policista se podíval, proč škola něco urguje, když o žádné pohlavní zneužívání nejde a proč by otec dceru nekoupal, když je to jeho dítě. Policista byl požádán, aby vše vyšetřil a školu informoval.

Pak došlo k vazebnému trestnímu stíhání a otec byl nakonec odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Krátce nato došlo k zahájení trestního stíhání ředitelky školy pro trestný čin nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání, činu podle § 167 tr. zák.

Obžaloba ji kladla za vinu, že se hodnověrným způsobem dozvěděla o tom, že jiný páchá trestný čin pohlavního zneužívání, neucínila taková opatření, která by byla způsobila zabránit otcí v dalším protiprávním jednání vůči své nezletilé dceři, o zjištěných skutečnostech, o kterých neměla původně pochybnosti, neucínila odpovídající oznámení policijnímu orgánu ani státnímu zástupci, jehož následující činnost by znamenala překažení jednání otce, přičemž ten ve svém protiprávním jednání vůči své nezletilé dceři dále pokračoval a teprve později učinil sociální odbor na základě podnětu dětské lékařky oznámení Policii České republiky.

Ředitelka byla postavena před soud, který ji však obžaloby zprostil a následně odvolání okresního státního zástupce bylo zamítnuto.

Podle názoru krajského soudu obžalovaná dostala od nezletilé informací, že ji otec koupal a myl ji celé tělo a toto jednání ji bylo nepřijemné. Mělo se tedy jednat o méně závažnou formu pohlavního zneužívání a navíc, vznikaly pochybnosti o pravdivosti údajů nezletilé. Obžalovaná by nepochybně postupovala podstatně důrazněji, pokud by ji nezletilá oznámila

závažnější sexuální praktiky nebo dokonce pohlavní zneužívání formou soulože. Přesto však nezůstala pasivní, ale činila kroky k tomu, aby nezletilá nemusela být se svým otcem v bezprostředním kontaktu a učinila kroky, které byly z jejího subjektivního pohledu dostatečné. Když bylo dětskou lékařskou zjištěno, že tomu tak není, obžalovaná poskytla potřebnou součinnost k tomu, aby věc byla prošetřena orgány činnými v trestním řízení.

Krajský soud ve shodě se soudem prvního stupně dospěl k závěru, že obžalované nelze dovodit úmyslnou formu zavinění (a to ani jako nepřímý úmysl) požadovaný skutkovou podstatou trestného činu nepřekážení trestného činu podle § 167 odst. 1 tr. zák.

Pro absenci subjektivní stránky nemůže být žalované jednání posouzeno jako tento trestný čin a nenaplněje ani znaky jiného trestného činu výjmenovaného ve zvláštní části trestního zákona.

III.

Na závěr dovolte stručnou úvahu o tom, co mají oba případy společné.

Především nízká úroveň právního vědomí obviněných učitelů, kteří o skutečnosti, že nepřekážení trestného činu pohlavního zneužívání je trestným činem a že se lze vyvinout mimo jiné, ho věcným oznámením jednání pachatele policii nebo státnímu zastupitelství.

V obou případech došlo k zahájení a průběhu trestního stíhání, které sice nakonec skončilo zproštěním z viny, kterému předcházelo trauma vyšetřování jak pro poškozené, tak obviněné a i nemalé finanční náklady na jejich obhajobu.

V obou případech jsou soudní rozhodnutí velice diskusní a v praxi ojetimělá, také ani nejsou pro běžnou potřebu soudců k dispozici.

Jeví se jako nanejvýše vhodné v takovýchto případech neexperimentovat, ale postupovat tak, jak je v § 167 tr. zák. zcela jednoznačně naznačeno.

Sociální kompetence a kamarádky a přátelské vztahy

PhDr. Drahomíra Oudová

Na základě výzkumných posledních let se dá předpokládat, že úroveň sociální kompetence adolescentů je základním předpokladem pro utváření kvalitních partnerských vztahů. Vysoká úroveň sociální kompetence zvyšuje schopnost navazovat a udržovat přátelství a nízká úroveň sociální kompetence je považována za překážku ve schopnosti dospívajících vytvořit a udržovat přátelské vztahy.

Rozvoj sociální kompetence je věnována pozornost zejména v předškolním a školním věku, kdy existuje celá řada projektů a tréninkových programů, které využívají metody jako hraní rolí, modelování, koučování k rozvoji sociální kompetence dětí. Mnohem méně výzkumů se týká sociální kompetence adolescentů.

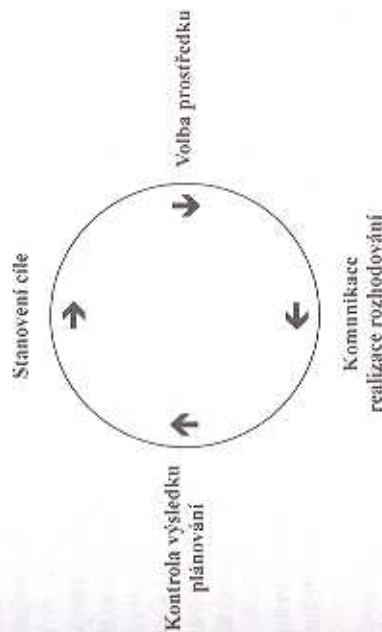
Přesto, že sociální kompetence získává vzrůstající pozornost, neexistuje její všeobecně přijímaná definice.

Někteří autoři považují sociální kompetenci za souhrn vlastností nebo vnitřních zdrojů osobnosti, které jedince uplatňuje ve všech životních situacích, zastižení tohoto **dispozičního pojetí sociální kompetence** se shodují ve výčtu vlastností kompetentní osobnosti:

- činnost
- organizační schopnosti
- iniciativa, podnikavost
- vytrvalost, usilovnost
- sociální obratnost
- komunikační obratnost

Jiní zdůrazňují proměnlivost sociálně kompetentního chování ve vztahu k měnícímu se prostředí, k situaci. Tento **environmentalistický model sociální kompetence** předpokládá, že každé prostředí má svoji strukturu a chování sociálně kompetentní je vázáno na změny v této struktuře. Univerzální charakter sociální kompetence založený na dispozičních se ztrácí.

Jako příklad environmentalistického modelu můžeme uvést spirálu činnosti regulujících efektivní jednání podle R. O. Zucha (1993):

Podle R. O. Zuchy fideci lidé vykonávají sled činností, které lze popsat v modelu „fideci kruhu“, kde jednotlivé komponenty jsou spjaty komunikací jako ústředním článkem. Z psychologického hlediska můžeme tento model použít jako popis vývoje jakéhokoli záměrného jednání v mysli jednotlivce, kde komunikace probíhá jako „vnitřní dialog“ regulující nebo komentující uskutečňované jednání. Tento model se hodí jak na sociální a fideci činnost i k rozvíjení sebereflexe.

Tento model překonává nedostatky obou dvou předchozích modelů a můžeme ho nazvat **transakční**. Tento model vysvětluje sociální kompetenci jako vzájemné ovlivňování vlastností. Transakční model také zdůrazňuje osobní psychologickou interpretaci konkrétní situace, ve které se člověk nachází, psychologický význam, který jí jedinec přisuzuje. Tento význam souvisí s kognitivními procesy, percepcí, způsobem myšlení apod. V tomto pojetí sociální kompetence souvisí i s copingem. Osobnostní charakteristiky se promítají do copingu a to tak, že ovlivňují hodnotící situaci a výběr strategií k jejich zvládnutí a tím i následné psychologické procesy, jako jsou např. emoce a tak i jejich endokrinní složku. Coping je konstrukt se širším záměrem, protože ho chápeme nejen jako zvládání sociálního prostředí, ale také fyzikálního prostředí z fyziologických požadavků. Také efektivitu copingu můžeme posuzovat z hlediska jak sociálního fungování, tak z hlediska somatického zdraví a z hlediska morálky.

Pokud chceme porovnat koncept sociální kompetence a copingu, můžeme přiřadit sociální kompetenci spíše ke strategii zvládnutí, které jsou zaměřeny na problém (přibližovací), než ke strategii vyhýbavým, které jsou zaměřeny na emoce. Strategie zaměřené na problém souvisí s pozitivním fungováním jednotlivce, je to aktivní způsob zvládnutí. Druhá strategie je spojena s méně dostatečnou adaptací na situaci a má spíše reaktivní charakter. Sociálně kompetentní člověk je schopen rozpoznat, kde je dobré vynakládat úsilí, a kde je to márné, má rozvinutou sociální kognici a jeho chování je efektivní.

Pojetí sociální kompetence podle V. Směkala (1994, 1995)

Sociální kompetenci definuje Směkal jako obratnost a efektivitu v jednání s lidmi v sociálním styku založenou na respektu k lidské důstojnosti a na vyspělé kultuře vlastní osobnosti. Chápe ji jako zručnost, způsobilost, mistrovství člověka adekvátně a efektivně jednat s lidmi a řešit problémy svého začlenění do sociální skupiny i svého působení ve skupině, a to v souladu s cíli organizace a na základě reflektovaného respektování norem, ních principů.

Směkal zdůrazňuje, že sociální kompetenci musí disponovat každý, kdo je začleněn do společné činnosti a žije s lidmi. Autor rozlišuje odbornou kompetenci a sociální kompetenci.

Odborná kompetence je výsledkem odborného vzdělání poskytovaného v rámci vzdělávacích plánů na školách, je to jedinou nutnou a živelně vytvořené elementy tvořivosti. Odborná kompetence je spolu s rozvinutou tvořivostí a sociální kompetencí součástí způsobů dobře se uplatnit v zaměstnání.

Sociální kompetence je velmi složitou strukturou dovedností, rysů, návyků, potřeb, postojů a dispozičních osobnostních předpokladů, jejímž jádrem je sociální obratnost, efektivita a reflexe a sebereflexe.

Sociální obratnost je soubor dovedností společenského styku:

- navázat kontakt
- udržet konverzaci, aby byla zajímavá, podnětná, přínosná, zábavní
- vzbudit v partnerovi příjemné pocity
- jednat kooperativně spíše než konfrontačně
- redukovat napětí

Jádrem sociální obratnosti tvoří:

- znalost sebe
- znalost druhých
- znalost sociálního kontextu
- zpětná vazba
- dovednosti navazovat kontakt a budit sympatie

Efektivita je dosahování plánovaných cílů a jejími předpoklady jsou:

- identifikovat sociální problém a vyvodit z něj nosnou strategii a taktiku jednání
- řešit sociální problém v souladu s jeho obsahem
- získat partnera pro spolupráci
- předcházet konfliktům nebo je konstruktivně řešit

Reflexe a sebereflexe je podle Směkala jádrová dovednost zpětné vazby a popisuje ji jako: vyhodnocování co v nás z projevů druhého vyvolává sympatie a antipatie

- co nás nutí jednat neefektivním stylem
- odhadnout, jaké pocity a jaká nutkání svým jednáním vyvoláme v partnerovi

Další autoři (Adams et. al., 1978, Anderson a Messick, 1974, Greenberger a Sorenson, 1984) považovali za základ sociální kompetence tři základní faktory:

- Sociální porozumění – schopnost rozumět určitým emocionálním stavům v určitém sociálním kontextu
- Schopnost empatie – vcítit se do pocitů jiných osob
- Věra ve vlastní schopnosti a sebedůvěra – vnitřní místo kontroly.

Sociální kompetence a vztahy mezi adolescenty

Ve výzkumu, který provedl G. R. Adams v roce 1981 na vzorku adolescentů z amerických středních škol ve věku 14–18 let, zkoumal vztahy mezi třemi faktory sociální kompetence: sociálními znalostmi, empatií, místem kontroly a popularitou mezi vrstevníky.

Korelace mezi třemi faktory sociální kompetence (sociální znalosti, empatie a místo kontroly) byly nevýznamné. Statisticky významné korelace byly u mužů mezi sociálními znalostmi a místem kontroly a u žen mezi sociálními znalostmi a empatií.

Rozdíly ve věku a pohlaví

Všechny tři sledované faktory sociální kompetence: sociální znalosti, empatie a místo kontroly mají s rostoucím věkem lineární trend ke vzrůstu výsledků. Hlavní efekt vlivu pohlaví se projevil tak, že ženy měly vyšší skóre v empatii než muži.

Sociální kompetence a popularita mezi vrstevníky u adolescentů

G. R. Adams zjistil, že popularita mezi vrstevníky souvisí u žen s empatií a sociální znalostí. U mužů je popularita mezi vrstevníky ovlivněna místem kontroly (zaměřeností na ovládnutí) a společenskou znalostí.

Z výsledků výzkumu G. R. Adams vyplývá, že sociální kompetence u adolescentů je ovlivněna pohlavím. Empatie je svou charakteristikou úzce spojena s kulturní definicí ženskosti, místo kontroly je maskulinní instrumentální atribut a oba faktory jsou spojeny se sociální znalostí. Z toho vyplývá, že existují dva způsoby získávání sociálních znalostí, které jsou spojeny s vlivem pohlaví.

U dospívajících obou pohlaví je popularita mezi vrstevníky ovlivněna sociální znalostí. Čilivost v porozumění emocím a jejich podnětovým situacím podporuje schopnost autolesezení vytvořit a udržovat hodnotné vztahy. Sociální kompetence, která je základem dobrých vrstevnických vztahů, je také ovlivněna faktorem odlišnosti pohlaví. Empatické schopnosti mohou posílit schopnost sdílení u dospívajících žen a přispět u nich k vrstevnické popularitě. U dospívajících mužů může vnitřní zakotvení kontroly a sebedůvěra zajišťovat vedení ve vztazích mezi vrstevníky.

Několik studií dokázalo, že špatné vztahy mezi vrstevníky jsou předzvěstí problémů s mentálním zdravím. Sociální kompetence je základem pro formování kamarádství a přátelství i pozdějších partnerských vztahů.

Literatura:

- SMÉKAL, L.: Sociální kompetence (sociálně psychologická způsobilost) a její rozvíjení. Psychologické texty. Filozofická fakulta MU Brno, 1995, číslo 5.
- PALEŇÍK, I.: Sociální kompetence – předpoklad zvládnutí sociálních situací. Psychologická a patopsychologická díla, 30, 1995, č. 1, s. 55–58.
- MALLINCKRODT, B.: Childhood Emotional Bonds With Parents, Development of Adult Social competencies, and Availability of Social Support. *Journal of Counseling Psychology*, 1992, Vol. 39, No. 4, p. 453–461.
- ADAMS, G. R.: Social Competence During Adolescence: Social Sensitivity, Locus of Control, Empathy, and Peer Popularity. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 12, No. 3, 1983, p. 203–211.
- BELZ, H., SIEGRIST, M.: Klíčové kompetence a jejich rozvíjení. Praha, Portál, 2001.
- JURČOVÁ, M.: Sociální kompetence – kompetence – její kognitivní a osobnostní zdroje. *Čsl. psychologie* 2000, 44, 6, 481–392.

Informovanost o metodách plánovaného rodičovství – důležitý předpoklad poklesu potratovosti

Jana Pomahačová, PhDr. Jiřina Kocourková

Úroveň potratovosti je odvislá od celé řady faktorů, mezi nimiž důležitou roli sehrávají zvyklosti a postoje k praktickým kontrolám plodnosti, dostupnosti interrupcí, informovanost o metodách plánovaného rodičovství a rozšíření používání moderních antikoncepčních prostředků. Postkomunistické země východní Evropy patří a stále patří k zemím s největší úrovní potratovosti na světě. Interrupce zde zůstává jedním z hlavních prostředků omezení plodnosti. Přes zvyšující se náklady a dostupnost moderních antikoncepčních prostředků přetrvává v těchto státech silná „potratová kultura“. Tradice liberální potratové legislativy a přetrvávání dezinformací o škodlivosti moderní antikoncepce se dosud odráží v postojech obyvatele těchto států.

V roce 1999 bylo v Gruzii, Ukrajině a Rumunsku provedeno rozsáhlé šetření reprodukčního zdraví s cílem získat poznatky o motivaci a postojech k otázce umělého přerušování těhotenství, o úrovni informovanosti o moderních metodách plánovaného rodičovství a používání antikoncepce. Vybrané státy patří v současnosti k zemím s liberální potratovou legislativou. Šetření potvrdilo neúplnost a nespolehlivost oficiálních potratových statistik v daných státech. Potratová evidence je zde z různých důvodů značným způsobem podhodnocena a oficiální statistiky tak často výrazně zkreslují realitu. Široký záběr šetření navíc umožňuje hledání souvislostí mezi úrovní informovanosti, míře užívání spolehlivé antikoncepce a poklesem úrovně umělé potratovosti. Data potvrzují, že lepší informovanost vede k nárůstu antikoncepční prevalence a rozhodujícím způsobem tak přispívá k poklesu intenzity interrupcí.

Z oficiálních statistik vyplývá, že v průběhu 90. let byla ve srovnání s Rumunskem a Ukrajinou úroveň potratovosti v Gruzii nejnižší. Podle výsledků šetření reprodukčního zdraví byla však podregistrace interrupcí v Gruzii zřejmě nejvýraznější. Obecná míra

potratovosti (počet interrupcí na 1000 žen v reprodukčním věku) v roce 1999 dle šetření překračuje zhruba desetinásobně hodnotu publikovanou Ministerstvem zdravotnictví Gruzie. Realita týkající se potratovosti v Gruzii je tedy pravděpodobně značně odlišná od představ vytvořených na základě oficiálních statistik. Na Ukrajině byla oficiální statistikou úroveň potratovosti podhodnocena asi o 30 % a v Rumunsku o necelých 20 %. Na základě výsledků šetření je možné konstatovat, že úroveň potratovosti v Gruzii v současnosti značně převyšuje úroveň potratovosti v Rumunsku i na Ukrajině, což je závěr zcela odlišný od závěru vyplývajícího z oficiálních statistik.

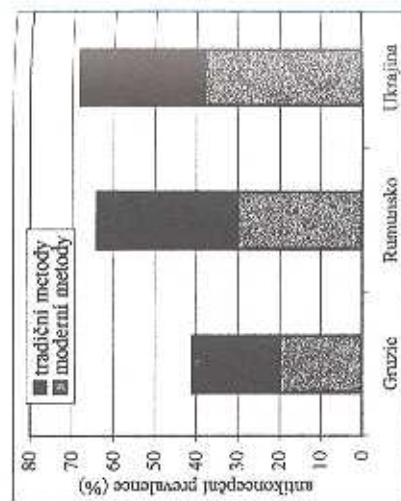
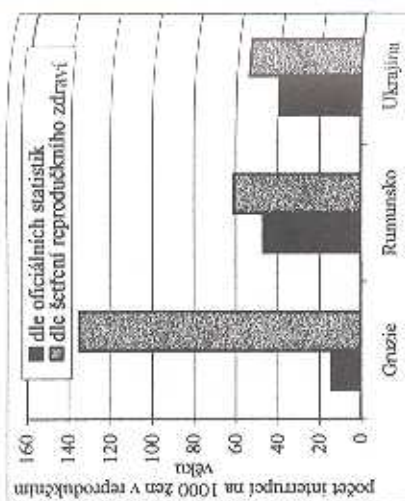
Naprostá většina žen ve sledovaných státech zastává názor, že žena má právo rozhodnout o umělému přerušování těhotenství vždy a za všech okolností. Neplánované těhotenství je ve většině případů samo o sobě důvodem pro podstoupení interrupce. Míra spolehlivosti se na možnost snadno dostupné a finančně nenáročné interrupce je v těchto státech stále značná. Zatímco na Ukrajině většina žen podstoupila interrupci pouze jednou, v Gruzii mají nejsilnější zastoupení ženy, které tento zákrok podstoupily alespoň čtyřikrát. Přestože také v Rumunsku i na Ukrajině mají mnohonásobné potraty silné zastoupení, situace v Gruzii je v tomto ohledu nejvíce znepokojivá.

Zcela v souladu s odlišnou úrovní potratovosti se sledované země liší z hlediska rozsahu a hloubky znalostí týkajících se moderních metod plánovaného rodičovství či současně antikoncepční prevalence. S výjimkou IUD, jehož znalost je obecně velmi vysoká, znají gruzínské ženy vybrané antikoncepční metody výrazně méně než ženy z Rumunska či Ukrajiny. Nižší úroveň znalostí o antikoncepci v Gruzii se projevila jak u metod tradičních, tak moderních. Nejlépe informované o antikoncepčních metodách jsou ženy na Ukrajině. Pokud zde dotázaná žena uvedla, že o konkrétním prostředku již slyšela, většinou také dokázala uvést, jak si tento prostředek opatřit. V Gruzii byla také zjištěna nejnižší míra antikoncepční prevalence. Nejen v Gruzii, ale také v Rumunsku se moderní metody podílejí na celkové prevalenci jen z poloviny. Moderní metody převládají nad tradičními pouze na Ukrajině, ani zde však tato převaha není významná. Preference tradičních metod je v těchto státech z největší části odůvodněna strachem z vedlejších účinků moderní antikoncepce a nedostatečnou informovaností o těchto metodách.

Z výše nastíněných výsledků vyplývá, že na Ukrajině, kde je vyšší informovanost o moderních metodách plánovaného rodičovství, se ženy častěji chrání před nechtěným těhotenstvím. Úroveň potratovosti je zde v porovnání s Gruzii či Rumunskem znatelně nižší. Naopak v Gruzii, kde znalosti týkající se antikoncepčních metod dosahují úroveň nejnižší, se ženy v situaci, kdy nechťejí dítě, stále nejvíce spoléhají na snadno dostupné interrupce. Přes působení řady organizací zabývajících se problematikou plánovaného rodičovství a reprodukčního zdraví jsou znalosti veřejnosti o antikoncepci stále neuspokojivé. Zvýšení informovanosti například prostřednictvím sexuální výchovy na školách by nepochybně přispělo k nárůstu antikoncepční prevalence a poklesu úrovně potratovosti.

Zdroj:

Jana POMAHAČOVÁ (2002): Umělá potratovost a antikoncepce v Gruzii, Rumunsku a na Ukrajině dle šetření reprodukčního zdraví 1999, bakalářská práce, katedra demografie a geografie, přírodovědecká fakulta UK Praha, vedoucí práce: Jiřina Kocourková

Antikoncepční metoda	Zastoupení žen, které již slyšely o zmíněné metodě				Zastoupení žen, které vědí, kde zmíněnou metodu v případě potřeby opatřit			
	Gruzie	Rumunsko	Ukrajina	%	Gruzie	Rumunsko	Ukrajina	%
IUD	92,6	91,1	95,9		67,9	74,5	90,7	
Kondom	88,5	98,1	98,7		65,8	88,9	96,9	
Orální antikoncepce	67,7	92,5	90,1		45,8	81,1	85,1	
Kalendářní metoda	64,9	85,2	81,9		-	-	-	
Prerušovaný styk	50,3	85,4	88,2		-	-	-	
Ženská sterilizace	43,5	72,3	67,2		34,0	59,5	49,8	
Vasektomie	12,4	40,5	43,4		9,4	30,5	31,9	
Spermicidy	11,3	48,3	60,2		8,4	41,4	55,5	

Coming out

MUDr. Ivo Procházka, CSc.

Coming outem nazýváme proces, kdy homosexuálně orientovaný jedinec vytváří svou identitu v souladu se svým erotickým zaměřením. Jeho první etapy se zpravidla odehrávají v pubertálním věku, ale mohou začít dříve nebo později. Prvními dvěma kroky jsou rozpoznání a sčepňování vlastní odlišnosti, dále pak následuje schopnost projevit ji navenek, schopnost svěřit se svým blízkým. Svěření se rodičům pak představuje jednu z nejobtížnějších fází coming outu. S coming outem se obtížněji vyrovnávají chlapi než dívky, lidé z menších sídel, větší nebo z větších rodin.

Ve srovnávacím průzkumu kandidátských zemí EU prováděným Mezinárodní asociací lesbických žen a gayů (ILGA) o diskriminaci gayů, lesbiček a bisexuálů byla věnována pozornost i jejich přijetí v původních rodinách.

V České republice tento anonymní dotazník vyplnilo 140 mužů a 37 žen. Odpovědi byly získány v komunitách (71 %), málem po stažení z internetových stránek přišla čtvrtina odpovědí (více od těch, kteří se orientovali bisexuálně). Přes devadesát procent osob se označilo za gaye a lesbičky, 9 % za bisexuály (u žen to byla téměř čtvrtina). Respondenti byli ve věku 16 až 59 let, převažovala skupina ve věkovém rozmezí 25–40 let, která tvořila téměř polovinu souboru. V Praze jich žilo 42 %, v krajských a menších městech 45 %, zbytek na vesnici.

Jen menšina z nich žila v partnersvím, ve vztahu delším než jeden rok to bylo 59 respondentů a v kratším vztahu 18 dotázaných (celkem 44 %). Ženy byly v partnersvím častěji než muži (63 %).

Téměř polovina respondentů (46 %) vůbec netajila svou sexuální orientaci před členy své rodiny. Další 29 % ji sice netajilo před rodiči, ale nesvěřilo se ostatním členům své rodiny.

Jen 15 % respondentů se své erotické zaměření snažilo skrýt před kýmkoli z rodiny.

Jaké byly reakce rodiny na zjištění homosexuální orientace jejich dítěte?

Trí čtvrtiny respondentů (n=134) uvedly, že se nesetkaly s diskriminací v rodině kvůli své sexuální orientaci (jedna žena na tuto otázku neodpověděla). Zbýlých dvacet pět procent (n=42) uvedlo, že se s některými, zpravidla mnohotvárnými formami diskriminace, setkali. Pokud bychom odečetli ty, kteří předpokládají, že o jejich zaměření nikdo z rodiny neví, pak to znamená, že s negativními reakcemi v rodině se setkala až třetina všech respondentů.

Ženy uváděly negativní reakce v rodině častěji než muži (38 % vs. 20 %). Mezi negativními reakcemi převažovalo agresivní chování (uvedlo více než polovina diskriminovaných, n=24). Následovala nadměrná kontrola (n=16), vyhánění z bytu (n=15), výhrůžky (n=13) a nadměrné zájmy (n=10). V devíti případech byl respondent nucen k lékařskému vyšetření (až na jednu výjimku se jednalo o muže). Mezi další formy diskriminace patřilo odmítnutí partnera, ignorování a omezování vzájemného kontaktu.

Respondenti z Moravy měli tendenci častěji uvádět diskriminaci v rodině (27 %) než jejich čeští vrstevníci (23 %), což může souviset jak s větší religiozitou, ale i menší urbanizací.

Přestože lze pozorovat u mladých gayů a lesbiček větší tendenci k otevřenosti a sebepřijetí, tak coming out a zejména interakce mladých gayů a lesbiček s rodiči mohou přinášet mnoho komplikací. Alarmující je skutečnost, že prakticky v desetině případů dochází po zjištění orientace k vyhánění či vyhánění z bytů. Vzhledem k tomu, že se tak děje často ve věku studií a učení, tak by i pedagogové měli být dostatečně poučeni. Proto i já jsem k dispozici nové, upravené vydání publikace Coming out, kterou vydal STUD Brno a Gay Initiative.

1. Když Martin Luther dne 31. X. 1517 přibíl na dveře chrámu ve Vitemberku své slavné teze, neměl jinou možnost, jak projevit své názory. V moderní, či postmoderní společnosti se na možnost, jak projevit svůj názor k čemukoli, nabízí nepřeberné. Není nutno postavit se na bedničku od mýdla v Hyde Parku a hlásat svou pravdu, ani vytisknout své lelačky, knihy, umístit billboardy. Existují ještě další způsoby, dovolené či nedovolené, jak se projevit a zviditelnit. Posloužte si jak chcete. V záplavě informací, desinformací, pravd a nepravd, které se valí bez přestání na každého, kdo není ochoten zavřít oči a zacpat uši, si sál myslíte, že jste schopni se orientovat. Někdy tomu tak je, jindy ovšem podléháte v nerovném boji. Jak se „orientovat cíleně“, tj. směrem, který určuje ten, kdo informaci, názor či zprávu uveřejňuje, zpracovává již dávno týmy odborníků. Tyto způsoby podrobně popisuje nauka o propagandě, marketingu apod. Lze konstatovat, že ve světě byznysu, jehož symbolickou průvodkyní je reklama i marketing – v podstatě v pravdě žít nelze. Vymýtit tzv. klanovou reklamu je úsilím systémským.

Mediální vstupují masivně i do světa politiky a práva. Ide o společenské jevy, které od sebe nelze oddělit. Politici vládnou mocí zákonodárnou a výkonnou. Neměli by, v demokratické společnosti, vládnout mocí soudní. Ta je koncipována jako nezávislá.

Zákonodárné sbory tvoří právní řád, ruší předpisy staré, tvoří nové, nebo je mění. Jiný předpisy ponechávají tak, jak jsou. Podle stavu společnosti může jít o činnost zdánlivě zdoluhavou, ale promyšlenou, vybrušující potřebnou normu do perfektní podoby. Jiný – a to je pohled na uplynulý téměř desetiletí ČR, je to činnost často hektická. Takové obdoby představuje v postmoderní a nad to ne plně a dlouhodobě stabilizované společnosti nepřetřebené možnosti pro ty, kdož pochopili pravidla mediálního světa a rychle se učí. Všichni chtějí vyniknout a všichni potřebují peníze – pro sebe, pro svou činnost, podnikání apod.

2. Po roce 1989 a zejména pak v průběhu dalších let, po vzniku samostatné ČR, ona rozšířila zákonodárná činnost, ale stejně tak i další činnost státních orgánů řídicích se novými pravidly vyvolává ohromné, a dosud nevidané možnosti působení médií. Už jen to, že nastupuje dialog, sama demokracie je toho základem. Bohužel, ony možnosti působení médií integrálně provází i vytváření mediální reality. Televize, rozhlas i tisk se velmi rychle a velmi dobře orientují v problémech, které jsou „mediálně vědecké“ a naopak v těch, které „mediálně netáhnou“.

Mediálně přitažlivé jsou zejména dvě právní oblasti – ze soukromého práva některé otázky rodinné právní, z práva veřejného řada problematik trestněprávních. Nejlepším indikátorem toho, co v médiích přitahuje nejen zájem „veřejnosti“, ale též dobré příjmy médií, je zejména bulvární tisk a televize. Oni totiž počítají, a to „ex professo“ se senzaci, šokujícím způsobem podání informace, polopravdami, nepravdami, citovým vydíráním apod. Možná, že někdy ještě horší a problematičtější dopad na psychiku lidí, eventuálně na další společenské dění v oblasti tvorby i aplikace práva, mají média, která eventuálně tenýž problém (informaci) porovnávají „seriozně“, neboť jsou považována za média mající úroveň, případně se tvářící jako seriózní. Většinou však, tam kde se ve snaze vyrovnat bulváru ukáže jejich blamáž, již se k problému nevracují, neuvědomují nová, pravdivá fakta a názor, za který tak horlivě a přesvědčivě (někdy i za asistence mediálně známé osoby) útočili, tiše vyšumí do prázdna.

3. Rozsah příspěvku mně nedovoluje provést podrobný rozbor několika případů, kdy především bulvární a polobulvární média roznítla kampaň proti některým státním orgánům, soudům nevýjímaje. Scénář je vždy velmi podobný a zřejmé též (právě z hlediska odborného učení o působení médií) alespoň krátkodobě účinný. Bohužel, některé zákonodárné následky takového působení mohou být velmi neblahé. Obvykle některá ze známých bojových a hlasitých nevládních organizací zveřejní konkrétní případ – např. ubližování dítěti, rodiči, prarodiči – nejlépe ze strany orgánů sociálně právní ochrany, soudů, ale též nějakého veřejnoprávního zařízení (ústavu) apod. K případu se vysloví nějaká významnější osobnost, zejména někdo z poslanců. Pak dochází k zobecnování a oblíbenému zaměřování příčiny a následku, eventuálně politizování věcného a právního problému, nemajícím s velkou politikou nic společného. Někteří „odborníci na všechno“ do toho přiloží příklady ze zahraničí, často potřebné upravné, zvláště zvláště, tudíž nevhodné. Obvykle se nikdo nezabývá podrobnostmi eventuálně dalšími fakty. Taktéž nikdo nemaní, že existuje řada odborných prací, které onu medializovanou problematiku zobecňují objektivně, se znalostí věci a hlavně sice ira et studio.

Prostudovala jsem některé z těchto případů a nestáším se divit, jaké dokonalosti v manipulaci s fakty a vytváření virtualit už je u nás docilováno.

4. Nejznámější z případů, které jsem studovala, je podle mého názoru případ „dětí Mesárošových“. Televize Nova předváděla „hrůzný příběh opuštěných dětí“, zlého orgánu sociálně právní ochrany a posléze záchranu těchto dětí, kterou zařídila dobrovolná nevládní organizace u vynikajících „pěstounů“. Případ vysílán na pokračování, působivě natočený a režirovaný, proškolený různými polopravdami, byl určitě „mediálně vědecký“.

Ušetřím vás podrobného popisu případu a různých detailů. V postate šlo o to, zda tři děti, jež byly soudem svěřeny matce (otec byl již ve výkonu trestu a ve vězeňské psychiatrické léčebně) mají zůstat v péči ženy, kterou děti dobře znaly a které je matka sama svěřila a poté byla nevěstná. Přesto, že tři odborníci se nezávisle na sobě vyjádřili, že dotyčná paní K. má děti u sebe oprávněně, orgán sociálně právní ochrany navrhl předběžné opatření a umístění dětí do péče ústavní a současně do děje vstoupila nevládní organizace usilující o to, aby děti byly umístěny k lidem, které ona sama určila. Pracovníci této nevládní organizace byly děti odvedeny z domku paní K. a to za její nepřítomnosti a v průběhu „napínavého“ a televizí N. natačeného dobrodružného děje předány manželům T. vybraným nevládní organizací. Klíčovým okamžikem, podle mého názoru, bylo poté rozhodnutí státní zástupkyně, které umožnilo manipulaci s dětmi, již se předtím snažily zabránit státní orgány. Vyšla usnesení podle § 141 odst. 2 věta druhá spojná s § 174 odst. 2 písm. a TR, kterým jednání sociální asistentky pracující pro nevládní organizaci považovala za legální, tj. nepovažovala je za únos. Zkoumáme-li toto rozhodnutí ve všech potřebných souvislostech – zákona o rodině, zákona o sociálně právní ochraně dětí a dalších, docházíme k názoru, že jde o rozhodnutí přinejmenším dubiosní. Na tom však nejsmutnější je, že jeden pochyby vzbuzující výklad zákona jedinou osobou (státní zástupkyní) způsobí, že existuje rozhodnutí, proti němuž není přípustný opravný prostředek (stížnost). V časovém sledu a za daných okolností bylo tedy toto rozhodnutí momentem klíčovým, umožnilo nevládní organizaci volně s dětmi nakládat (sic!). Závěr případu, k němuž došlo letos na jaře, tedy prakticky po roce, opravňuje k tomuto přisněnému posouzení rozhodnutí státní zástupkyně.

Rozrušení případu dětí Mesárošových nese v sobě hluboké poučení a na něm lze velmi dob-

proto, že dítě bylo (devítiměsíční) ještě plně kojeno. Dítě bylo umístěno do kojeneckého ústavu, ale krátce nato tam bylo umožněno matce s dítětem pobývat. V průběhu cca tří týdnů byly vyřízeny nedostatky, které nejvíce rodičům byly výtkány – tj. očkování a rodný list dítěte a matka se s dítětem vrátila do domácího prostředí. Mezitím ovšem si matka, tj. paní F., podala stížnost k zástupkyni ombudsmana, která vše podrobně prošetřila a došla k závěru, že: „Po provedeném šetření jsem zjistila, že Okresní úřad v Klatovech jako orgán sociální právní ochrany dítěte pochybil, když celou situaci vyhodnotil jako vážné ohrožení příznivého vývoje dítěte, což vedlo k podání návrhu a na předložení opatření podle § 76 a OSŘ. Konstatuji, že návrh a vydání předložení opatření podle § 76a OSŘ byl v dané situaci zjevně nepřiměřeným zásahem do rodinného života B. F. a její devítiměsíční dcery.“ Šetření případu, který provedl Úřad veřejného ochránce práv, je velmi podrobné, věnuje se především právnímu rozboru všech souvislostí kauzy. Soustředí se zejména na právní problematiku povinnosti dát dítě očkovat a určit mu jméno, eventuálně příjmení – to vše nejen ve vztahu k základním předpisům, jako jsou zákon o rodině, zákon o matrikách, zákon o ochraně veřejného zdraví a další, ale též ve vztahu k Úmluvě o právech dítěte.

Ve zprávě se konstatuje, že k podání návrhu na předložení opatření vedla okresní úřad zejména nejistota o tom, zda příznivý vývoj dítěte nebyl vážně ohrožen... což bylo spáťováno zejména v tom, že „dítě devět měsíců neviděl podiatr, rodiče nezjistili dítěti totožnost, dítě nebylo očkováno. Kdyby měl OSPOD jistotu, že matka se bude zdržovat na dané adrese, jednal by o těchto věcech s matkou.“

Jestliže je třeba jen stručně uvést, že ve zprávě o šetření ombudsmana se podává velmi důkladný rozbor právní problematiky, uvádějí se právní názory a výklady svědčící proti názoru okresního úřadu. V některých směrech je ovšem možno argumentovat v konkrétních otázkách (zejména pokud jde o určení jména a příjmení dítěte) i jinak – rozhodně výklad není naprosto jednoznačný. Ale to si myslím, není na daném případě až tak důležité. Z případu a celého úředního postupu docházíme k další velmi důležité otázce, kterou chci položit a která provází práci sociálního pracovníka uvažujícího o ohrožení dítěte v konkrétním případě velmi často. **Nazvěme tento problém „dilema sociálního pracovníka“.**

6. Praxe nejen u nás, ale i v řadě jiných států totiž ukazuje, že v konkrétním případě na volbu postupu a jednání sociálního pracovníka může být odpověď život (kvalitní či deformační), ale také smrt dítěte.

Osobně znám dva případy, kdy odpovědi na špatnou volbu byla smrt dítěte: Sociální pracovníce si totiž nedokázala sjednat přístup k dítěti, jež bylo, jak se posléze ukázalo, bezprostředně ohroženo (tzn. za zavřenými dveřmi). V prvním případě pracovníci doslova „seřvali“ vesnický funkcionář slovy „na tu rodinu nám nesahejte, to jsou naši nejlepší pracovníci a nelezte jim do bytu“. (Případ se odehrál dosti dávno, v šedesátých letech.) Ve druhém případě, který se stal před několika lety v Praze, se nechala sociální pracovníce obelhat, a svým způsobem „uchlácholit“ matkou, která ji do bytu nevpuštěla. Za dveřmi tohoto bytu bolestivě umíralo dítě.

Známe jsou také dva britské případy, které nakonec vedly k tomu, že byl začátkem osmdesátých let v UK přijat Children Act (Zákon o dětech), významná evropská právní norma, která obsahuje zejména velmi důkladnou a podrobnou úpravu, mimo jiné brání i nezákonným manipulacím s dětmi. Prvním byl tragický případ Marie Colmerové, která byla vrácena do rodinné péče (rok 1973) a pak následoval obdobný případ, též nezletilého děvčátka.

Je ověřit, jak povrchně a tendenčně se vytvářela mediální realita případu. Vyšlo totiž najevo, že matka dětí byla vrácena z SRN, kam byla (když případ před Vánoci r. 1999 začal) unesena a držena zahraničními pasáky v zajetí a nucena k prostituci. Posléze ji osvobodila německá policie a v jejím doprovodu byla navrácena domů. Matka pak okamžitě požádala o vydání dětí a protože „pěstouni“, tj. manželé T. (pozn. nikdy nebyli soudem potvrděni ustanovení) odmítli dobrovolně děti vydat. Proto musel být proveden výkon rozhodnutí. Předtím při soudním projednání ještě vyšlo najevo na základě znaleckého posudku, že manželé T. vůbec nejsou způsobilí k výkonu pěstounské péče.

O tomto zakončení případu vyšla v tisku jen stručná, zkrácená a ještě neúplná zpráva. Do dnešního dne nebyl tento případ řádně prozkoumán a vyhodnoceno zejména počínání nevládní organizace i počínání státních orgánů, zejména v tom smyslu, co je třeba učinit, aby propřístě právní ochrana dítěte byla zabezpečena a nepodlehla „cilené masmediální kampani“.

5. Dalším velmi známým a až do dnešních dnů silně medializovaným případem je kauza „Půlnoční Bouře“ – děvčátka, které se narodilo partnerské dvojici žijící „alternativním způsobem života“, který se vzhledem k dítěti konkrétně projevoval v tom, že porod proběhl v domácího prostředí, jen za účasti rodičů (matka dítě ukázala lékařovi, když mu byly čtyři dny a pak už nikdy lékaře ne navštívila). Rodiče dále odmítali dát dítě očkovat a nespoupracovali na opatření rodného listu dítěti. Matka pouze korespondovala s pracovníci Ústavu pro jazyk český ohledně určení jména dítěti „Půlnoční Bouře“. S dítětem rodiče dokonce podnikli zahraniční cestu, ačkoliv nemělo žádný doklad, což samo o sobě vzbuzuje pochyby. Orgán sociální právní ochrany se pokoušel navázat s rodiči, zejména matkou dítěte paní F., kontakt, což bylo obtížné, protože rodiče bydleli v odlehklém místě, v malé, okresními městy vzdálené vesnici. Rodiče odmítali se s úřady stýkat. Jenom jednou dítě ukázala matka dvěma sociálními pracovníky a to přede dveřmi chalupy, velmi krátce. Ve spisu k tomuto případu jsou uvedeny ještě některé poznatky ohledně způsobu života rodičů – drobné krádeže v místě bydliště, řízení před trestním soudem (otec dítěte), kopie článků z časopisu *Nel report* č. 24, roč. XI o tom, že rodiče nezletilé se věnují tantrickému sexu a v chaloupce se scházejí ve zvlášť upravené „svatyni lásky“ se svými přáteli, aby tento druh erotiky prožívali.

K tomu, aby orgán sociálně právní ochrany dítěte mohl učinit nějaké opatření, které mu umožňují příslušné právní předpisy, musí především vycházet ze skutkových zjištění. Ta pak vedou k závěru o míře ohrožení zájmů a blaha dítěte (§ 5 zákona o soc. právní ochraně dítěte). Podle okolností (které jsou vytvářeny skutkovým základem) pak na základě zákonů ných předpisů zvolí prostředek právní ochrany dítěte. Příslušný orgán sociálně právní ochrany za nejzávažnější porušení rodičovských povinností považoval odmítání očkování dítěte a nedostatek spolupráce ohledně vystavení rodného listu dítěti. Zřejmě ho v jeho uvažování ovlivnily i poznatky o způsobu života rodičů, který se může v běžném životě zdát většině lidí méně pochopitelný, či nestandardní. To ovšem, pokud někdo jiný, zejména nezletilé dítě, není tímto způsobem života ohroženo, samo o sobě neopravňuje k nějaké formě státní intervence. V našem případě se státní orgán rozhodl k nejzávažnější intervenci – k tomu, že okresní úřad podal návrh na vyslovení předložení opatření soudem podle § 73 a OSŘ, ohledně umístění nezletilé do ústavního zařízení. Příslušné usnesení bylo soudem vydáno a vykonáno, protože se matka pochopitelně bránila dítě dobrovolně vydat, zejména

Obě děti byly vráceny zpět do svých (problematičtějších) rodin, pod falešné absolutizující heslem „lepší špatná rodina než ústav“. Obě dívky byly v poměrně krátké době po svém návratu do rodiny utrýány k smrti. Vrazení dětí provázela masivní mediální kampaň.

Česká média bez rozdílu používají slova „úředník“ většinou v nějakém pejorativním smyslu. Např.: „zase úředníci projevili svoji omezenost, nedostatek pochopení, byrokratický přístup apod.“ Pokud jde o verbální pojmenování (v rozhlasu, televizi), je obvyklá výslovnost, či ironizující modulace hlasu apod. V rozhlasu jsem dokonce slyšela vyjádření moderátora „státní sociální úředník“. V sociální práci se zdůrazňuje a zveličuje jen práce „úřednická“. Je zcela opomíjeno, že sociální pracovníci nesou odpovědnost za svůj úřední postup vždy ve všech dalších souvislostech, tedy především souvislostech sociálních, což je škála společenské problematiky, pro kterou mají odbornou příprahu.

Věřnost je stále předkládáno, že o odebrání dítěte z rodiny „rozhodují úředníci“. Pro srovnání cituji z článku uveřejněného dne 5. září 2002 v časopise Právo. Článek začíná slovy: „Úřednice, které rozhodovaly v případě odebrání devítiměsíční holčičky „Půlnoční Bouře“, nyní podle rodného listu se jmenuje Eliška Gaja ze Šimanova na Klatovsku rodičům a o jejím umístění do ústavu, nemusejí mít zatím obavy, že budou potrestány“... Po dvou dnech, tj. 7. září t.r., následuje od téhož redaktora další článek, popisující, že postup ve vyšetřování stížnosti, kterou podala matka nezletilé Elišky Gajové, byl nedostatečný. I v tomto článku používá autor formulace, které mohou svou nepřesností být pro veřejnost velmi zavádějící. Uvádím ad ilustrandum jednu z nich: „Policisté se začali případem zabývat poté, co na úřednice včetně soudkyně, která dala pokyn dítě odejmout, podal trestní oznámení...“ Na této formulaci není důležité, kdo podal to trestní oznámení, šlo o soukromou osobu, ale o to, že novinář píše, že „soudkyně dala pokyn“ a přitom jde o rozhodnutí nezávislého soudu. Obě zprávy uveřejněné v novinách, které by měly čtenáře informovat objektivně, jsou zkreslující a neváhám je označit za tendenční, jako ostatně je jednostranná většina zpráv, která byla vždy jen jako polopravda, pokud jde o stránku skutkovou či právní věrohodnosti podávána. Racionálně uvažující člověk si vždy, sleduje-li kampaň, která je vedena jednostranně, musí položit otázku „cui bono“. Zamíření nebo ulhávání informací, které by zpochybňovaly – posuzovaný názor či řešení situace, je vždy ku prospěchu jen jedné strany.

Dilema sociálního pracovníka může ovšem vnímat i jako riziko jeho povolání. Bude se i v budoucnosti do něho dostávat v nejrůznějších souvislostech, zejména tam, kde dochází v životě rodin k nejrůznějším poruchám, asociálnímu chování, vyjádření individualismu rodičů apod. „Alternativní způsob života“ je velmi širokým pojmem. I když neznám jeho přesnou definici, domnívám se, že ještě nejde o život v nějaké sektě, což pro péči o dítě a jeho výchovu je většinou velmi nebezpečné.

Právě proto, že k takovému dilematu bude docházet vždy, ať sociální práci vykonává ten či onen státní, samosprávný či nevládní orgán – v zájmu ochrany dítěte, zejména jeho zdraví fyzického či duševního, v krajním případě jeho života vůbec, může být rozhodováno o dalším postupu velmi těžké, zejména proto, že často musí být velmi rychlé. Mediální kampaň ovšem věci neprospějí, i sociální pracovník je jenom člověk a jeho lidským právem je mimo jiné nebyť uražen a vysmíván v médiích. Jeho povinností je ovšem vykonávat svou práci kvalitně a zejména bez závažných chyb. Fatální chybou by bylo, kdyby se strachu před veřejností neucítil to, co by eventuálně dítěti ochránilo zdraví, či v krajním případě zachránilo život.

V této souvislosti by si zasloužila zkoumaná problematika další, širší úvahu o vztahu kompetence a odvahy, která by obsahovala odpovědi filosofické, ale zejména morální. Čili jde o to, proč se i v právní společnosti vyskytnou situace, kdy je někdo plně kompetentní něco udělat, ale neudělá to, protože v sobě nenašel dost odvahy. Tu odvahy může ztratit právě i proto, že se nechce vystavit posměchu, pomluvám, útokům verbálním či fyzickým a dokonce i kriminalizaci své osoby. V případech ohrožených dětí může na to, zda bylo jednání kompetentní nebo kompetentně, nebo že k žádnému jednání nedošlo pro nedostatek osobní odvahy, ležet odpověď až někde v dalším budoucnu. Dítě vyroste, jak a do jaké doby, bude jednou dáno někomu zapravdu. Anebo pravda zůstane někde uprostřed a pocit krivdy si s sebou ponese všichni, kteří se snažili jednat podle svého nejlepšího svědomí, ale nebylo jim popřáno sluchu.

Ké vztahu učitelů primárního vzdělávání k výuce základů sexuální výchovy PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.

Všichni pedagogové víme, že již od 2. poloviny 20. století má být součástí výchovy a vzdělávání dětí mladšího školního věku problematika spojená s otázkami sexuální výchovy. Učitelé s delší pedagogickou praxí vědí, že se v průběhu času výrazně nemění obsah této výchovy, i když byl inovován a obohacen o další složky, ale spíše se měnily podmínky, metody a formy pro uplatňování prvků sexuální výchovy v edukačním procesu (stručný přehled je uveden ve Sborníku referátů z 9. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice, s. 75–79). Zmínil se však nějakým způsobem od 2. poloviny 20. století vztah či postoje pedagogů k sexuální výchově v primární škole? Na sklonku minulého století a na počátku 21. století jsme hledali odpověď a pokusili jsme se dotazníkovou sondou zjistit, jaký vztah mají učitelé primárního vzdělávání k výuce sexuální výchovy. V příspěvku jsou shrnuty některé výsledky, ke kterým jsme dospěli na základě zpracování dotazníků u položek souvisejících s postoji učitelů k sexuální výchově.

První sonda ke vztahu učitelů primárního vzdělávání k sexuální výchově proběhla v roce 1999, podílelo se na ní 209 učitelů primární školy z regionů Olomouc, Přerov a Kroměříž (některé výsledky již byly publikovány ve sbornících, jež jsou uvedeny v seznamu literatury). Druhá sonda se realizovala v roce 2001, podílelo se na ní 72 učitelů primárního vzdělávání z regionů Olomouc a Hodonín.

Z první sondy jsme zjistili, že učitelé primární školy nemají k sexuální výchově záporný vztah, k dané výchově zaujímají ve větší míře postoje spíše pozitivní či nevyhraněné než postoje spíše nebo zcela negativní. Druhá sonda přinesla ve svých výsledcích opět převahu kladného či neutrálního vztahu k sexuální výchově ze strany učitelů primární školy než vztahu záporného. Jednou z otázek u obou sond byla i ta, zda může ovlivnit délka praxe u pedagogů primárního vzdělávání jejich vztah k sexuální výchově. Z výsledků je patrné, že ano, ale rozdílnost se neprojevuje v protipólech pozitivních a negativních postojů, nýbrž v kategoriích postojů nevyhraněných. Učitelé primární školy s praxí menší než 5 let vyjadřují vztah k sexuální výchově jako spíše pozitivní až výhradně pozitivní a pak u nich následují postoje nevyhraněné na rozdíl od učitelů s vyšším počtem let pedagogické praxe (5 a více let), kteří zastávají po spíše pozitivních

postojích nevyhraněné stanovisko. Zeela negativní vztah k sexuální výchově se projevil v první sondě pouze u jednoho pedagoga s pedagogickou praxí vyšší než 19 let.

Je otázkou, zda mohou mít postoje pedagogů primárního vzdělávání k sexuální výchově svůj význam pro výchovně vzdělávací proces dětí mladšího školního věku, když je v primární škole profesionální povinností každého pedagoga se podílet na výuce sexuální výchovy, protože zde zpravidla nevyučuje žádný jiný specializovaný pedagog. Srojí za úvahu zamyslet se nad tím, zda lze předpokládat méně problémové uplatňování prvků sexuální výchovy v pedagogické praxi z hlediska osobnostních postojů učitelů primární školy, jsou-li tyto postoje z pozice vyučujícího kladné. Domníváme se, že právě negativní vztah učitele k problematice sexuální výchovy by mohl ve školní praxi ovlivnit např. interpretaci sexuologických poznatků, které se mohou jevit v této oblasti lidského poznání jako choulostivější než v jiných oblastech. Stejně tak se, dle našeho názoru, nemůže nepromítnout např. morální nebo hodnotový postoj učitele. Etické postoje učitele primární školy by však neměly vést k zatlačování objektivních poznatků, k jejich překrucování nebo tabuizaci. Jsou tedy učitelé primárního vzdělávání schopni z hlediska svého osobnostního přístupu (vztahu, postoje) k problematice sexuální výchovy na přijatelné úrovni zmíněnou výchovu realizovat ve své praxi? Obdobnými úvahami se zabývala též Světová zdravotnická organizace a zjistila, že třetina učitelů není schopna na přijatelné úrovni realizovat sexuální výchovu. A to ne proto, že by byli učitelé nedostatečně vzděláni a informováni, ale pro nevhodné osobnostní předpoklady (např. různé zábrany, vlastní negativní životní zkušenosti atd.). V. Tábner a K. Janiš (1998, s. 39) se dokonce vyjadřují k otázce osobnostních předpokladů k výuce sexuální výchovy v tom smyslu, že tato překážka je v některých případech neodstranitelná stejně jako například nedostatek matematického talentu, což neznámá, že by byli špatnými pedagogy v jiných disciplínách. Zvěřina (1994, s. 173) uvádí, že přes všechny pokroky na poli vzdělávání a obecně hygieny zůstává oblast sexuální výchovy jednou z nejvíce problematických a rozporných. Je smutné, že se tento fakt potvrzuje bohužel i z našich jiných průzkumů (a to téměř po 10 letech).

Jsme rádi, že alespoň současné postoje učitelů primární školy, kteří se dotazníkového šetření zúčastnili, poukazují opakovaně ve vyšší míře na kladný nebo neutrální vztah k sexuální výchově, neboť mohou přispět k pozitivnějšímu vlivu na uplatňování sexuální výchovy ve výchovně vzdělávacím procesu dětí mladšího věku.

Z výsledků druhé sondy je od respondentů méně potěšitelné zjištění preference okruhů k tematickému celku Výchova ke zdraví podle Standardu základního vzdělání (Rodina, domov a rozvoj osobnosti, Základní duševní a tělesné hygieny, režim dne, Zdravá výživa, Prevence zneužívání návykových látek, Základy sexuální výchovy, Osobní bezpečí), kde okruh Základní sexuální výchovy figuruje na poslední pozici (6,9 %). Z tematického celku Výchova ke zdraví učitelé primární školy nejvíce preferují okruh Rodina, domov a rozvoj osobnosti (79,2 %), další pořadí zauímají okruhy Základy duševní a tělesné hygieny, režim dne (18,1 %), Osobní bezpečí (11,1 %), stejnou četností okruhy Zdravá výživa a Prevence zneužívání návykových látek (9,7 %). Z okruhu Základů sexuální výchovy jednoznačně manželství, rodičovství, etické a právní normy (56,9 %), Přátelství, kamarádství, kulturní slovník (15,3 %) a lidské tělo a jeho částí (8,3 %), dalšími v pořadí jsou Komunikace s dospělými a vrstevníky (5,6 %), se stejnou četností Rozdílnost pohlaví a Ochrana před sexuálním a jiným zneužíváním dětí (4,2 %). Rozdíly mezi mužem a ženou, anatomicko-fyziologické a psychosociální změny v pubertě (2,8 %)

a poslední pozici v preferenci zauímají Vztahy k druhému pohlaví, zamilovanost, láska, úcta a ohleduplnost (1,4 %).

Jak je z výše uvedených údajů patrné, existuje ještě pro sexuální výchovu v podmínkách současné primární školy řada otázek, které se budou muset postupně řešit, a to nejenom prostřednictvím přepracování přípravy učitelů primárního vzdělávání, dalším vzděláváním učitelů apod., ale i vytvořením zejména metodických materiálů pro uplatnění na 1. stupni základní školy, neboť (jak se stále potvrzuje našimi průzkumy) téměř neexistují v dostatečné míře a vhodnosti. Závěrem lze konstatovat, že respondenti převážně projevíli kladný vztah k sexuální výchově v primární škole, což je optimistické a může být dobrým odrazovým můstkem pro další aktivity ve výchovně vzdělávacím procesu dětí mladšího školního věku.

Literatura:

- RAŠKOVÁ, M.: K preferenci pojmosloví z rodinné a sexuální výchovy u pedagogů a k úrovni těchto pojmů u dětí primární školy. Sborník referátů z 8. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2000, s. 76–80.
- RAŠKOVÁ, M.: K rodinné a sexuální výchově v primární škole na prahu 21. století. Sborník referátů z 9. celostátního kongresu k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2001, s. 75–79. ISBN 80-86559-02-5.
- RAŠKOVÁ, M.: Postoje pedagogů a budoucích učitelů primárního vzdělávání k problematice rodinné a sexuální výchovy. Sborník příspěvků z IX. celostátní konference ČAPV s mezinárodní účastí. Ostrava: OU, 2001, s. 237–239. ISBN 80-7042-181-9.
- TAUBNER, V. – JANIŠ, K.: Na pomoc studentům a učitelům v sexuální výchově. Hradec Králové: Gaudamus, 1998. ISBN 80-7041-194-5.
- Standard základního vzdělávání. Věstník MŠMT ČR, LII, sešit 9, září 1995.
- ZVĚŘINA, J.: Lékařská sexuologie. Praha: Sexuologický ústav 1. lékařské fakulty UK, 1994.

Rodina a sexuální výchova

Mgr. Lenka Šílerová

Na tomto fóru je pravidelně diskutována sexuální výchova z různých úhlů pohledu, o něco častěji je pozornost věnována sexuální výchově „institucionální“, tedy realizované prostřednictvím školy a dalších organizací, sdružení, spolků, ale i firem apod. V rámci své disertační práce se zabývám zejména sexuální výchovou a komunikací o sexualitě v rodině. Z pohledu sociologie je rodina také institucí, ovšem z pohledu psychologického se rodina ve svém působení na poli sexuální výchovy od ostatních institucí značně liší.

Sexuální výchova v rodině má v současnosti několik specifických charakteristik. Je více emoční a citová, než může být např. ve škole, je více spontánní a méně řízená a organizovaná, je méně uvědomovaná a záměrná a začíná již v útlém věku dítěte. Rodinná sexuální výchova s sebou nese ne vždy uvědomovaný prvek, kterým jsou rodičovské vzory. Od rodičů se již malé dítě učí projevovat lásku, pozornost, city, ale i nesouhlas či odpor. Rodičovský vzor se promítá do pozdějšího partnerského života stejně jako se promítá to, co se dítě již od mala „na-

učí" o sexualitě a tělesnosti do jeho pozdějších postojů k sexualitě a jejímu přijímání. Rodinná sexuální výchova má vliv zejména na postoje a hodnoty¹⁾ vztahující se k sexualitě, často díky spíše než záměrnému než záměrnému působení rodičů. Na základě výzkumů lze usuzovat, že záměrná sexuální výchova v rodinách zatím není na optimální úrovni a že se zatím jedná spíše o „reaktivní“ než o „proaktivní“ působení rodičů. Děti a dospívající jsou ti, kdo se více ptají a podnětují diskuse o sexualitě. Ze zahraničních výzkumů vyplývá, že rodiče se považují za lepší „sexuální vychovatele“ než za jaké je považují jejich děti, a to z toho důvodu, že rodiče si pod rodinnou sexuální výchovou představují odpovídání na otázky, zatímco jejich děti spíše diskuse.

Čeští rodiče současných dospívajících jsou stále ještě více reaktivní, to znamená, že sami nezačínají se svými dětmi a dospívajícími hovořit o sexualitě a otázkách s ní spojených. Z výzkumu realizovaného v rámci disertační práce²⁾ a zahrnujícího 800 dospívajících ve věku 16–18 let z celé ČR vyplynulo, že pouze ve 20 % rodin rodiče sami začínali se svými dětmi hovory na sexuální témata. Ve 30 % rodin se rodiče těmto tématům zcela vyhýbali, dokonce odmítali odpovídat na dětské otázky spojené s pohlavním dospíváním a sexualitou. V ostatních rodinách, tedy přibližně v polovině, rodiče nehmali aktivní roli, ale byli schopni svým dětem ve větší či menší míře na tyto otázky odpovídat. I z dalších dat vyplynulo, že rodiče sice častěji svou roli plní, ale z pohledu dospívajících tato role není ideální. Řada rodičů má stále ještě obtíže a zábrany se svými dětmi přirozeně komunikovat o pohlavním dospívání, sexualitě a souvisejících otázkách. Jaké jsou hlavní důvody obav a zábran na straně rodičů? A jaké jsou argumenty, které můžeme jako „profesionálové“ využít, abychom pomohli rodičům je překonat?

- Neznalost faktických informací. Rodiče se obávají, že nemají dostatečné množství či kvalitu znalostí týkajících se pohlavního dospívání a sexuality nebo že „tomu nerozumí“. S tím souvisí také obavy z neznalosti správného „slovníku“. V současnosti je dostupná řada literatury s touto tematikou, je možné konzultovat problematiku ve škole (v ideálním případě) apod. Pro děti není nezbytné dostat detailní informace, spíše je důležité, jak se rodiče k sexuální výchově postaví. Navíc, vždy je možné prohlížet a číst příslušné knížky společně s dítětem.
- Přesvědčení o zbytečnosti sexuální výchovy. Někteří rodiče se mohou domnívat, že jakákoliv sexuální výchova je zbytečná, neboť oni sami také žádnou neměli. Maximálně se domnívají, že stačí pronést několik vět o antikoncepci. Není to tak. V posledních desetiletích se sexualita a sexuální symboly staly všudypřítomnými. Pro děti i dospívající je obtížné se v prezentaci sexualitě orientovat, vnímat sexualitu jako něco, co by mělo být spojeno s láskou a vzájemem. Rodiče se také mohou domnívat, že se děti potřebné informace dozvědí jinde. To je pravda, ovšem informace z řady zdrojů, zejména od vrstevníků, mohou být pochybné a nemusí být v souladu s tím, co by si rodiče přáli, a s rodinnými hodnotami. Děti a dospívající jsou dnes také vystaveni řadě rizik se sexualitou spojených (nebezpečí zneužívání, včetně komerčního, HIV/AIDS aj.) a proti rizikům je nutné děti bránit již od útlého věku. Britská studie ukázala, že počet dospívajících nevyužívajících antikoncepci je větší mezi těmi, s kte-

¹⁾ Problematika předávání rodinných hodnot v rámci sexuální výchovy je velmi zajímavá nejen z psychologického, ale i ze sociologického a etického hlediska. Existují diskuse o tom, nakolik jsou rodiče „oprávněni“ předávat své postoje a hodnoty dětem a nakolik po nich mají vyžadovat, aby je užívali. Problematice je věnována pozornost v doktorandské disertační práci. Sociologický pohled rozpracovává Mořný, 1999.

²⁾ Pojeis a výbore předložení výsledky tohoto výzkumu byly předloženy na loňské konferenci.

rymi rodiči nehovořili o sexuálních záležitostech, nebo mezi těmi, kteří diskutovali sexuální otázky pouze se vrstevníky (Wellings a kol., 2001).

- Přesvědčení, že o sexualitě se nemluví. Toto přesvědčení může být časté u příslušníků starších generací. Pokud nebudou s dětmi o sexualitě mluvit rodiče, neznamená to, že s nimi nebude mluvit nikdo jiný. Sexualita je přítomna v médiích (většinou časopisů pro děti a dospívající), v reklamě, v umění, je častým tématem rozhovorů mezi vrstevníky (zejména, pokud je zahalena tajemstvím), navíc by sexuální výchova měla být přítomna ve školách. Diskuse o otázkách spojených se sexualitou se vedou v parlamentu i v politických stranách. Sexualitě se tedy nelze vyhnout. Mluví o ní je sice obtížnější než mluvit o jiných věcech, ale je to užitečné a zvládnutelné. Rodiče mají možnost využít řady situací v každodenním životě. Augustyn (1995) poukazuje na to, že pokud se k dítěti chováme jako k bezpohlavnímu (tj. nevádíme žádné výchovné rozhovory na toto téma, vyhýbáme se odpovědím nebo odpovídáme nepravdivě či zřekujeme přístup k informacím), vede to k tomu, že dítě objevuje svoji pohlavnost samo a s velkými strachy a pocitem viny užívá metodu pokusu a omylu. Odmítání komunikace o sexualitě může souviset s negativní emoční zkušeností získanou v dětství, například přistupem rodičů při prohlížení pornografického časopisu, při onanii apod. Negativní emoční zkušenost je považována za významnou bariéru komunikace o sexualitě (např. Walsh et al., 1999).
- Přesvědčení, že dítě je ještě malé. První otázky spojené s pohlavím se objevují již okolo třetího věku, týkají se zejména rozdílů mezi pohlavím a dále pak toho, jak děti přicházejí na svět. Další otázky a zájem se objevují krátce poté. Dítě je malé na řadu detailů, a ty ho ani nezajímají, ale potřebuje jasné, jednoduché a konkrétní výklad, přiměřený svému věku a chápání. Pokud s dětmi hovoříme o těchto věcech již od útlého věku, vytváříme tím základy pro další potřebnou komunikaci v pozdějších letech.
- Strach z podněcování zájmu o sexualitu. Rodiče mohou mít strach, že pokud začnou se svým dítětem na toto téma hovořit, podnítky tím zbytečně jeho zvědavost a zájem. Dětský zájem o tyto otázky se rozvíjí zcela přirozeně, navíc se děti se sexualitou potkávají i mimo rodinu, a tedy, jak již bylo uvedeno, co se děti dozvědí od rodičů, dozvědí se jinde. Pokud rodiče budou o sexualitě hovořit se svými dětmi věs, pomohou dětem její vývoj ožřejmit a lépe prožít jako něco přirozeného, patřícího k životu, zároveň je mohou ochránit před řadou rizik. Rodiče menších dětí by si také měli být vědomi toho, že pro malé děti nejsou otázky týkající se rozdílů mezi pohlavím, plození dětí apod. spojené s nějakými tajemnými či sexuálními pochyty, jsou to pro ně otázky jako každé jiné. Pokud se rodiče začnou v takové situaci chovat odmlouvavě či jinak nezvykle, dojdou děti k závěru, že se jedná o něco divného či špatného.
- Strach ze zahájení sexuálního života. Rodiče dospívajících se mohou obávat, že když budou se svými dětmi hovořit o sexualitě a antikoncepci, mohou to dospívající pochopit jako signál k zahájení sexuálního života. Tento názor stále sdílí i někteří domácí autoři (Pšenička, 1999). Domnívám se, že není zcela oprávněný. Sexualita a sexuální citění, stejně jako přirozená zvědavost, se vyvíjí bez ohledu na rodičovské povídání či mlčení. Dospívající „souhlas“ svých rodičů k zahájení sexuálního života rozhodně neočekávají ani se ho nedožadují. Naopak tam, kde rodiče se svými dospívajícími dětmi o sexualitě, jejích možných rizicích a antikoncepci hovoří, se lze domnívat, že komunikace probíhala již od dětství a dospívající děti mají vybudovaný neproblematický a zodpovědný postoj. Budou se schopné se svým partnerem

rem snáze dohodnout o antikoncepci a podobných věcech. Pokud rodiče předají svým dětem také to, že lidská sexualita je spojena a podmíněna hlubokou láskou, udělají pro své děti v tomto ohledu snad maximum a nemusejí se o jejich citový a sexuální život obávat. Tam, kde se sexuální výchova omezila pouze na rozhovor o antikoncepci, a to ještě ve stylu „Dávej si pozor“ nebo „A určitě víš, jak se chránit“, bylo zřejmé to nejdůležitější zanedbáno a je možné, že dospívající již mají sexuální start dávno za sebou.

- Strach, že se dítě vyděsí. To se týká zejména otázek spojených s pohlavním zneužíváním či porodem. Pravdou je, že pokud se dítě nedostane přiměřeně konkrétních informací, bude si na základě kusých detailů (někdy i chybných) vytvářet děsivé fantazijní obrazy. Pokud podáme dětem přiměřené informace o možnosti sexuálního zneužívání a zároveň s ním navěštíme způsob reagování v případě ohrožení, poskytneme dítěti tu nejlepší možnou ochranu. Přiměřené informace o porodu mohou přispět ke zmenšení strachu z něj. Děti se také spíš vyděsí, pokud se stanou (i náhodnými) svědky sexuálního styku, než když o něm dozvědí základní informace.
- Problematický vztah k vlastní sexualitě. Rodiče se mohou obávat, že by něco z jejich neupokojivého sexuálního života anebo ambivalentního postoje k sexualitě mohlo vyjít najevo. S dětmi ani s dospívajícími není nutné ani vhodné probírat detaily sexuálního života rodičů. V rodinné sexuální výchově jde o obecnější, avšak pravdivé informace a o sdílení postojů a hodnot. Sexuální výchova souvisí velmi úzce s důvěrou, ale už ne s extrémní důvěrou a zasahováním do intimních oblastí. Sexualita rodičů a jejich eventuální sexuální obtíže apod. by měly zůstat intimní věcí rodičů.
- Prudní přístup k sexualitě. Část rodičů (někteří z nich pod vlivem extrémního náboženského přesvědčení) může sexualitu vnímat jako hříšnou či nečistou. Pro některé rodiče může být sexualita spojena se silným, přehnaným studem, často důsledkem nevhodné sexuální ne-výchovy v dětství. Pro tyto rodiče bude zřejmě příliš obtížné o sexualitě a souvisejících věcech s dětmi hovořit, je také pravděpodobné, že to budou považovat za zbytečné. Zde je hlavní problém v motivaci rodičů a jejich přesvědčení o nutnosti sexuální výchovy. Řešení takové situace je obtížné, nicméně pokud jsou rodiče schopni, měli by požádat o pomoc důvěryhodnou osobu, dítěti blízkou, navíc je zde školní sexuální výchova, a to i přes její limity.
- Tabu incestu. Někteří autoři jsou toho názoru, že limitovaná komunikace o sexualitě v rodině souvisí s incestním tabu. „O sexuálních věcech se nám tak těžko mluví také proto, že se při tom snadno sexuální vzrušíme – a většina lidí se obává, že to na nich bude poznat. V rodině to znamená možnost, že se třeba jen lehounce dotkeme incestní zábrany. A s takovým pokusem umějí jen někteří zacházet se slušností, to znamená s odstupem“ (Pernerová, 2000, str. 102). Naproti tomu Murphy (2001, str. 79) popisuje opačný směr ovlivnění. „Američané diskusí o sexu v domácím prostředí“. Domnívám se, že poslačením otevřených projevů či Evropané se zákazu incestu naučí negativní cestou, a sice poslačením zatažených projevů či diskusí o sexu v domácím prostředí. Domnívám se, že incestní zábrany fungují více na nevědomé úrovni. Pokud se držíme teze, že sexuální výchova v rodině by měla být o obecných informacích a ne o intimních záležitostech (a samozřejmě v žádném případě ne o vzájemných sexuálních zkušenostech rodičů a dětí), není třeba se tohoto obávat.
- Ještě je nutné zmínit další faktory, které bezprostředně nesouvisí se sexualitou, ale spíše s celkovými vztahy mezi rodiči a dětmi:

- Nedostatek důvěry či emocionálního kontaktu. Rodiče mohli ztratit důvěru dítěte v této oblasti již v raném dětství. Několik negativních či vyhýbavých reakcí na dětské otázky může vést k tomu, že děti nechcejí o těchto věcech hovořit, mohou se bát emocionálního trestu – odmítnutí či nepřijetí rodiči. Tento stav se obtížně napravuje a k jeho zlepšení může dojít jen díky trpělivé snaze rodičů (ta je ovšem málo pravděpodobná), a to ještě ne vždy. Někdy mohou rodiče postrádat blízký citový vztah k dítěti. V těchto případech chybí základní předpoklad sexuální výchovy, je zde alespoň prostor pro „informační“ část.

- Nezájem o dítě, problém ve vztahu. Existují rodiče, kterým je citový a sexuální vývoj dítěte víceméně lhostejný, mají ke svému dítěti negativní vztah apod. Zde není absence domácí sexuální výchovy prvotním problémem, bohužel k neprospěchu samotného dítěte.

Dále mohou být přítomny i další bariéry či obtíže vyplývající z rodinné situace. Ve specifických podmínkách jsou rodiče a děti žijící z různých důvodů v neuplných nebo doplněných rodinách, děti žijící s prarodiči či jinými příbuznými apod. Zde je obtížnější vytvořit základní platformy pro sexuální výchovu (vztahy a vzory chování), ale není to nereálné. Pokud je přítomen alespoň jeden rodič či blízká osoba, lze do jisté míry realizovat efektivní sexuální výchovu a komunikaci o sexualitě, alespoň na vztahové a verbální úrovni. Navíc, jak vyplývá z výzkumu, častěji se komunikaci o sexualitě a věcech s ní spojených věnuje matka, otec stojí v pozadí nebo zcela mimo, takže v neuplných rodinách je situace do jisté míry podobná. Naprostým specefikem je sexuální výchova u postižených dětí a také u dětí v ústavní péči, které je na tomto fóru věnovaná významná pozornost.

Pro odborníky z oblasti sexuální výchovy vyplývá tedy z výše uvedeného jednoznačný úkol snažit se dostupnými prostředky podpořit rodiče dětí a dospívajících v tom, aby se svými dětmi o sexualitě hovořili a posléze diskutovali. Ačkoli se děti dozví řadu podstatných informací mimo rodinu, role rodičů je v této oblasti nezastupitelná. Protože bychom se měli snažit ji podpořit.

Uvedená literatura:

- AUGUSTYN, J.: Sexualita v našem životě. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 1995.
- KING, B. M., LORUSSO, J.: Discussion in the home about sex: Different recollections by parents and children. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 23, 5260.
- MOŽNÝ, I.: Sociologie rodiny. Praha, Slon 1999.
- MURPHY, R. F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha, Slon 1998 (dotisk 2001).
- PERNEROVÁ, A. R.: Tabu v rodinné komunikaci. Praha, Portál 2000.
- PŠENÍČKA, O.: O sexuální výchově v rodině. Pardubice, Inuít Rodina 1995.
- WALSH, A., PARKER, E., CUSHING, A.: „How am gonna answer this one?“. A discourse analysis of fathers' accounts of providing sexuality education for young sons. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, Vol. 8, 2, 1999, 103–114.
- WELLINGS, K., NANCHAHAL, K., MACDOWAL, W., McMANUS, S., et. al.: Sexual behaviour in Britain: Early heterosexual experience. *The Lancet*, Vol. 358, 9296, 2001, 1843–1850.

Vzhledem k tomu, že transakční analýza vychází z psychoanalýzy, má také velmi blízko k objasňování problematiky sexuálního chování člověka svými teoretickými východisky. Pokusím se tedy naznačit možnosti využití základních pojmů transakční analýzy v této oblasti, jako je strukturalizace času, analýza struktury osobnosti, analýza transakcí, životní scénář, psychohry, dramatický trojúhelník, atd. Jde mi o to poukázat na to, jak transakční analýza cíleně směřuje k objasňování komunikace v sexuálnímu chování.

S transakční analýzou se setkávám při komunikativním výcviku studentů, do kterého zařazuji její základy. K napsání tohoto příspěvku mě přivedlo i zjištění, že při výstupu studentů na semináři se zaměřením na psychohry, převažovaly sexuální hry.

Pro vstup do problematiky transakční analýzy využijeme pojem *strukturalizace času*¹⁾, prostřednictvím něhož si odpovídáme na otázku: „Jaký může být průběh sexuálního chování z hlediska forem sociálního styku?“ Nejprve si stručně charakterizujeme tyto formy. Společenský styk může mít podobu stažení (kdy lidé jsou uzavřeni do sebe, chybí vzájemný kontakt, ale existuje možnost kontaktní sociální vzdálenosti), rituálu (konvenční jednání), aktivity (práce), hry (v podobě psychohry), zábavy a intimity. Podle těchto jednotlivých forem organizování si svého času máme možnost jejich využití i v oblasti sexuální nebo milostné činnosti a to se děje, jak intencionálně (záměrně, programově), tak funkcionálně (intuitivně, náhodně). V každé z uvedených forem strukturalizace času²⁾ (Berne ho užívá podle pojmu strukturalizace času, dále strukturalizací) jsou možné podněty k sexuálnímu chování. Při vytváření intimního vztahu to mnohdy působí jako by se vytvářel neočekávaný. Transakční analýza nám poskytuje „výbavu“ k objasnění toho, jak k tomuto vztahu dochází. Výchozí forma může být stažení.

Stažení můžeme popsat jako situaci, kdy dvě osoby od sebe sedí nebo stojí ve větší vzdálenosti, kdy verbální komunikace je přinejmenším obtížná nebo není vůbec možná, případně mohou být blízko sebe, ale „ani o sobě neví“. Osoby se nezajímají o své okolí, než je dán podnět a odezva k jejich vzájemnému zájmu nebo odmítnutí prostřednictvím neverbální nebo verbální komunikace. Jak se situace může konkrétně vyvíjet, záleží na tom, jaký je životní scénář účastníků³⁾ tohoto kontaktu. Výchozí forma stažení může přecházet k některým dalším formám strukturalizace času a to buď osvědčenému rituálu (např. „Víš se přesně, jak na to.“) nebo různé kreativní činnosti a stává se to zábavou nebo jen hrou či intimitou. Realizuje se to prostřednictvím transakcí, které probíhají mezi jednotlivými vnitřními stavy osob v intimní situaci. V této transakci se rozhoduje o tom, zda nastane výměna pohledů nebo dojde i na „kopance“ jako pozitivní nebo negativní reakce řešení hladu po podnětech⁴⁾.

Nyní je na místě pro další výklad si připomenout známé egostavy⁵⁾ – dítě (dále DÍ), dospělý (dále DO) a rodič (dále RO), podle nichž se provádí analýza struktury osobnosti. Srovnáme-li lze též říci, že transakční analýza studuje naše JÁ prostřednictvím tří výše uvedených vnitřních stavů⁶⁾. Při příchodu na svět se začíná nejprve utvářet naše DÍ, což je část primární pocitová, s bezprostředními reakcemi při uspokojování svých biologických a psychosociálních potřeb (např. pláč a nepřijemné podněty a úsměvy na ty příjemné). Každý z nás si v sobě nosí své dětství, tzn. že to, co jsme prožívali, pocíťovali, vnímali, jak jsme psychologicky (pocitově) mysleli, uvažovali a jakým způsobem jsme reagovali při svém jednání v dětství, to máme v sobě jako „výbavu“, kterou si prožitkově „oživujeme“ i v dospělosti. Prostě to v nás zůstalo nevědo-

mě. Toto zakódované DÍ se prožitkově promítá do našeho jednání a vyvolává jak radost, tak nám může komplikovat i ztrpčovat život. Sexuální prožitky z dětství i dospívání si neseme s sebou často celý život⁷⁾ a hlavně ho ovlivňují pozitivně nebo negativně a to nejen v sexuálnímu chování. Dále je v nás část DO, která umí předpokládat, vyhodnocovat, rozhodovat, korigovat naše jednání v různých životních situacích čili umí jednat racionálně, tzn. že má i vliv na projevy našeho DÍ a RO (kontaminace). Konečně máme i část RO, což jsou tradiční nekontrolované rodičovské odkazy, zákazy a příkazy i předsudky, které nám poskytují naši pečující a kritičtí rodiče. Mnohé z jejich vzájemných intimních vztahů jsme podvědomě převzali. Tak se výskyty jako „Nikdy se k nevěře nepřiznej!“ „Dívka dělá vždy draboty.“ mohou dostat do naší „výbavy“ zvlášť, když jsme s nimi někdy uspěli.

Uvedme si několik transakcí, jak se tyto stavy osobnosti mohou projevovat v jednotlivých formách strukturalizace času při sexuálnímu chování a jak tyto osobnosti v tomto sociálním styku mohou přejít z jedné formy do druhé.

Jaký stav ega může řešit přechod ze stavu stažení, kdy jsou osoby bez kontaktu, právě jeho navázání? Tak např. jedné osobě může připadat druhý člověk příliš smutný a protože je v dobré pohodě, chce druhého potěšit, má o něho zájem, projeví se jeho pečující RO nebo osoba působí přitažlivě na jeho DÍ. Naváže kontakt a čeká na odezvu, zda dojde k paralelní nebo zkrácené transakci⁸⁾. To závisí, z jakého vnitřního stavu JÁ zareaguje druhá osoba. Stejně transakce se nabízí i v pracovní činnosti, pokud vzniká zájem u některé osoby o sexuální vztah s druhou osobou. Když by to vedoucím mělo činit problémy v dalším služebním postupu. Může učinit rozhodnutí ze stavu DO a odmítnout nabízený intimní vztah podřízenou („Bylo by to příjemné, ale nechci.“) nebo ho nadšeně přijmá (DÍ – „Zítra večer si zajedeme do lesní restaurace.“). V tomto posledním výroku může jít již o dvojistou druhotnou transakci, kdy na sociální úrovni jde v rozhovoru dvou DO o večer, avšak na psychologické úrovni je to rozhovor dvou DÍ o sexuální hře.

Z hlediska strukturalizace času můžeme konstatovat, že sexuální chování může být motivováno v kterémkoliv uvedeném formě strukturalizace času a postupně přecházet až k intimitě nebo naopak od intimity k stažení. Důležité pro průběh sexuálního chování jsou egostavy zúčastněných subjektů (aktivních) nebo objektů (pasivních) sexuálního chování, jejich vzájemné nastavení. Tím se dostáváme opět k průběhu možných transakcí při milostném a sexuálnímu chování. Nejčastěji je chápán milostný vztah jako citový mezi dvěma dětskými egostavy, čili užívá si sponování DÍ obou partnerů (realizace paralelní transakce DÍ–DÍ, DÍ–DÍ). Historicky bylo sexuální chování chápáno např. v heterosexuálním vztahu jako aktivnější ze strany muže, které transakční analýza chápe jako rodičovský stav muže a ze strany ženy, na které se požaduje zdrženlivé, přizpůsobivé chování uspokojující potřeby muže, jako stav adaptovaného DÍ. Jedná se o rituál. V jiné společnosti i v té současné je možná aktivita ženy případně to může být záležitost individuální dispozice partnerů. Tady již vzniká nebezpečí, že nemusí docházet k uvážené transakci paralelní, doplňkové, bezkonfliktní, tzn. RO–DÍ, DÍ–RO přijetím těchto egostav účastníků sexuálního chování v podobě výše uvedeného rituálu. K čemu může dojít, jestliže v rámci transakce při výběru partnera sexuálního chování muž v aktivní roli (RO) se neseťká s ženou pasivní, ale s odmítající partnerkou (DO)? Dochází ke zkrácené transakci (RO–DÍ, DO–RO). V praxi potom tento „úspěšný“ muž v naučené aktivní roli ve svém sexuálnímu chování selhává, když při navazování kontaktu s novým objektem je odmítán a jeho nekontrolovaná aktivita DO může přejít až k znásilnění ženy. Stává se tak „sexuálním nehaděm“. Může to být i obráceně

Pohled na erektivní dysfunkci se za poslední desetiletí zásadně změnil. Zatímco dříve se většina těchto poruch pokládala za psychologickou a organická se připouštěla v malé míře (např. jako komplikace diabetu, následek úrazu v oblasti LS páteře, chronické intoxikace), nyní je tomu naopak. Opakovaně se prokazuje, že většina poruch erektilní aktivity je způsobena organickou příčinou, ať už v okruhu chorob metabolických, kardiovaskulárních a nervových. Potom ovšem logicky slouží na první místo nutnost léčby základního onemocnění, jehož kompenzace někdy sama vede ke zlepšení či úplné normalizaci sexuálních funkcí, symptomatická léčba erektivní dysfunkce je pak z tohoto úhlu pohledu sice nezbytná, nicméně přece jen doplňková vzhledem k léčbě základního onemocnění.

Vlastní pozorování 1

Pacient S. K., věk 49 let, v rodinné anamnéze úmrtí otce ve věku 54 let pravděpodobně na infarkt. Sám nemocen nebýval, před lety zjištěna benigní hepatopatie (m. Gilbert), trpěl na migraci cephalu. Rekreační sport prováží od mládí pravidelně, nekurá, alkohol požívá jen občas společensky. Pracuje jako projektant staveb, tedy práce v terénu střídá kancelářskou prací u počítače a řízením osobního vozidla. Přichází v dubnu roku 2001 na pravidelnou preventivní prohlídku. Obtíže spontánně neudává, na cílený dotaz připouští jistou erektivní dysfunkci a poměrně bolestivou pravou koleno. K objektivizaci poruch erekce cíleně použil dotazník IIEF-5, kde dosahuje skóre 13. Protože nejsou zjevné kontraindikace, nasazená Viagra 50 mg, po níž pacient dává výrazné zlepšení kvality i délky erekce, po použití Viagry dle dotazníku IIEF-5 dosahuje skóre 22. Objektivní klinický nálezk bez pozoruhodností, není klidová dušnost ani cyanosa a icterus, náhodná dušnost jen lehká až po značné námaze. Hmotnost 100 kg, výška 181 cm, BMI 30,0. Rutinní v rámci preventivní prohlídky provedeno EKG, které je bez patologie. Proveden i biochemický screening, kde ALT 1,01 ukat l⁻¹, glykemie 4,77 mmol l⁻¹, Bi 10,8 mmol l⁻¹, AST 0,52 ukat l⁻¹, cholest. 6,25 mmol l⁻¹, HDL 0,92 mmol l⁻¹, Triglyceridy 2,27 mmol l⁻¹, LDL 4,875 mmol l⁻¹, ath. riziko – index 6,793, urikémie 269,3 mmol l⁻¹, moč negativní, FW 6/12 KO 145 0,48 5,6. Sono břicha prokazuje jaterní steatosu, gastroscopie norm. nálezk, RTG kolene prokazuje počínající gonarthrosu. Preventivní prohlídka skončena se závěrem: smíšená hyperlipidemie se zvýšeným atherogenním rizikem, incip. gonarthrosu pravoustranná, steatosis hepatis, per rectum hraničně velká prostata. Zajištěna léčba mikronutrienty, fibráty, antirevmatika podávána ad hoc, stejně tak Viagra ad hoc. Po 8 týdnech pacient přichází pro počty dušnosti, bolesti v prekorдию a bušení srdce. Výšetření doplněno o RTG páté, které prokazuje spondylózu v celém rozsahu, bez snížení plotének. Opakované klidové EKG opět nejví známek patologie, arytmií ani ischemie nezachyceny. Proto bolesti na hrudi hodnoceny jako vertebrobrachial thorakalgie a podávána antirevmatika s uspokojivým efektem. Po dalších 3 týdnech pacient přichází s tím, že intenzita bolesti na hrudi i jejích frekvence vzrůstá, objevuje se záchvatovitě i dušnost a bušení srdce. Provedena bicyklová ergometrie, kdy pacient toleruje 1,8 Wkg⁻¹ a nálezk hodnocen jako fyziologický. Krevní tlak po celou dobu je v mezích fyziologických 115–130/75–85 torr. Za další 3 týdny se stále častěji objevují pacientovy stížnosti na bušení srdce, udává opakované krátké záchvaty slabosti se závratí, tendence

v případě aktivní ženy a i když znásilnění nebude tak časté, určité nežádoucí následky pro poštěněho se dostanou do jeho životního scénáře.

Nyní se již dostáváme k *sexuálním psychotickým*, v kterých si partneri připravují různé „pásky“. Uspokojení z nich má svůj původ již v dětství. V sexuální chování jsme ho mohli získat i v průběhu sexuálního dozrávání. V dětství jsme mohli nachytat druhého partnera, kterého jsme ovládali třeba při obyčejné hře „že nepřeběhneš tu louži?“ (potom se mu vysmívám, jak je špinavý a mokrá), „že nedáš Janě pusku a nesáhneš si na ni?“ (přitom vím, že dostane pár facků). Často nám ta škodolibost může zůstat po celý život a divíme se, že nás druzí nemají rádi a někdy nám to mohou i oplácit, což naše Df nepřijímá a náš RO má další naučenou reakci (transakce zní: „Vidím, že nerozumíš legraci. To mám za to, že tě chci pobavit.“). Nyní se již dostáváme do dramatického trojúhelníku, kdy ze sebe děláme oběť (Df) a zároveň přecházíme do kritice jako perzekutor (RO), případně ještě můžeme dále rozehrát roli záchrance, spasitele.⁹⁾ Tak jsme se dostali k manipulativním transakcím, na kterých se podílí naše nežádoucí egostavy, které nás dostanou do transakcí v dramatickém trojúhelníku a stáváme se akterni psychobch.¹⁰⁾ Tato zajišťovací část transakční analýzy by sama o sobě vyžadovala mnohem větší pozornost ohlasovou než jsem si představoval v tomto příspěvku.

Závěrem konstatuji, že jsem se velmi stručně pokusil objasnit díleč možnosti využití transakční analýzy k vysvětlení lidského počínání v sexuálním chování prostřednictvím její teoretické výbavy. Předpokládám, že transakční analýza bude mít postupně stále větší uplatnění v práci jak v problematice sexuálního chování, tak zejména ve výchově se zvýšenou pozorností na rodinnou výchovu.

Použitá literatura:

- 1) BERNE, Eric: Jak si lidé hrají, Dialog, 1992, s. 15–20, ISBN 80-85194-51-X.
- 2) BERNE, Eric: Co řeknete až pozdravíte, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 30, ISBN 80-7106-231.
- 3) Dito, s. 193–200.
- 4) BERNE, Eric: Jak si lidé hrají, Dialog, 1992, s. 12–14, ISBN 80-85194-52-X.
- 5) Dito, s. 22.
- 6) HONZÁK, Radkin: Komunikační pastí v medicíně, Praha: Galén, 1999, s. 68, ISBN 80-7262-032-0.
- 7) BERNE, Eric: Co řeknete až pozdravíte, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 37–40, ISBN 80-7106-231.
- 8) BERNE, Eric: Jak si lidé hrají, Dialog, 1992, s. 28–34, ISBN 80-85194-52-X.
- 9) HONZÁK, Radkin: Komunikační pastí v medicíně, Praha: Galén 1999, s. 85–86, ISBN 80-7262-032-0.
- 10) BERNE, Eric: Jak si lidé hrají, Dialog, 1992, s. 127–136, ISBN 80-85194-52-X.

Diskuse

Obě předložené kasistiky potvrzují, že zdánlivě „zdravý muž“, neužívající žádné léky a žijící neomezeným způsobem života, může trpět závažnou chorobou. Protože málokdy se v ordinaci praktika objeví pacient, který přichází – či dokonce je přiveden manželkou – pro erektilní dysfunkci, je nutno se na tento problém mužů středního věku cíleně ptát, případně mezi ostatními dotazníky na zjištění anamnézy jim přeložit i dotazník IIEF-5. V našich dvou uvedených kasistikách jedenkrát vedlo vyšetřování započaté pro problém v oblasti sexuální k objevu hypertenze a závažné srdeční dysrytmie, v druhém případě k diagnostikování hypertenze a diabetu mellitu. Případné podcenění příznaků v sexuální oblasti nebo zahájení jen symptomatické léčby (Viagra, Uprima) by znamenalo zbytečné zpoždění v diagnostice závažných onemocnění z oblasti metabolické a kardiovaskulární a ve svých důsledcích by pacienta silně poškodilo. Protože zatím v našich podmínkách není obvyklé probírat s praktickým lékařem sexuální problematiku, měl by si každý praktik být této skutečnosti vědom a buď se cíleně pacienta zeptat nebo mu nabídnout k vyplnění dotazník IIEF-5.

FEMALISMUS – nové hnutí žen?

MUDr. Jiří Šráček

Kde jinde než v zemi neomezených možností v USA bylo založeno nové hnutí žen, které jeho zakladatelky nazývají FEMALISMUS – odvozeno od anglického výrazu female – což znamená samice, český snad samičismus? Na toto nové ženské hnutí mne upozornil jeden z mých bývalých spolupracovníků ve Fakultní porodnici Brno, MUDr. Miloslav Staněk, který po roce 1968 emigroval do BRD. Zakladatelky tohoto hnutí jsou výzkumnice a vědecké pracovnice, které v 70. a 80. letech minulého 20. století přišly na univerzity a výzkumné ústavy a začaly vydávat plody své vědecké a výzkumné práce jak z laboratorů, tak z terénu. Daly si za cíl vyvrátit dosud přetrvávající nesprávné představy a mýty o ženském pohledu vytvářeném muži. Poukazují na to, že věda není bezpohledná a mužové-vědci si nebyli a ani si nejsou vědomi své podjatosti – věda je infikována muži. Na rozdíl od feministek se nezabývají teoriemi z oblasti společenských věd a rovnoprávnosti žen, nýbrž se naopak zabývají rozdíly mezi muži a ženami, jež jsou v oblasti anatomie, fyziologie, biologie, antropologie, etologie, evoluce i archeologie. Nestarovaly si a nestanovují si politické cíle – což jim feministky vytýkají, ale pracují v laboratorích, se skalpelem, mikroskopem, provádějí výzkumy v terénu, ať již antropologické, nebo etologické i archeologické. Jejich na rozdíl od feministek biologický pohled je už v názvu feminismu, v Německu je nazývají Bio-Emanzen.

Václav osobnosti tohoto hnutí je vědecká žurnalistka Natalie Angier, jejíž kniha z roku 1999 „Woman. An Intimate Geography.“ je přímo biblí feminismu. Tato feministka ve své knize oslavuje ženské tělo, demaskuje nepřátelské mytologie, jež byly svého času jako vědecké učení vypracovány. Se zájmem jsem knihu přečetl – k dispozici jsem měl německý překlad z roku 2000 „Frau. Eine intime Geographie des weiblichen Körpers“. Ta kniha je výzvou vůči tradičnímu vědeckému pohledu na ženu, představuje ženu, jaká skutečně je, zdůrazňuje nové, revo- luční perspektivy ženského těla.

k pádu. V klidovém EKG nyní již zjišťujeme KES, neurologický nález včetně EEG a CT mozku negativní. V laboratorním obraze přetrvává vzor podávání fibrátů dislipidemie. Provedena opakovaná bicyklová ergometrie, kdy prokazujeme – celkem asi 3 měsíce po začátku vyšetřování – snížení tolerance zátěže na 1,4 Wkg⁻¹, po zátěži se pravidelně objevují komorové extrasystoly z více center. Zároveň postupně dochází ke zvyšování systémového krevního tlaku až na hodnoty kolem 150–170/115–90 v klidu. Provedeno Holterovo monitorování, které prokazuje střídání sinusového rytmu s fibrilací síní, při fyzické zátěži sinusová tachykardie, četné pozdní KES z více center, izolované i v bigeminické vazbě, ojediněle SVES, AV převod v normě. Vzhledem k uvedeným skutečnostem zahájena léčba Prolekolon 2x150 mg, Vasocardin 2x25 mg, Anopyrin 1x100 mg, fibrát nahrazen statinem (Lescol 1x1). Obřížte plynnou z erektilní dysfunkce řešeny podáváním Viagry, postačuje i 25 mg k uspokojivému průběhu pohlavního styku. Byla vyzkoušena i Uprima, ale tai v dávce 3 mg bez zřetelného efektu. V současnosti došlo při uvedené terapii k vymizení thorakagii i poruch srdečního rytmu, k normalizaci krevního tlaku a lipidového spektra. Zároveň se zdá, že potřeba podání Viagry k uspokojivému pohlavnímu styku není zcela absolutní, někdy se zdá, že i bez této léčby, při dobré spolupráci partnerů, je tedy Viagra podávána až v okamžiku, kdy se oběma zdá, že její užití je pro tentokrát nutné.

Vlastní pozorování 2

Pacient J. P., věk 60 let, v rodinné anamnéze výskyt diabetu u matky a úmrtí otce na IM v 72 letech. Sám pacient nemocen nebyval, nekouřák a prakticky úplný abstinent, operaci ani závažnější úraz neprodělal, několik desítek let u lékaře nebyl, s výjimkou očkování proti tetanu v roce 1995. Přichází cíleně pro poruchu erekce, v dotykové manželky, která tvrdí, že se s tím „musí něco dělat“, pacient zřetelně nerad souhlasí. V rámci zpřesnění anamnézy pacientovi dán k vyplnění dotazník IIEF-5, kde dosahuje skóre 11, dotazník pro pacienty s podezřením na diabetes, kdy k podezření vede jen údaj pocení se během jídla a častější pocit žízně, dotazník depresivních symptomů, který zcela vylučuje příomnost deprese a mezinárodní skóre prostatických symptomů-IPSS, které je rovněž negativní. Objektívě jde o oběžného pacienta (170 cm, 81 kg, BMI 28,5), bez klidové dušnosti a cynaosy, námahová dušnost je však zřetelná. Pracuje v kanceláři jako vedoucí pracovník, při práci mu vadí pouze chůze do schodů. V klinickém nálezu EKG bez zátěže levé komory a bez známek ischémie, TK 190–200/115–120, oční pozadí prokazuje hypertenzní angiopathii. Laboratorní screening: glykemie 15,46 mmol l⁻¹, cholest. 5,56 mmol l⁻¹, HDL 1,06 mmol l⁻¹, Triglyc. 2,75 mmol l⁻¹, LDL 3,95 mmol l⁻¹, index ather. rizika 5,245, urea 4,3 mmol l⁻¹, kreat 102,5 mmol l⁻¹, urikemie 224,2 mmol l⁻¹, hormony štítnice v normě, krevní obraz v normě, moč glykosurie a albuminurie. Stanovena diagnóza čerstvě zjištěné hypertenze, čerstvě zjištěného diabetu mellitu a dyslipidemie, porucha erektility hodnocena jako sekundární při těchto chorobách. Zahájena léčba Lokren 1x1, Gopten 1x2 mg, Siofor 2x850 mg, po 3 týdnech provedena kontrola kompenzace diabetu, protože glykemie stále zvyšována na 9,21 mmol l⁻¹, glykosylovaný hemoglobin 10,5 %, přidán Marinit 2,5 mg před snídaní, po dalších dvou týdnech dosahujeme hodnoty glykosylovaného hemoglobinu 7,9 %. Porucha erektility řešena podáním Uprima 3 mg s dobrým efektem, se stejným efektem i Viagra 25 mg a Uprima 2 mg (výběr skóre dle IIEF-5 21–23). Pro podezření na možné cévní onemocnění provedeno orientační vyšetření tepen končetin přístrojem RUTIK, stanoven brachio-fibiální index 1,02, tedy podezření na eventuelní závažnější poškození tepen se nepotvrdilo.

Konec XX. století byl charakterizován výraznými změnami v postojích vůči porodu. Lze říci, že se mnohé porodní alternativy mohou rozdělit zhruba na 2 tendence. Jsou to jednak zastánci klasických porodů s využitím všech technických vymožeností, včetně aplikace farmak, preferujících polohu rodiček na zádech či na boku s potřebou uchránit hráz rodičky před trhaním, případnými poraněními pochvy, či následnými poruchami držení moče a stolice. (Macků, 1998).

Mezi stoupenci tohoto trendu je mnoho odlišných postojů a přístupů k jednotlivostem situace porodu, které jsou často vášnivě diskutovány na stranách odborných časopisů. Je to příkladně oázka významu přítomnosti otce u porodu, otázka přerušení pupečníku před či po položení dítěte na tělo matky, otázka užití epidurální anestezie.

Druhá tendence, kterou lze snad nazvat snahou po návratu k přirozenosti, se začala projevovat cca v polovině XX. století, jako reakce na určité odosobnění porodní situace, na přetechizovanost a přílišnou profesionalizaci, bez respektu k subjektivnímu prožívání porodu matkou. Tento trend může být též reakcí na přetechizovanost společnosti a rychlý životní způsob obecně. Může být vyjádřením touhy po hlubších emocionálních prožitcích, po důrazu na mezilidské vztahy (žena-muž, matka-dítě). V tomto trendu se může projevovat snaha být aktivní, mít situaci pod kontrolou, rozhodovat o sobě, což chybí ve výslovně profesionalizovaném záznamu a pocituji to i ne-mocní pacienti velice často, natož ženy, které jsou zdravé a které čeká zcela přirozený fyziologický proces, jakým je nesporně rození. Asi neobjektivnější srovnání obou tendencí podává publikace shrnující výsledky kontrolovaných studií, týkajících se perinatální medicíny za cca 20 let, v níž je analyzováno asi 60 klíčových odborných časopisů od roku 1950, kontaktováno 40 tisíc porodníků z 18 zemí, aby se vyjadřovali ke sporným otázkám. (Enkin, 1998).

Zájem o situaci porodů a různé formy intervencí velmi souvisí s otázkou tlášení bolesti při porodu. Určitý zlom znamenal rok 1846, kdy byla objevena éterová narkóza (1847 použita v Edinburgu dr. Simsonem). S objevením chloroformové narkózy vyvrcholily spory mezi medicínou a církví. Církev se jednoznačně stavěla proti zbezboštění porodu. Tlášení bolesti považovala za provinění proti Písmu. Spor poněkud utichl v roce 1853, kdy královna Viktorie se rozhodla využít při svém porodu chloroformovou narkózu. Spor byl definitivně ukončen až po 100 letech v roce 1956, kdy papež Pius XII. povolil zbezboštění porodu, nicméně od narkózy při porodu se upustilo už tehdy z důvodu nespolehlivosti matky a navíc narkóza ovlivňovala negativně dýchání dítěte. (Trča, 1984).

Analgesii psychickými prostředky údajně užívali již Hebrejové. V roce 1878 byla první užitá Charcotova hypnóza, která byla běžně užívána v letech 1880-90. Po autorově smrti však její využívání klesá a je nahrazováno sugescí v bdělém stavu.

V roce 1933 uveřejňuje londýnský lékař Grantly Dick Read metodu „přirozeného porodu“, jež vychází z předpokladu, že strach způsobuje napětí a napětí bolest, jež zpětně zvyšuje strach. Read se proto snaží uvolnit tělo a mysl. Jeho působení na rodičky se skládá ze 3 částí:

- a) didaktické, kde je žena podrobně seznámena s průběhem a fyziologií porodu
- b) fyzioterapeutické, kde se žena učí mentálně a fyzicky relaxovat
- c) psychologické, kde je akcent věnován kladnému vztahu mezi ženou a porodníkem po-
stavenému na důvěře a prožití v porodnici

Jako gynekolog jsem ocenil jak autorčiny hluboké znalosti, tak styl, jímž je kniha sepsána. Zabrousí i do historie, do umění a literatury, má smysl pro humor a jemnou ironii. Nelze se šití rozeepisovat, např. mně se velmi líbila kapitola Dobře temperovaný klavír – evoluce klavíru, kdy tento přímo zbožňuje (tedy ten klavír), ale rovněž je citelkou hudby J. S. Bacha. Uvádí výsledky bádání australské chirurgky Helen O'Connell, kdy klitoris má 8 tisíc nervových vláken, dvakrát více než penis. O penisu se feministky vyjadřují s mironou ironií – je to jen hadec, hadice, hadice pro transport moče a ejakulátu. A co do velikosti se nemůže měřit se sánem velryby plejtvákem s délkou jeho penisu 3 metry.

Vysvětluje, proč jsou i malá děvčátka agresivní a jak se tato agrese na rozdíl od chlapečků projevuje výplácnutím jazyka, plivnutím, pohrdavým chováním i intrikami. Má kritický postoj k dnes tolik zaváděné v USA již prováděné HRT (hormonální substituční terapii) v klišé marihuana, má s ní dobré zkušenosti. (V Česku by ji v důsledku současného velmi represivního zákona hned zavřeli.) Každá žena – a především ženám je její kniha určena – se doví o lécce, z níž je zhotovena a o nutnosti odložit staré, vůči ženě nepřátelské legendy jednou po vždy ad acta.

Jiná feministka Annie M. Sprinkle vychází z toho, že muži nedostatečně znají ženské tělo a umožňuje jim pohled do své pochvy a na svůj děložní čípek, aby tak demystifikovala obavy z toho, že pochva má zuby, vagina dentata je mýtus. Tento pohled umožňuje jak in vivo, tak i virtuálně po internetu – www.heck.com/annie/gallery/cervix.jpg – o čemž jsem se sám přesvědčil, její čípek je dle Kaňkovy klasifikace K 1/0, díky internetu je globalizován.

Australské ženské fotbalové mužstvo zase vydalo k olympijským hrám esteticky postavené žený kalendář, nemám však to potěšení jej vlastnit. Primatoložka Alison Jolly změnila pohled na tzv. barém u opic, samce není vládcem harému, obklopen samičkami, naopak, je to gigolo, kterého si samičky vybíraly, kterého trpí a které on má v popisu práce sexuálně obsluhovat. Když nestačí, je vyměněn. Zdobí se dále sexem lidoopa Pan paniscus Bonobo, kdy významnou roli v tlupě má samička – ale i o tom jsem již přednášel.

Femalistky např. vytýkají švédskému systematickému Carl Linneému známému svým obdivem ke krásnému pohledu, že dal savcům vědecký název „Mammalia“ od mamma – prs, měl jim dát to, co mají společné obě pohlaví savců, jako jsou srst, chlupy, a nazvat je „Pilosa“, chlupatci. Vytykají Charles Darwinovi, zakladateli evoluční biologie, že považoval ženu ve srovnání s mužem za méně evolučně vyvinutou, její evoluce na některém bodu zůstala stát.

Antropoložka Adrienne Zihlman zase uvádí, že ekonomická nezávislost umožňuje ženě tak jako muži sexuální výběr, a jak uvádí jiná antropoložka Sarah Blaffer Hrdy, je to přínos kontroly a indikovaného potratu k reprodukční svobodě ženy. Slaví se plně za tuto reprodukční svobodu ženy a uvádí, že tato oblast je pro politika v USA dnes přímo minové pole. Feministky polemizují se S. Freudem, M. Lutheren, apoštolem Pavlem, s jeho epistolou k Efězským – Ženy mužům svým poddány buďte jako Pánu.

Femalistky nevyhlašují válku mužům, ale dávají ženám podněty být si vědomy vlastní síly. Tím jsou mi sympatické a jsem spíše pro to být feministou než feministou. Jsem osóhně přesvědčen o tom, že nové ženské hnutí feminismus přijde i k nám do Česka, tak jako dosud vše dobře i špatné k nám z USA přišlo, netroufám si však odhadnout, v jaké podobě se u nás ujme. Závěrem svého sdělení bych vyslovil skromné přání, aby klavíry byly vždy dobře temperované a klavíristé, když už ne přímo virtuosové, tak při nejmenším na výši.

Metoda je rychle akceptována především v Anglii, Francii, USA. V Německu je kombinována se Schultzovým autogenním tréninkem (Chertog, 1966).

Také v Rusku jsou značně rozšířeny hypnagogické metody. Zásadní na tom mají především Platonov, Velovskij a Nikolajev.

Docent Charčovské kliniky Velovskij přišel v roce 1949 s vlastní metodou, kterou nazval psychoprofylaktická příprava žen k porodu. Vyšla z hypnagogických metod, avšak je založena především na Pavlově teorii excitace a tlumení.

Velovskij a Platonov představili metodu v roce 1951 na konferenci o porodní analgesii v Leningradě, kde byla přijata.

Autoři předpokládali, že mluvené slovo má stejné excitáční účinky v kůře mozkové a tím na činnost dělohy jako signály přijímané z vlastního těla. Bolestivá excitace je tedy možná tlumit slovem lékaře a lékař může sugescemi ovlivňovat stahy dělohy.

Velovskij se shodně s Readem domníval, že porodní bolesti jsou produktem civilizace. (Chertog, 1966). Velovskij chápe porodní bolest jako podmíněný reflex a jedním z úkolů psychoprofylaktické přípravy je vytvářet reflex nový, který by zbavoval strachu. Žena zde není tlumena či hypnotizována, ale je naopak aktivní a soustředěná. (Hartl, 1993).

Podle Velovského se psychoprofylaxe porodu týká dvou složek – přípravy těhotných žen a lékařského vedení připravovaných žen během porodu.

Dalším přístupem k psychoprofylaktické přípravě ženy k porodu byla Lamazova metoda. Autor je francouzský lékař pobývající po určitou dobu v SSSR, který metodu představil v roce 1951 v západní Evropě. Metoda zdůrazňuje několik základních myšlenek.

- porod je normální, přirozený a zdravý
- zážitek porodu hluboce ovlivňuje ženu a její rodinu
- žena ví, co je pro ni při porodu nejlepší
- žena sebedůvěra a schopnost porodu může být zlepšena nebo zhoršena péčí a prostředím při porodu
- žena má právo porodit bez rutinních medicínských intervencí
- fyziologický porod může proběhnout bezpečně i doma nebo v porodním centru
- předporodní kurzy ulehčují ženě rozhodnutí jaký typ péče si vybrat

Lamazova metoda je dosud značně rozšířena především v USA díky jeho žačce Marjóri Kúmel.

Lamazze zdůrazňuje tři základní momenty:

1. Zmírnění či eliminování strachu z porodu prostřednictvím informací a pochopení
 2. Naučení relaxace a uvědomování si vlastního těla
 3. Osvojení si dýchání při každé kontrakci a odpouštění myslí od bolesti
- Lze říci, že porodní Lamaze do sovětské metody začlenil relaxační cvičení a též jiný typ dýchání ve II. době porodní (rychlé a povrchní dýchání). Lamazův žák Vellay, který striktně odmítal jakoukoliv porodní medikaci, protože by mohla zabránit vytvoření emoční vazby Matka-Dítě, jež je při přirozeném porodu vytvořena okamžitě, ovlivnil nesporně svého žáka Fréderica Leboyera, autora známé publikace (spíše lyrické než odborné), „Porod bez násilí“, 1975.

F. Leboyer jako jeden z prvních upozornil na to, že porod je děj, který znamená interakci mezi matkou a dítětem. Zdůrazňoval, že je třeba věnovat péči nejen matce, odstraňováním jejího strachu, tlumením její bolesti, ale také rodičům se dítěti. Zamýšlel se nad tím, jak mu usnadnit

vstup z intranterního prostředí do prostředí extranterního. Snažil se vnímat porodní situaci očima rodiče se dítěte. I když na porodní trauma upozorňovali již mnohem dříve psychoanalytici (příkladně O. Rank), Leboyer byl první, kdo se snažil měnit realitu. Jeho zásady byly náležitě – tlumené osvětlení v teplém tónu, personál co nejšetrnější, dítě se bezprostředně po sledování matky do náruče (na náhý tělo, aby došlo ke kontaktu kůže-kůže), nechá se sát, porodu položí matce do náruče (na náhý tělo, aby došlo ke kontaktu kůže-kůže), nechá se sát, pupíček štíra se nechá dotepat, poté se dítě šetrně pokládá do vodní lázně 38 °C teplé a chvíli se nechá nadnášet, což vytváří iluzi intranterního pohybu v plodové vodě, medikace je omezena na minimum. Maximálně se snaží zmírnit šok dítěte z přechodu ze tmy, tepla, vlhka a beztlaku do světa světla, chladu, sucha a tmy.

Známost osobnosti a bojovníkem za „přirozený“ porod je M. Odent, francouzský porodník z porodnice v Pithiviers, který dále rozvíjel Leboyerovy myšlenky a je aktuálně jakýmsi zavěšením různých přístupů k porodu.

Jeho základním přínosem je myšlenka „navrácení porodu ženám“. Maximálně zdůrazňuje její mateřskou roli, její právo chovat se instinktivně, přirozeně. Snaží se nic ženy předem naučit (dýchání, polohy...), ale podněcuje je, aby se poddaly svému prožitku, zapojujely na všechno. Domnívá se, že čím méně se na něj připravovat, tím snazší bude jeho průběh. Odent vyslovuje řadu myšlenek, z nichž mnohé podněcují rozsáhlé diskuse, více či méně odborné.

- podporuje porod ve vodním prostředí, kde následuje první kontakt matky s dítětem ve vodní lázni s dotepávajícím pupečkem.

Oproti Leboyerovi je to matka, která dítě první nadnáší ve vodě, dotýká se ho a objímá ho, omývá ho a nikoliv lékař.

- stává se proti chápání těhotenství jako „choroby“ a chování se k nastávající matce jako pacientce, nenuť ženy k pravidelným návštěvám lékařů v těhotenství, ale nabízí jim tzv. „neutrální konzultace“
 - odmítá některé dg. metody (ultrazvuk, skepticky se staví k amniocentéze)
 - přitomnost otce u porodu umožňující, ale upozorňuje na to, že přítomnost některých mužů porod ženy zpomaluje, protože ona se snaží nevypádat z „racionálního, sebekontrolujícího stavu“
 - akcentuje roli pomáhajících žen u porodu, ať už asistentek nebo lékařek, které vykazují větší míru empatie pro rodiče než muži (Odent, 1995)
- Podrobněji uvádí konfrontaci argumentů zastánců a odpůrců přirozeného porodu (Hejduk, 2001). Odent bývá lékaři kritizován především za prosazování porodu do vody pro možné riziko infekce dítěte, ošetrujícího personálu a pro zvýšenou viskozitu mateřské krve.

Z výše popsaného je patrné, že zájem o porodní situaci prošel od usnadňování porodu a tlášení bolesti, přes pomoc ženě zvládat náročnou životní situaci k zájmu o porod jako o významný mezník (nebo start) interakce M-D, případně M-O-D v extranterním prostředí. Pohled na péči a postnatální situaci jako na zahájení rané interakce byl patrně podpořen především výzkumy etnologickými (Lorenz, Harlow...) s akcentem na imprinting a tzv. předprogramovanost vzájemného chování Samice-Mládě. Dále psychoanalytickými pracemi a jejich zaměřením na taný psychický vývoj a jeho význam pro další psychický vývoj.

Antropologickými pracemi (Meadová, Benedictová), sledujícími ranou interakci M-D a pozdějšími interkulturálními výzkumy (Papoušek, Lamb, Bronfenbrenner a další). Vliv na zájem o porodní situaci jistě má i výše zmíněný aktuální sociální kontext, příliš akcentující odosobnění a profesionalizace v lékařské péči.

- 1) ENKIN, M., KEIRSE, M. J., RENFREW M., NIELSON J.: *Elektivní péče v perinatologii*. Praha, Grada, 1998.
- 2) HARTL, P.: *Psychologický slovník*, Česká typografie, Praha, 1993.
- 3) HEJDUK, E.: *Psychologická péče jako nedílná součást komplexní perinatální a postnatální péče*, Praha, FF UK, 2001.
- 4) CHERTOK, L.: *Psychosomatické metody bezbolestného porodu*, SZN, Praha, 1966.
- 5) LEBOYER, F.: *Geburt ohne Gewalt*, Munchen, Kosel, 1995.
- 6) MACKŮ, F., MACKŮ, J.: *Průvodce těhotenstvím a porodem*, Praha, Grada, 1998.
- 7) TRČA, S.: *Budeme mít děti?*, Avicenum, Praha, 1984.

Srovnání vývoje potratovosti v ČR a SR v 90. letech

Eva Soukupová, PhDr. Jiřina Kocourková

Porovnání států z hlediska úrovně či vývoje potratovosti je velmi problematické mimo jiné ze dvou důvodů. Především je to neúplná registrace potratů, která skutečnou úroveň potratovosti podhodnocuje. Dále je to odlišná legislativa, jež v některých státech dává ženám možnost svobodně se rozhodnout o svém těhotenství, zatímco v jiných je umělé přerušování těhotenství povoleno jen za určitých podmínek či úplně zakázáno. Československo patřilo mezi státy s relativně úplnou registrací a liberálním potratovým zákonem. Po rozdělení se způsob registrace potratů ani legislativní podmínky v obou státech nezměnily, což vytváří dobré předpoklady pro srovnání vývoje potratovosti v 90. letech. Navíc, po roce 1989 byly v obou státech vytvořeny obdobné podmínky pro rozšíření používání moderních antikoncepčních prostředků. Lze tedy očekávat, že rozdíl v úrovni a vývoji potratovosti odráží především odlišné postoje české a slovenské společnosti k umělému ukončení těhotenství.

Do roku 1989 byla úroveň potratovosti výrazně vyšší v ČR. Výjimkou bylo pouze snížení rozdílů mezi oběma republikami v období 70. let. Tehdy česká populace reagovala na přípravnou opatření výrazněji než slovenská. Větší pokles intenzity interrupcí v ČR způsobily vyrovnání úrovně potratovosti mezi oběma republikami. Obdobná situace nastala v 90. letech v souvislosti se změnou politických a sociálně ekonomických podmínek. Opět se potvrdilo, že slovenská populace na rozdíl od české reaguje na změny ve vnějších podmínkách reprodukčního chování s menší intenzitou a se zpožděním.

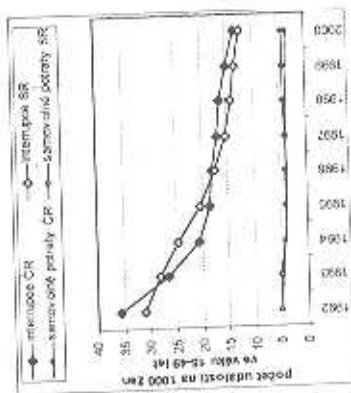
Pokles intenzity interrupcí nastal v ČR oproti SR s výrazným předstihem, proto SR vykazovala v letech 1993–1995 nižší úroveň potratovosti než ČR. V první polovině 90. let se zdálo, že se obě republiky ve vývoji potratovosti rozcházejí. Avšak zmínění poklesu počtu interrupcí v ČR společně s nástupem zrychlení úbytku interrupcí v SR ukázalo, že se jedná pouze o zpoždění reakce slovenské populace na nové reprodukční podmínky. S poklesem došlo zároveň ke snížení rozdílů v úrovni potratovosti mezi oběma státy. V ČR klesla obecná míra umělé potratovosti z 42 interrupcí na 1000 žen ve věku 15–49 v roce 1990 na 13 v roce 2000. V SR bylo v roce 2000 registrováno 12 interrupcí na 1000 žen v reprodukčním věku. Do konce 80. let bylo používání moderní antikoncepce v obou státech na velmi nízké úrovni. Převažoval podíl

žen užívajících antikoncepci nitroděložní. V ČR v roce 1990 používalo antikoncepci předepsanou lékařem pouhých 17 % žen v reprodukčním věku. Tři čtvrtiny z nich měly zavedené nitroděložní tělísko. Od roku 1993 začaly ženy v ČR upřednostňovat antikoncepci hormonální. V roce 2000 již 32 % českých žen v reprodukčním věku užívalo hormonální antikoncepci, což během deseti let představovalo téměř osminásobné zvýšení. Na Slovensku bylo používání spolehlivé antikoncepce nižší než v ČR. Během 90. let se rozdíl v intenzitě užívání hormonální antikoncepce mezi oběma státy ještě zvětšily. Nárůst užívání hormonální antikoncepce byl v SR omezen o tři roky a nebyl tak výrazný. Převažovala v užívání hormonální antikoncepce nad nitroděložní nastala v SR až v roce 1996. V roce 2002 pouze 16 % žen v reprodukčním věku užívalo hormonální antikoncepci, což byla úroveň o polovinu nižší než v ČR. V užívání IUD byly rozdíly mezi oběma státy v 90. letech nižší a v letech 1994–95 se dočasně vyrovnaly. Zatímco v první polovině 90. let docházelo k mírnému poklesu podílu žen užívajících IUD, v druhé polovině se tento podíl stabilizoval na úrovni 6–7 % v ČR a 5 % na Slovensku.

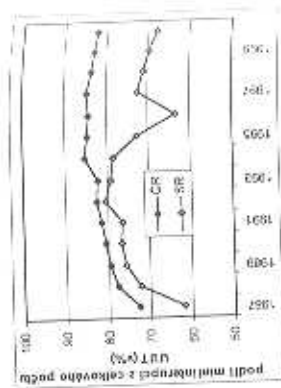
Srovnávací analýza potvrdila významnou souvislost mezi vývojem úrovně potratovosti a rozšířením používání hormonální antikoncepce. Rychlejší nárůst podílu žen užívajících hormonální antikoncepci v ČR v letech 1992–1995 zásadním způsobem přispěl v daném období k prudkému poklesu intenzity interrupcí. Na Slovensku nebylo rozšíření používání hormonální antikoncepce tak výrazné, což se projevilo pomalejším poklesem úrovně potratovosti. Vzhledem k vytvoření obdobných podmínek pro rozšíření používání moderních z antikoncepčních prostředků v obou státech v 90. letech (tj. propagace, dostupnost a široká nabídka antikoncepce, podpora plánovaného rodičovství jak ze strany gynekologů, tak pedagogických pracovníků), lze se domnívat, že na Slovensku hraje významnou roli náboženské vyznání a s tím spojené předsudky o nelegitimitě užívání jakékoli nepřirozené metody zabránění početí.

V důsledku silnějšího vlivu katolické církve slovenská veřejnost zřetelněji než česká odmítá možnost legálního ukončení těhotenství. Liberálnější přístup k této otázce existoval v ČR vždy, avšak po skončení restrikcí v oblasti náboženského smýšlení po roce 1989 se rozdíl ještě prohloubil. Zatímco v Čechách rozvíjejí vlny protipotratové kampaně hladinu veřejného mínění jen sporadicky, a jsou vyjádřením názoru menšíiny české veřejnosti, na Slovensku se mezi zastánci různých názorů na problematiku reprodukčního zdraví rozpoutala poměrně tvrdá a dlouhotrvající diskuse. Dá se říci, že přestože přístup k otázce interrupcí a užívání antikoncepce je nejednotný jak v ČR tak v SR, pocit nelegitimitě umělého ukončení lidského života je slovenské veřejnosti více internalizovaný, vedený náboženským citěním, zatímco česká společnost zaujímá spíše pragmatický postoj.

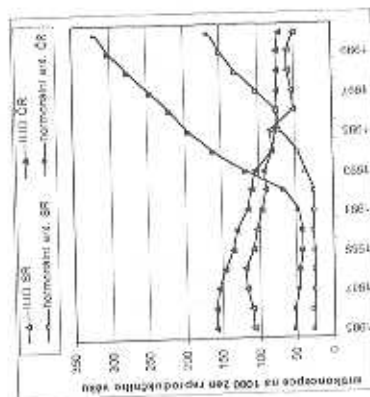
Graf 1 Vývoj obecné míry potratovosti

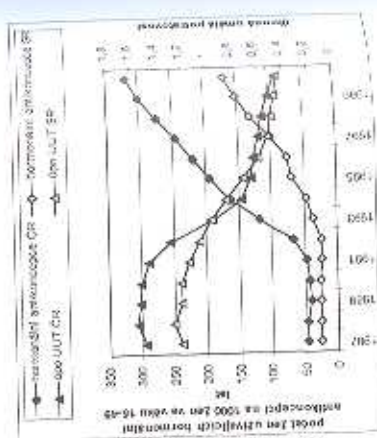
Graf 2 Vývoj podílu miniinterrupce na celkovém počtu UUT

Graf 3 Vývoj užívání antikoncepce předepsané lékařem

Graf 4 Vývoj úhrnné umělé potratovosti v souvislosti s užíváním hormonální antikoncepce

Zdroj: Kovářová (2002): Srovnání vývoje potratovosti v ČR a SR, bakalářská práce, katedra demografie, Přírodovědecká fakulta UK Praha, vedoucí práce: Jiřina Kovářová

Pohled současné mládeže na rodičovství – názory na některé vybrané otázky

PhDr. Eva Švarcová

Každý mladý člověk se v období dospívání více či méně dotkne hledání odpovědi na otázku, zda se chce oženit, či vdát. Tato studie si klade za cíl zmapovat názory studentů středních škol na problematiku manželství a rodičovství. Realizované šetření se uskutečnilo v příhraničním okrese východočeského regionu a to v rámci výzkumného záměru u 214 respondentů (121 dívek a 93 chlapců ve věku 17–20 let).

Studenti odpovídali v rámci anonymního dotazníku na otázky týkající se vstupu do manželství, počtu dětí, možného ovlivnění pohlaví dítěte i na otázku, zda musí narození dítěte předcházet manželství.

Výsledky jsou velmi zajímavé a v mnohém překvapující. Proti období před rokem 1989 dochází k postupnému posouvání hranice předpokládaného vstupu do manželství k hranici 25 a více let, podobně jako v jiných vyspělých státech Evropy, což není nic neočekávaného. Do manželství však kupodivu hodlají o něco více vstoupit chlapci, z nichž ani jeden neuvedl variantu, že nepočítá se ženěním, než dívky.

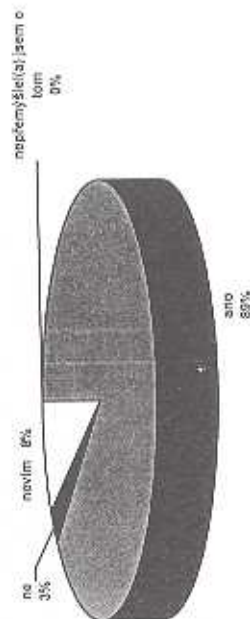
Ještě zajímavější je vidina počtu dětí. Mít dítě je v podstatě jednou z nezbytných podmínek reprodukce a tím zajištění populačního vývoje. Opět, na rozdíl od dívek, ani jeden chlapec neuvedl, že by nechtěl mít děti. Z hlediska výchovy jde navíc o požadavek, aby se dítě narodilo do úplné rodiny. Velký význam mladí lidé přikládají lásce rodičů k dítěti, dále preferují výchovu ke slušnosti, rodinné zázemí, dostatek porozumění, času na děti a demokratický typ výchovy.

Zajímavý je i počet předpokládaných dětí. Model dvou dětí se ukazuje jednoznačně jako preferovaný. Na dotaz, do jaké míry by chtěli případně ovlivnit pohlaví, není jasně převládající trend. Většina dotázaných uvedla (dle předpokladu) obě pohlaví, čili chlapce i dívku, přesto stále mírně převládá zájem o chlapce. I u současné mladé generace stále přetrvává mírně konzervativní přání, aby rodina měla alespoň jednoho chlapce. Zajímavý je opět fakt, že tento názor zůstávají hlavně dívky.

Zajímavé by bylo jistě srovnání odpovědí studentů s odstupem několika let.

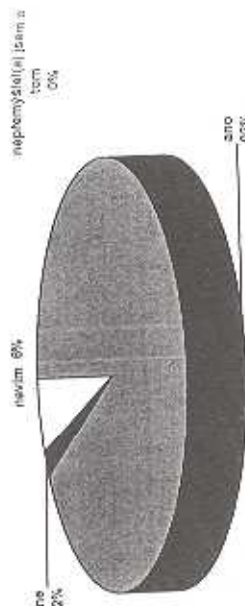
Grafické vyhodnocení dotazníků

1. Počítáš s tím, že se někdy oženeš, vdáš?

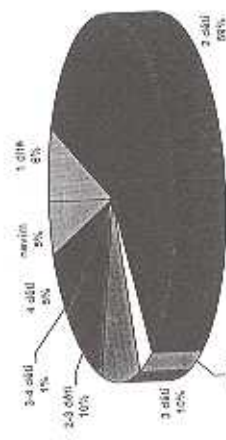

Všichni dotázaní o této otázce již přemýšleli, ne v odpovědi uvedly pouze dívky.

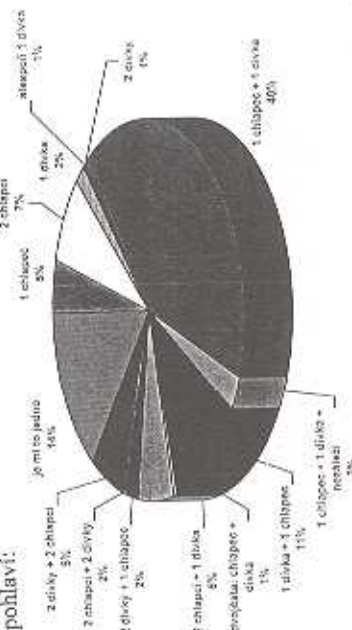
2. Chci(a) bys mít děti?

Opäť žiadny z chlapcov neuvedl, že by neplýšal o možnosti mať deti. 2 % študentů deti mať nechce, kupodivu jsou to pouze dívky. Pokud ano, uveď počet:

3. Jestliže bys chci(a) mít děti a moh(a) ovlivnit jejich pohlaví, jaké by bylo? Varianty dle pohlaví:

Dle očekávání nejvíce studentů si přeje mít dvě děti a to chlapce a dívku (uvedeno vždy podle přání, v jakém pořadí z hlediska pohlaví se mají děti narodit), 14 % studentů je pohlaví dítěte lhostejné a 11 % si přeje první děvče a potom chlapce.

Celkově si nejvíce studenti přejí alespoň jednoho chlapce v 82 %, alespoň jednu dívku si přeje 72 % studentů, pouze chlapce 12 % a pouze dívku 2 % studentů. Na pohlaví dítěte nezáleží celkem 14 % studentů.

4. Musí dle tvého názoru předcházet narození dítěte manželství?

Většina studentů nepovažuje za nutné, aby narození dítěte předcházelo manželství. Benevolentnější jsou zde dívky, neboť plně 2/3 nepovažují za podstatné, zda se dítě narodí v manželství či nikoliv.

Literatura

- KRAUS, B.: Současné problémy mládeže. 1. vyd. Praha: Horizont, 1998, 93s., ISBN 80-7012-027-4
- KUČEROVÁ, S.: Mládež po sametové revoluci 1989. Generace dvakrát zklamaná. Pedagogická orientace, 1998, č. 1.
- MERKENS, H.: Hodnotové orientace mládeže v dobách sociální změny. Pedagogická orientace, 1998, č. 1.

Manželstvo a mimomanželská sexualita očami mladých ľudí

Mgr. Dagmar Švihelová

Čo si dnešní mládí ľudia myslia o nevere? Aké sú ich postoje k manželstvu, vernosti i mimomanželskej sexualite?

S cieľom získať odpovede na tieto otázky sme realizovali prieskum, ktorého sa zúčastnilo 241 respondentov vo veku od 16 do 25 rokov, z ktorých výskumnú vzorku tvorilo 164 respondentov ženského pohlavia a 77 pohlavia mužského.

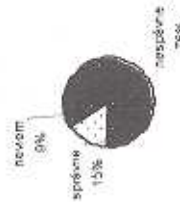
Pomocou nami zostaveného dotazníka sme položili študentom stredných a vysokých škôl otázky zamerané na:

- hodnotu manželstva u dnešných mladých ľudí
- názory na mimomanželskú sexualitu
- postoj k vernosti resp. nevere

Niektoré výsledky prieskumu

1. Čo sa týka otázok zameraných na postoj k manželstvu u mladých ľudí: 96 % opýtaných uviedlo, že manželstvo má stále veľký význam. V odpovediach neboli zistené štatisticky významné rozdiely ani z hľadiska pohlavia, typu školy, či náboženského presvedčenia. Podľa našich výsledkov 87 % respondentov by sa raz chcelo oženiť či vydať. 3 % by nikdy nechceli vstúpiť do manželstva a 10 % odpovedalo neviem.

graf č. 1

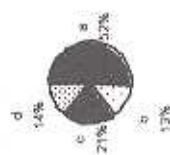

2. Mimomanželské pohlavné styky:

- považuje za nevhodné 52 % našich respondentov
- odcudzuje ich, ale za určitých okolností by ich praktizovalo 13 %
- neodcudzuje ich, ale sami by ich nevykonávali 2 %
- považuje ich za prirodzenú súčasť sexuality 14 %

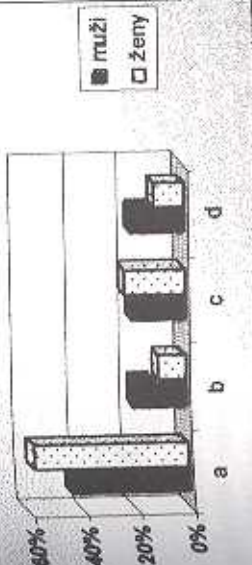
Výsledky znázorňuje graf č. 2:

graf č. 2

Pomocou χ^2 testu sme zistili štatisticky významné rozdiely z hľadiska pohlavia (graf č. 3), viery (graf č. 4) aj typu školy (graf č. 5).

graf č. 3

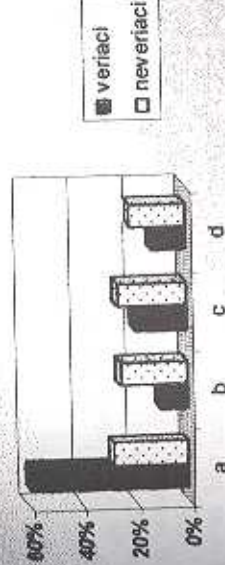

Z mužov považuje za nevhodné mimomanželské pohlavné styky 43 % a zo žien 57 %, čo je o 14 % viac než u mužov.

Z mužov ich odcudzuje, ale by ich praktizovalo 19 %, zo žien 10 %. Za prirodzenú súčasť sexualitý ich považuje 19 % mužov a 11 % žien.

Rozdiely medzi skúmanými skupinami boli štatisticky významné – môžeme povedať, že prístup k pohlaviu ovplyvňuje názor na mimomanželské pohlavné styky. Ženy viac považujú mimomanželské styky za nevhodné ako muži a viac mužov ako žien ich považuje za prirodzenú súčasť sexualitý.

graf č. 4

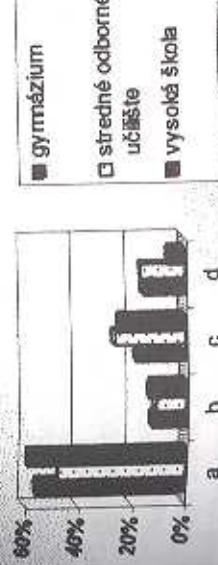

Z veriacich považuje 59 % mimomanželské pohlavné styky za nevhodné oproti neveriacim, z ktorých je to len 28 %.

Za prirodzenú súčasť sexualitý ich považovalo 12 % veriacich a 21 % neveriacich.

Taktiež tieto skupiny sa štatisticky významne odlišujú – môžeme povedať, že väčšiu či menšiu toleranciu mimomanželských stykov u našich respondentov ovplyvňuje faktor viery.

graf č. 5

Z VŠ (vysoká škola) považuje za nevhodné mimomanželské pohlavné styky 58 %, z G (gymnázium) 55 % a z SOU (stredné odborné učilište) 47 %. Za prirodzenú súčasť sexualitý ich považuje 5 % VŠ, 15 % G, a 16 % SOU.

Pomocou χ^2 testu sme zistili, že rozdiel medzi VŠ a G je štatisticky významný, zatiaľ čo medzi G a SOU štatisticky významný nie je. Ako vyplýva u z uvedených výsledkov, názory na mimomanželské pohlavné styky ovplyvňuje pohlavie, viera aj typ školy. Zistili sme, že muži s nimi súhlasia viac ako ženy, neveriaci viac ako veriaci, z SOU a G viac ako z VŠ.

3. Naše výsledky potvrdzujú, že monogamia je pre väčšinu mladých ľudí dôležitá a vernosť zostáva stále pretrvávajúcou hodnotou.

86 % opýtaných by chcelo byť verných svojmu manželovi/ke po celý život. Pomocou χ^2 testu sme zistili, že faktor viery a pohlavia ovplyvňuje pohľad na vernosť, pričom štatisticky významné rozdiely z hľadiska typu školy sme nezistili. Tiež väčšina respondentov (86 %) uviedla, že nevera, akokoľvek bezvýznamná, má možnosť zničiť aj to najlepšie manželstvo.

Ďalej sme zisťovali, v akej situácii si respondenti myslia, že by mohli byť neverní svojmu manželovi/ke:

- v prípade, keby sa citovo odcudzili 35 %
- keby mal partner/ka dlhodobé vážne dôvody, ktoré by znemožňovali pohlavný styk 4 %
- keby im bol partner/ka neverný(á) 28 %
- kebykoľvek, keď by mali na to príležitosť 2 %
- kebykoľvek, keď by mali na to príležitosť 31 %
- možnosť nevery úplne popiera 31 %

Uvedené výsledky zobrazuje graf č. 6

graf č. 6

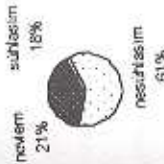
- a – keby sme sa citovo odcudzili
- b – keby mal môj partner/ka dlhodobé vážne dôvody, ktoré by znemožňovali pohlavný styk
- c – keby mi bol môj partner/ka neverný(á)
- d – kebykoľvek, keď budem mať na to príležitosť
- e – úplne popieram, že by som mohol(a) byť neverný(á)

21 % našich respondentov uviedlo, že by neveru svojho partnera/ky vedelo ľahko odpustiť a žiť s ním/ňou bez akýchkoľvek zmien vo vzťahu.

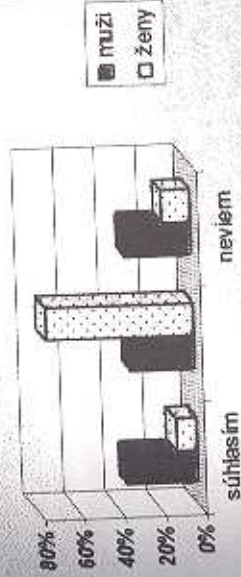
O nevere svojho partnera by nechcelo vedieť 29 % opýtaných, naopak 57 % opýtaných by o tom vedieť chcelo. 14 % respondentov odpovedalo neviem.

Neveru by svojmu partnerovi zatajilo 35 % a naopak netajilo by ju 37 % respondentov. Tiež sme sa respondentov spýtali na názor, či je podľa nich ženská nevera horšia ako mužská. Záporne odpovedalo 61 % respondentov a 18 % považuje ženskú neveru za horšiu ako mužskú. Nevieť odpovedalo 21 % respondentov (graf č. 7).

graf č. 7

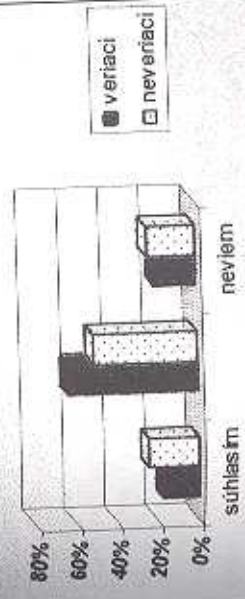

graf č. 8

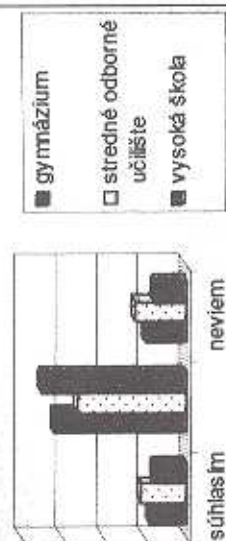
Pomocou χ^2 testu sme zistili štatisticky významný rozdiel medzi odpoveďami mužov a žien, teda príslušnosť k pohlaviu ovplyvňuje názor na mužskú a ženskú neveru. 35 % mužov si myslí, že ženská nevera je horšia ako mužská oproti 11 % žien. Nesúhlasí s tým 74 % žien a 32 % mužov. Výsledky zobrazuje graf č. 8.

graf č. 9

17 % veriacich a 25 % neveriacich si myslí, že ženská nevera je horšia ako mužská (graf č. 9).

graf č. 10

17 % G, 22 % SOU a 15 % VŠ súhlasí s tým, že ženská nevera je horšia ako mužská. Nemyslí si to 64 % G, 53 % SOU a 70 % VŠ. Výsledky zobrazuje graf č. 10.

Z uvedeného vyplýva, že napriek tomu, že väčšina respondentov by chcela byť verných svojmu partnerovi/ke po celý život, možnosť svojej nevery poprela len tretina z nich. Aj keď hodnota vernosti zostáva aktuálnou, na úrovni konkrétneho sexuálneho správania sa ukazuje nesúlad medzi postojom k nej a konkrétnym sexuálnym správaním.

Napriek tomu, že našu výskumnú vzorku tvorilo len 241 respondentov, naše výsledky poukazujú na niektoré názory mladých ľudí na manželstvo, neveru a mimomanželský sexuálny. Vernosť, manželstvo a monogamia predstavujú síce tradičné hodnoty v našom kultúrnom okruhu, avšak zostávajú hodnotami, ktoré sú pre väčšinu mladých ľudí naďalej aktuálne a živé.

Hormonálna antikoncepcia a libido

MUDr. Radim Uzel, CSc.

Pro každou individuálnu užívateľku predstavuje hormonálna antikoncepcia tableta dvä rôzne veci, ktoré jsou velice úzce propojeny: na jednej strane je to syntetická hormonálna smes (väčšinou kombinace estrogenu a gestagenu) s určitou molekulárnou štruktúrou, s farmakologickými vlastnosťami a fyziologickým účinkom; na druhej strane pak je to prostriedok, ktorý zabráňuje neželanému tehotenstvu.

Pokud se máme zabývať vlivem hormonální antikoncepcie na lidskou sexualitu, pobejdeme se bez širšího pohledu jejího vlivu na celou psychiku jednotlivé uživatelky. V této souvislosti si nutné musíme klást dvě paralelní otázky: za prvé – mají hormony vliv na duševní stav cestou svého farmakologického (tj. endokrinního) účinku? Za druhé – co vlastně užívání tablety představuje pro ženu, jaký dává užívání příslib a naději? (1) že sexuální potěšení a rozmnožovací funkce budou definitivně odděleny, (2) pohlavní styk bude definitivně oproštěn od různých komplikujících opatření (zavádění píesaru, používání kondomu atp.), (3) daleko lepší ovládnutí osobní budoucnosti a rozvoje ženské role v osobním i společenském životě (přinejmenším teoreticky).

Tyto dva aspekty – endokrinní a psychologický nelze vždy dokonale oddělit. Většina literárních údajů pojednávajících o menšiním účinku hormonální antikoncepcie zahrnuje celý konglomerát duševních symptomů bez jejich oddělení a rozdělení. Proto se také frekvence různých psychologických symptomů může v pozorování různých autorů dosti odlišovat.

Taková ležka nedostatečné analýzy je samozřejmě vážna. Americký psycholog Johan Cullberg uvádí pro lepší pochopení obdobnou situaci z jiné oblasti, a sice symptom náhlé mdloby při sledování televize. Bezvědomí může být vysvětleno na jedné straně na základě neurologické diagnózy jako epileptický záchvat vyvolaný kmitáním televizního obrazu, na straně druhé však také jako účinek určitého televizního programu při zobrazení násilných scén, mučení nebo různých krvavých praktik. Náhlou mdlobu může také vyvolat společné působení obou faktorů – fyzického a psychologického.

Také pokud se zabýváme účinky hormonální antikoncepcie na lidskou sexualitu, můžeme tento účinek hodnotit z různých úhlů pohledu. Jako fyziologický účinek steroidních hormonů, nebo jako sociologický účinek antikoncepcie jako takové. Vzhledem k tomu, že sexuální interakce je zpravidla aktivitou párovou, neměli bychom pomíjet ani aspekty interpersonální a intrapsychické.

Psychickému účinku steroidních hormonů byly věnovány již desítky zodpovědně provedených výzkumů, z nichž hodnotné jsou zejména ty, které byly konstruovány na principu dvojitého stupňového pokusu. Většina z nich konstatuje sice mírné, avšak statisticky významné zvýšení výskytu iritability a dysforické nálady – obě jako důsledek spíše gestagenního než estrogenního působení. V žádném případě nebylo pozorováno ani pozitivní ani negativní ovlivnění libida. Tyto nálezy korespondují s dřívějším zjištěním, že samotné gestageny mohou někdy vyvolávat depresivní reakce. Zdá se však, že kombinace s estrogyeny může tento účinek do jisté míry oslabit, či zcela eliminovat.

V literatuře se sporadicky vyskytují kasuistická sdělení popisující dramatické depresivní stavy, suicidální pokusy, psychózy atp., jejich výskyt se připisuje spojení s užíváním hormonálních kontraceptiv. Tyto příhody mohou být sice spojovány s hormonálními účinky, nicméně jejich výskyt je natolik vzácný, že většinou nefigurují ani v nejpočetnějších souborech dlouhodobě sledovaných uživatelů a v souhrnných pracích nebývají tudíž citovány. Většina autorů se také shoduje v závěrech, že pro tyto případy je pravděpodobnějším vysvětlením vliv mentální než vliv hormonální. Hormonální antikoncepční tableta tak na sebe často bere úlohu obětního beránka při řešení různých emocionálních problémů, které mohou, ale také nemusí být s antikoncepčním účinkem spojeny. Mohou docela dobře existovat již před začátkem užívání.

Především bychom si měli uvědomit, že samotná charakteristika žen užívajících hormonální antikoncepci vykazuje oproti skupině žen, které žádnou antikoncepci neužívají, určité specifické rysy. Tyto se budou ze sociologického hlediska sice odlišovat v různých zemích, pod vlivem různých kulturních a náboženských tradic a společenského zřízení, nicméně některé charakteristiky budou mít do značné míry víceméně univerzální charakter.

- Jsou to především faktory:
- **Sociální stav** – uživatelky antikoncepcie patří častěji k vyšším příjmovým skupinám obyvatelstva;
 - **Urbanizace** – hormonální antikoncepci užívají častěji městské ženy než ženy venkovské;
 - **Náboženství** – uživatelky antikoncepcie signifikantně méně často navštěvují bohoslužby, tento fenomén vynikne zejména u mladších žen, které vykazují vyšší stupeň sekularizace;
 - **Věk** – uživatelky se rekrutují nejčastěji z věkové skupiny 20–29letých;
 - **Kouření** – přestože je i v laické osvětě poukazováno na negativní vliv spojení hormonální antikoncepcie a kouření, je mezi uživatelkami o 22 % více kuřáček;

- *Mentální symptomy a bolesti hlavy* – už před začátkem užívání je ve skupině uživatelky o něco vyšší procento žen trpících tzv. „nervovými potížemi“ a „bolestmi hlavy“, což může také souviset s výše uvedenou vyšší tendencí ke kouření cigaret.

Z uvedeného vyplývá, že se uživatelky hormonální antikoncepce v mnoha směrech liší od reprezentativního vzorku populace a tento faktor je zapotřebí brát v úvahu zejména při hodnocení tak citlivé oblasti, jakou je libido a ostatní aspekty sexuálního života.

Při hodnocení anonymních sexuálních dotazníků vychází nejvíce, že téměř třetina lidí při použití, že sexualita pro ně není pouze zdrojem radosti, ale také častou příčinou strachu a úzkosti. Nemusí to být jenom obava z nechtěného těhotenství, ale při užívání hormonální antikoncepce také obava z selhání antikoncepčního účinku, strach ze zapomenutí užít tablety, strach z nežádoucích vedlejších účinků, zejména váhového přírůstku, úzkost z impuovaného počtu konání něčeho nepatřičného, násilného zasahování do sverhovaného úradku božího, nebo jenom prostý pocit z počinání proti přírodě a dobrým mrávům dokonce i v takových případech, kde se frekvence pohlavních styků výrazně zvyšuje.

Není jisté, zda potřebí připomínat roli předepisujícího lékaře, který hraje při užívání ské compliance naprosto stěžejní úlohu. Bez dokonalého poučení je totiž možné, že vlastně skoro každá žena vlastně neví, co se to děje v jejím těle, když užívá hormonální antikoncepci tablety. Na druhém místě je to pak vstřícný postoj sexuálního partnera k otázce hormonální antikoncepce a v neposlední řadě pak vliv okolí, informací v masmédiích a ve více religiozích oblastech světa pak působení náboženské vrchnosti. Církevní dogma totiž nápadně inklinuje k absolutnímu zdůrazňování nežádoucích škodlivých účinků antikoncepce a naopak popírání účinků příznivých.

Některé kuriozní psychické reakce ve spojitosti s užíváním hormonální antikoncepce popisuje klasická psychoanalýza, která účinku tablet připisuje ztrátu sexuální ženské identity, účinek podobný jakési „chemické sterilizaci“. Takovýto postoj pak oddělení sexuality od rozmnožování chápe jako nepřátelskou hrozbu. Tableta vystupuje v roli jakžisi kastrujícího nepřítel. Pro toto vysvětlení účinku je signifikantní, že potíže nastupují zpravidla bezprostředně po požití první tablety a po přerušení užívání okamžitě ustanou a vymizí.

Přes všechny tyto uvedené problémy a překážky lze konstatovat, že naprostá většina autorů dokazuje, že účinek hormonální steroidní antikoncepce na libido a zprostředkované tedy i na frekvenci a kvalitu sexuálního života je v dřívější většině případů kladný. Eliminace strachu z nežádoucího otěhotnění a oddělení sexuálního prožitku od prokreční zátěže má na lidskou sexualitu nesporně pozitivní vliv. Přiznává sexuální vlivy jsou zaznamenávány zejména u moderních nízkodávkových preparátů.

Není to ani tak dávno, těsně před začátkem 20. století, napsal Sigmund Freud následující větu: „Teoreticky by to mohl být jeden z nejvíce triumfů humanity... kdyby akt zodpovědný za rozmnožování mohl být povýšen na úroveň dobrovolného a záměrného chování ve smyslu jeho oddělení od imperativního jednání směrem k uspokojení přirozené potřeby“. Tato věta, která se ještě v roce 1898 jevila jako naivní sen, došla za sto let plného uplatnění. Není divu, že výsledek hormonální antikoncepce je považován za stejný historický mezník jako výsledek kolony vedl k nastartování dalších mohutných převratných změn, v oblasti reprodukčního zdraví nastolil rovnost obou pohlaví a v celosvětovém měřítku vedl vlastně k demografické revoluci.

Desítky vědeckých výzkumů potvrzují tedy příznivý vliv hormonální antikoncepce na všechny parametry vitae sexualis. Nicméně existuje zhruba 5 % žen (v některých pracích dosahuje je-

jich počet i 8 %), u nichž má užívání steroidní antikoncepce účinek právě paradoxně opačný. Tyto uživatelky udávají pokles libida a nižší frekvenci pohlavních styků. Vzhledem k tomu, že relativně velice nízkému výskytu se s největší pravděpodobností nebude jednat o specifický účinek podávaných hormonů, ale spíše o vliv psychický ve smyslu výše uvedených skutečností.

Některá kuriozní vysvětlení uvedené skutečnosti pátrala v oblasti feromonů a podprahových afektorických vjemů. Z veterinární praxe je totiž známa skutečnost, že zejména u antropoidů samice pod vlivem kontraktiva se pro svého opičího druha stává neatraktivní, pravděpodobně v důsledku čichových podnětů odlišných vylučovaných feromonů. Některé teoretické úvahy se pustily do spekulací, zda snad partneri těch 5 % méně sexuálně aktivních žen nemají zvýšené vyvinuté čich a snížená frekvence styků pak nepadá na jejich bedra.

Podrobný psychologický rozbor těchto žen však prokázal překvapivou skutečnost, která nižší libido vysvětlila přirozenějším způsobem, než byl odkaz na opičí čichové parametry jejich partnerů. Tyto ženy se totiž vesměs rekrutují z té skupiny lidí, kteří milují tak zvané adrenalinové sporty. Chůze na napjatém laně nad propastí, slézání nebezpečnými peřejemi způsobuje těmto ženám příjemné mrazení v zádech, jejich nebezpečný prožitek je kořenem téměř libidózním přízvukem slibujícího orgasmického zážitku v podobě života nebezpečné aktivity.

Právě u těchto žen je tedy možno vysvětlit obavu z nežádoucího otěhotnění jako onen adrenalinový prožitek, který sexuálnímu aktu poskytuje teprve tu správnou šňávu. Pocit nebezpečí se pak stává teprve tím pravým sexuálním prožitkem, zatímco bezpečná soulož krytá společnou kontrací zůstává bez této patřičné odevy.

Závěrem mi dovolu konstatovat potěšující zjištění, že taková žena se v obecné populaci vyskytuje zhruba jako každá dvacátá. Všechny ostatních devatenáct tedy nevystavují svůj život v nebezpečných životních situacích a nevyhledávají v sexu nebezpečí nechtěné gravidity. Zachová jí si tak nejen svůj život vlastní, ale budou moci prožívat svůj plnohodnotný život sexuální podblahodárným vlivem moderních antikoncepčních preparátů – převratného vynálezu druhé poloviny dvacátého století, který se i v nastupujícím století stává přirozeným atributem spokojeného a plnohodnotného života.

Literatura

1. CULLBERG, J.: Mood changes and menstrual symptoms with different Oestrogen/gestagen combinations. Acta Psychiat. Scand., Suppl. 236, 1972.
2. CULLBERG, J.: Psychosomatic problems associated with OC. In: Society, Stress and Disasters, WHO, Oxford University Press, 1978, s. 126–128.
3. LEWIS, A., HOGHUGH, M.: An evaluation of depression as side effect of oral contraceptives. Brit. J. Psychiat., 115, 697–701, 1969.
4. WITTOWER, E. D.: Some selected psychosomatic problems of current interest. Psychosomatics, 12, 21–29, 1971.

Dvoustupňový program prevence AIDS pro žáky SOU

P. Vokřínková, Z. Židková

Cíl studie

Cílem projektu bylo vytvoření moderního koncipovaného programu prevence HIV/AIDS a ostatních STD pojatého širěji jako prevence rizikového sexuálního chování dospívajících.

Cílové skupiny

Zaměřili jsme se na učně středních odborných učilišť. Právě v této skupině mládeže byl dříve opakovaně zjišťován vyšší výskyt rizikových prvků chování, jako je nevyvážené rodinné zázemí, nižší schopnost sociálního přizpůsobení a zvýšená impulzivita, jakož i vyšší sklon k předčasným začátkům sexuálního života a nechráněnému pohlavnímu styku. Interaktivní program „Hrou proti AIDS“ absolvovali učni ze čtyř učilišť brněnského regionu (cca 785 učňů), z toho besedu, která pak navazovala ve vybraných třídách, absolvovalo cca 250 učňů.

Metodika

V první fázi učni absolvovali interaktivní program „Hrou proti AIDS“, který byl zapůjčen ze SZÚ Praha. V druhé fázi jsme navazovali dvouhodinovou besedou s názvem AIDS a STD spojenou s testem na rizikový typ osobnosti s vyhodnocením přímo v hodině.

Před a po absolvování hry byly učtům předloženy dotazníky vědomostí a postoje o AIDS, které učni vyplnili. Vratnost dotazníků byla téměř sto procentní, i když učni byli instruováni o dobrovolném vyplnění. Dotazníky byly anonymní, učni uváděli pouze věk a pohlaví. Do dnešního sdělení jsme zahrnuli pouze výsledky z převážně chlapeckých učilišť (SOU strojní, SOU stavební).

Výsledky

Sledovali jsme úroveň znalostí učňů prvních ročníků, co se týče projevů a rizik spojených s nemocí AIDS, dále osobní povědomí o rizikovitosti určitého chování a o možnostech ochrany před AIDS. Výsledky vědomostí jsou uvedeny v tabulkách:

Tabulka 1. Dotazník vědomostí o nemoci AIDS

Otázka	Před	Po
1. Může člověk normálního zdravotního vzhledu být infikován virem HIV?		
Správně	85,8	97,1
Špatně	14,2	2,9
2. Kdy lze zjistit laboratorním testem, že se člověk nakazil virem HIV?		
Správně	19,1	69,2
Špatně	80,9	30,8

3. Může být zdrojem nemoci AIDS člověk, který nemá viditelné příznaky onemocnění?		
Správně	85,1	89,5
Špatně	14,9	10,5
4. Ve kterém období je HIV pozitivní člověk nakažlivý pro druhé?		
Správně	66,0	72,7
Špatně	34,0	27,3
5. Je možné AIDS vyléčit?		
Ano	12,8	10,5
Ne	80,9	83,9
Nevím	6,3	5,6

Výsledky ukazují, že rozdíly ve vědomostech před a po absolvování interaktivního programu „Hrou proti AIDS“ se příliš nezměnily – základní vědomosti měli studenti SOU již před naším programem. Nevědomost, která se (z medicínského pohledu) zdá být závažná, je doba zjištělosti HIV pozitivitu krevním testem. Zde se učni po absolvování programu výrazně zlepšili.

Tabulka 2. Jak vysoké je podle Vás riziko nákazy v kontaktu s HIV pozitivním (infikovaným) člověkem v následující situaci?

Otázka	Vysoké riziko		Nízké riziko		Žádné riziko		Noví	
	Před	Po	Před	Po	Před	Po	Před	Po
1. obvázání krvácející rány	45,7	42,0	32,6	36,4	14,9	16,1	7,1	5,6
2. vášnivý, francouzský polibek	16,4	11,2	29,8	20,3	50,4	65,0	3,5	3,5
3. petting	14,9	14,7	36,2	33,6	41,1	49,0	7,8	2,8
4. pití ze sklenice použité HIV pozitivním	14,9	7,7	28,4	18,2	49,6	70,6	7,1	3,5
5. společné bydlení s HIV pozitivním	14,2	7,5	24,1	28,7	56,7	58,0	5,0	5,6
6. pohlavní styk s HIV pozitivním bez kondomu	92,9	93,7	1,4	0,0	3,5	2,8	2,1	3,5
7. koupání v bazénu společně s HIV pozitivním	4,3	0,7	19,1	13,3	66,0	81,1	10,6	4,9
8. ošetřování nemocného AIDS	22,0	21,7	40,4	57,3	27,0	12,6	10,6	8,4
9. pohlavní styk s HIV pozitivním s kondomem	16,3	11,2	63,1	58,7	14,9	25,9	5,7	4,7
10. ošetřování u zubaté po HIV pozitivním	9,2	17,5	31,9	27,3	46,1	49,0	12,8	6,3

11	použití stejné jehly od HIV pozitivního	92,9	91,6	0,7	0,7	2,1	2,8	4,3	4,9
----	---	------	------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

V této oblasti otázek a odpovědí byly rozdíly před a po absolvování hry opět statisticky nevýznamné. Výraznější rozdíly jsme zjistili pouze u odpovědí na otázku č. 4 a č. 7 (uvedení na pravou míru co se týče přehnaných obav z nerealných možností přenosu).

Tabulka 3. S jakou spolehlivostí Vás ochránil před AIDS následující opatření?

Otázka	Spolehlivě		Málo spolehlivě		Nechráně		Novi	
	Před	Po	Před	Po	Před	Po	Před	Po
1. nechat se nasčkovat	13,5	15,4	20,6	12,6	52,5	64,3	13,2	7,7
2. mít jen jednoho partnera	63,8	55,2	22,0	35,0	7,8	5,6	6,4	4,2
3. hormonální antikoncepce	12,1	7,0	20,6	19,6	55,3	65,0	12,1	8,4
4. vzájemná úplná věrnost	62,4	66,4	17,0	21,7	9,2	7,0	11,3	4,9
5. důsledné používání prezervativu	59,6	70,6	29,8	22,4	5,0	2,8	5,7	4,2
6. přerušování soulož	12,8	8,4	19,9	36,4	55,3	51,0	12,1	4,2

Ani v další oblasti otázek a odpovědí jsme nezjistili statisticky významné rozdíly. Opět méně zpleštili vědomosti jsme zaregistrovali u otázek č. 1 a č. 3. Před zahájením programu se totiž celá polovina respondentů domnívala, že existuje očkování, které chrání proti HIV/AIDS, stejně jako že hormonální antikoncepce chrání proti této infekci. Tento mylný názor se příliš změnil ani po absolvování hry. Na pravou míru byla fakta uváděna až ve druhém stupni programu s besedou.

Kromě otázek znalostních bylo v dotaznících několik otázek zaměřeno také na subjektivní názory o nemoci AIDS. Předpokládáme následující přehled, který odráží psychosociální a etické postoje mladých lidí na tuto problematiku s vědomím, že tato výsledná čísla můžeme jen těžko posuzovat z hlediska „správnosti“.

Myslíte, že riziko onemocnění AIDS se týká každého?

- a) týká se všech 91,5 %
- b) týká se jen někoho 8,5 %

Myslíte si, že je možné předejít HIV nákaze vlastním chováním?

- a) ano, stoprocentně 29,8 %
- b) většinou ano 46,1 %
- c) většinou ne 2,1 %
- d) rozhodně ne 9,2 %
- e) nevím 12,8 %

Představte si, že by někdo ve škole onemocněl HIV/AIDS. Jak byste se zachoval?

- a) očekával bych, že bude ze školy vyložen, případně bych změnil školu já 3,0 %

- b) přerušil bych s ním kontakt, ale školu bych kvůli tomu neměnil 7,4 %
- c) vůbec nic by se nezměnilo, bylo by mi to jedno 34,7 %
- d) zastával bych se ho, ale jen v určitých mezích 31,9 %
- e) v případě potřeby bych se mu snažil pomoci (nesouhlasil bych s jeho diskriminací) 23,0 %
- (na jeho obranu bych vystoupil i veřejně)

V otázce „Či je to záležitost, které tvrzení je vám názorově nejbližší?“ se ze tří tvrzení až na několik případů všichni shodli, že AIDS se týká všech lidí a je na každém zvlášť, jak bude opatrný a jak se bude umět chránit. Výjimky se domnívaly, že AIDS je záležitost některých rizikových skupin lidí a nikdo se nedomníval, že ochrana proti AIDS je záležitostí lékařů a nových léků.

Co říci závěrem?

Z hlediska zvýšení či jednoznačného ovlivnění vědomostí jsme statisticky významný efekt samotného soutěžního programu „Hrou proti AIDS“ použitého v první fázi neprokázali. Co však můžeme říci zcela jednoznačně – hra funguje velmi dobře jako prostředek k navázání živého kontaktu a vztahu s učni. Komunikace s nimi je po absolvování hry pak daleko přirozenější a bezprostřednější.

U učňů jsme pak registrovali výrazně vyšší ochotu spolupracovat a diskutovat o tomto tématu v následující besedě, kde byl vyčleněn též prostor k doplnění znalostí, a k uvedení nejúčinnějších myšlenkových mýtlů na pravou míru.

V této části také adolescenti absolvovali psychotest na rizikový typ osobnosti, který byl koncipován tak, aby si jej mohli sami na místě vyhodnotit a získat tak určité poznatky a znalosti o sobě.

Lze tedy říci, že kromě regulace vědomostní složky spočívá síla a efektivita takto upraveného dvouetapového programu i v rozvíjení osobnosti a seberegulačního chování mladých lidí v duchu teorie SRCH.

Literatura:

1. BARTLOVÁ, E. a kol.: Krok za krokem – prevence násilí mezi dětmi. Závěrečná zpráva grantu MZ ČR, KHS Brno, 1998.
2. HAMANOVÁ, J., HELLEROVÁ, P.: Syndrom rizikového chování v dospívání (1. část). Čes.-slov. Pediat. 55, 2000, č. 6, s. 380–387.
3. Hrou proti AIDS. Manuál projektu. OHS Klatovy a SZÚ Praha, Praha 2001.
4. Rizikové chování dospívajících a jeho prevence. II. Odborný seminář, SZÚ Praha, září 2001.
5. NEUMANOVÁ, A. a kol.: Osobnost, životní styl a rizikové návyky studentů FEL VUT. In: Sborník příspěvků z pracovního semináře KHS, KHS Brno 1988.
6. ŽIDKOVÁ, Z. a kol.: Osobnost a rizikové chování mládeže. Hygiena, 43, 1998, č. 3, s. 137–140.

Začátek poslední dekády minulého století počal novou epochu, dospívající z toho nevýjimka. Mění se styl života, hierarchie hodnot, postoje a role. To, co bylo dříve tabuizováno, je dnes akceptováno. Tyto změny postihly i oblast sexuality dospívajících, na kterou působí více nežlikových faktorů (např. přenos pohlavních chorob a hepatitidy typu B a C). Mladí lidé začínají sexuální život dříve a také velmi intenzivně na něm působí média, internet, které se touto oblastí zabývají z mnoha pohledů a jistým způsobem mohou působit negativně na vytvoření postoje k sexualitě. Sexuální výchova dospívajících by měla probíhat lineárně a obsahovat základní témata týkající se zdravé sexuality, mezi které patří ontogeneze lidské sexuality, fyziologie pohlavních orgánů, antikoncepce, prevence pohlavně přenosných chorob včetně hepatitidy typu B a C, přijetí vlastního těla, uplatnění emočního a kognitivního potenciálu ve vztěvních vztazích a sexuální deviance.

Vzhledem k tomu, že sexuální výchovu vedu již deset let, je možné posoudit změny, které se postupně vytvářejí. Studenti jsou daleko více komunikativnější, zvědavější, zrádci ostýchavosti o intimních problémech a tím u nich dochází k sexuální liberalizaci. Dokladem toho jsou vybrané písemné dotazy, které se vyskytují při těchto besedách v prvních a druhých ročnících středních škol.

(dotazy bez úprav)

- ♦ Ještě nikdy jsem neměla orgasmus. Jsem normální?
 - ♦ Je sex s extází lepší?
 - ♦ Jak chutná sperma?
 - ♦ Když jsem měla dříve kluka, jeho sperma mi nevedlo a mohla jsem ho klidně polknout. Se současným je mi to odporné. Nemí nějak nemocný?
 - ♦ Je škodlivé, když při styku střídá kluk konečník a pochvu?
 - ♦ Myslíte si, že po měsíci chození se můžu vyspat s klukem, nebudu vypadat jako nějaká lebká holka?
 - ♦ Mám přítel, který má 45 let a někdy se mu stává, že nedojde ke ztopoření. Nemí nemocný?
 - ♦ Jaká by měla být průměrná velikost penisu?
 - ♦ Máte zkušenosti s vibrátorem?
 - ♦ Má piercing na poševáčku vliv na lepší orgasmus?
- Pokud je možno srovnávat současné typy dotazů s dotazy, které se vyskytovaly před pěti lety a týkaly se spíše antikoncepce, počátku pohlavního života, přenosu pohlavních chorob je zřejmé, že informovanost a touha po ní je vyšší a klade zvýšené nároky na ty, kteří tuto výchovu provádějí. Ne vždy však uvedená skutečnost nese s sebou pozitivu. Negativním jevem se jeví postoj dospívajících k sexu jako k výkonu a ne jako k vyvrcholení citu, což vede k častějšímu střídání partnerů, na který mají vliv jak výše uvedené faktory, tak nezdravé sociální zázemí a mnohdy častá návštěvnost diskoték, kde se dospívající baví do časněho rána s tichým souhlasem rodičů.
- Při jednotlivých besedách můžeme vyvozovat lásku, něžnost, umění říci ne, ale některé postoje jsou již těžko měnitelné. I přes uvedené skutečnosti je samozřejmě nutné pokračovat v do-

sledné sexuální výchově a přenášet ji do období předškolního a období mladšího školáka, kde se výrazně vytváří postoje a role, které ovlivňují vztah k druhému pohlaví a také vztah k vytvoření pozitivního pojetí vlastního pohlaví. Zde pokud selže rodina, může suplovat částečně mateřská škola a škola.

Přesto však rodinné vzory jsou nezastupitelné, neboť jak je známo děti z dětských domovů mají často problémy projevat cit a nemají právě pozitivní vzory v tzv. sexuální nesexuální chování, který je pro vývoj další sexuality důležitý.

Z toho vyplývá, že sexuální výchova jedinců by měla probíhat od časněho dětství a vést k lásce k sobě a k lidem, což se později promítne v jejich sexuálním životě, kdy tělo, duše bude milováno druhou osobou, se kterou se budou dělit o příjemné pocity, které přináší vzájemná láska, respekt, úcta a pochopení.

Homosexualita

Doc. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.

Až v minulém století umožnil vědecký pokrok odborné zkoumání homosexuality jako jedné z variant sexuálního zaměření a sexuálního chování, tedy zkoumání homosexuality bez před- sudků a ideologických omezení. První výzkumy tohoto druhu provedl začátkem století Němec Magnus Hirschfeld mezi studenty a mezi oceňáckými dělníky a o odhad procentuálního zastoupení osob homoeroticky orientovaných v obecné populaci se jako první pokusil ve 40. letech Američan Alfred Kinsey se svými spolupracovníky. Na základě rozhovoru s několika tisíci muži a ženami stanovil, že asi 4 % lidí je sexuálně zaměřeno exklusivně na osoby stejného pohlaví, přičemž ale zkušenost s homosexuálním stykem jich má podstatně více. Vzorek obyvatelstva zkoumaného těmito badateli však nebyl reprezentativní (bylo v něm například zastoupeno příliš vysoké procento vězňů či psychiatrických pacientů) a pozdější výzkumy tyto odhady příliš nepotvrdily. Například podle českých výzkumů sexuálního chování obyvatelstva z let 1993 a 1998 se za homosexuály považuje či si svou orientaci není jisto 2 % mužů a žen a o jedno procento více má jednu či opakovanou homosexuální zkušenost.

Postoje k homosexualitě

Postoje k homosexualitě se v různých historických obdobích a různých kulturách často výrazně liší. Ve Starém zákoně byl pohlavní styk muže s mužem trestán ukamenováním a tento negativní postoj k homoerotickým aktivitám přetrvává v křesťanství často i dodnes. Vímě však, že kulturní ovzduší starověkého Říma či starých Helénů bylo k těmto projevům velmi tolerantní. I v pozdějších dobách nacházíme v kulturně antropologických srovnáních mnoho zajímavých rozdílů: v době, kdy byly názory tzv. civilizovaného světa na homosexualitu velmi restriktivní a odsuzující (jak tomu bylo například ve viktoriánské Anglii), patřili u tichomořských domorodců pohlavní styk mezi bojovníky a dospívajícími hochy k rituálním úkonům.

O do současné doby přetrvávajících transkulturních rozdílech v pojetí homosexuálního styku svědčí například zvyky kmene Kukuku z Nové Guineje, u kterého je povinné provádění rituálních felace dospělých mužů adolescentními a proadolecentními chlapci. Tímto způsobem, polykáním semene dospělých mužů, se symbolicky zvyšuje maskulinita a virilita dospívajících.

O tom, že zrovnaprávnění homosexuálního chování s heterosexuálním z hlediska legislativního není zdaleka samozřejmostí, svědčí přetrvávání tradičních společenských (a následně i právních) norem i v jinak liberálních zemích. Důkazem je skutečnost, že ve 23 státech USA je hlavní styk s osobou stejného pohlaví (nezávisele na věku) trestný dodnes. V Evropě je homosexuální styk i v současné době diskriminován například ve Velké Británii, kde je pro heterosexuální styk věková hranice určena na 16 let a pro styk homosexuální byla až nedávno snížena z 21 na 18 let – s odkazem na odborníky už dávno opuštěnou teorii vzniku homosexuality „svedením“ a z ní vyplývající argumentaci o nutné ochraně mladistvých. V zemích, kde bylo zavedeno fundamentalistické islámské právo, patří mužský homosexuální styk dokonce mezi hrubší zločiny a ještě relativně nedávno bylo po vítězství islámské revoluce v Íránu z tohoto důvodu popraveno mnoho mužů „provinivších“ se tímto způsobem.

Současné trendy v oblasti medicíny, resp. v oblasti psychiatrické diagnostiky, přitom podporují emancipační tendence gayů a lesbiček. Ze seznamu psychiatrických (sexuálních) poruch byla v posledních klasifikacích duševních nemocí (DSM IV a MKN 10) homosexualita vyškrtána, a to při plném vědomí politických souvislostí tohoto kroku. Neexistuje totiž žádný důkaz, že by homosexuální orientace byla spojena s jakoukoli psychiatrickou patologií, současně však její zařazení mezi poruchy umožňovalo v minulosti společenskou a právní diskriminaci homosexuálů (McConaghy, 1993).

Etiologie

Evoluční biologie však zatím neposkytuje ani vysvětlení přetrvávání genů homosexuality. Teoreticky by homosexuální orientace, která samozřejmě rovněž vylučuje či alespoň podstatně snižuje pravděpodobnost heterosexuálního sblížení a reprodukce, nemohla přetrvat tlak přírodního výběru. V této oblasti se však badatelé pokoušejí o vysvětlení: pro evoluční význam homosexuality někteří autoři (například Dickman, 1995; Weinrich, 1995) nacházejí odůvodnění například v tom, že gayové a lesbičky mohou přispět k reprodukčnímu zdatu blízkých pokrevních příbuzných, sourozenců, synovců a neteří (pečí o děti, získávání zdrojů), a tím zajistit alespoň částečnou reprodukci i vlastních genů. Zproštění závažků péče o vlastní děti, mohli v primitivních společnostech dosahovat hierarchicky významných pozic a tak mohli svým příbuzným významně pomáhat.

Naděje jsou i výzkumy sexuální orientace na chromozomální úrovni. Hamer a spol. (1993) identifikovali určitý gen na dlouhém ramínku X chromozomu, který pojmenovali Xq28, a jenž je podle názoru badatelů zodpovědný alespoň za některé případy mužské homosexuality. Autoři prokázali spojitost mezi homosexualitou a polymorfismy markerů na Xq28 u 64 % ze čtyřiceti homosexuálních sourozeneckých dvojic. Přenos sexuální orientace se podle uvedených výzkumů tedy děje z matky na syna (přes X chromozom). Tento mechanismus by pak vysvětloval i skutečnost, že v jiném souboru uvedených autorů je u 114 gayů zjišťována vyšší incidence homosexuální orientace u strýců z matčiny strany, ale ne u jejich otců nebo u bratrů jejich otců. Tento výsledek byl potvrzen i výzkumem Hua a spol. (1995).

Při zkoumání hormonální podmíněnosti sexuální orientace se předpokládalo, že homosexuální muži mají nižší testosteron a lesbičky nižší estrogeny a vyšší testosteron než heterosexuální (DeLamater a Hydeová, 1998). Nicméně poslední výzkumy mezi homosexuálními a heterosexuálními muži a ženami žádné rozdíly v hladinách testosteronu neprokázaly ani

U nás je však podobné chování v obecném povědomí naopak spojováno s feminitou a je negací maskulinity (Herdt a Stoller, 1990). U kmene Bataků (Sumatra) jsou pro adolescentní chlapce homosexuální styky povinné, tabuizovány jsou však styky orální, zakázány jsou předmanželské heterosociální a později i mimomanželské sexuální kontakty.

Podle zahraničních výzkumů ovlivňuje postoje k sexuálnímu otázkám kromě kulturní tradice i mnoho faktorů sociodemografického charakteru. Mezi nejvýznamnější patří už zmíněné náboženské přesvědčení – vede k negativnějším postojům k homosexualitě, k antikoncepci i k předmanželským stykům, k restriktivnějšímu postoji k HIV pozitivním i umělému přerušení těhotenství (Sneddon a Kremer, 1992; Moatti et al., 1988; Marsiglio, 1993). Restriktivnější sexuální postoje vyjadřují dále lidé méně vzdělání (Johnson et al., 1994; Casselman a Durham, 1979) a starší (Johnson et al., 1994). Sexuální konzervativismus souvisí i s konzervativismem politickým (Janus a Janus, 1993). Nejvýznamnější je však vliv pohlaví – téměř všichni autoři se přitom shodují v tom, že postoje mužů jsou vzhledem k sexuálnímu otázkám liberálnější než postoje žen (Janus a Janus, 1993; Johnson et al., 1994; Sneddon a Kremer, 1992).

Zajímavé přitom je zjištění, že právě v postojích k homosexualitě jsou – podobně jako v našem výzkumu (Weiss a Zvěřina, 1997) – naopak liberálnější ženy: podle Weiss et al. (1992) považovalo homosexualitu za přirozený projev lidské sexuality 27 % amerických studentek, ale jen 19 % jejich mužských protějšků, hostilnější postoje mužů zjišťují v této oblasti i reprezentativní výzkumy ve Francii (Spira et al., 1994), ve Velké Británii (Johnson et al., 1994), či v USA (Herek a Glunt, 1993; Britton, 1990).

Námi zjištěné výrazné ovlivnění postojů k homosexualitě jednotlivými sledovanými faktory odpovídá rovněž závěrům výzkumů provedených v USA a v západní Evropě. Pozitivní korelace mezi konzervativními a (či) homofobními postoji zjišťují například Sneddon a Kremer (1992) v Irsku, Michael et al. (1994), Marsiglio (1993) či Britton (1990) v USA, mezi vzděláním a mezi liberálnějšími postoji k homosexualitě Casselman a Durham (1979), Michael et al. (1994), Johnsonová et al. (1994), Jensen et al. (1988), Herek a Glunt (1993), Britton (1990), Ji-berálová a mladším věkem Michael et al. (1994), Johnsonová et al. (1994), Johnsonová et al. (1984), Britton (1990) či velikosti místa bydliště (Britton, 1990).

Dle našich výsledků – a ve shodě se zahraničními autory – tedy zaujímají nejliberálnější postoje k homosexualitě mladí lidé z velkých měst nad 100 tisíc obyvatel, s nejméně středněškolským vzděláním a nevěřící, především ženy, naopak nejvíce homofobní jsou starší a méně vzdělaní katolíci z menších sídel, především pak muži.

Legislativa

Československo se už počátkem šedesátých let zařadilo do kriminalizací homosexuality chování (netrestání homosexuálních styků mezi dospělými osobami) mezi nepokrokovější státy světa. I na základě úsilí sexuologů se to podařilo dříve než ve většině evropských zemí. Přetrvávající § 244 tr. z. však zůstával vůči homosexuálům diskriminační, a to především věkovou hranicí 18 let či zákazem styku za úplatu, kterou mohlo před zákonem být i pozvání na večeři. Až odstraněním tohoto znevýhodnění v roce 1990, kdy byl uvedený paragraf vypuštěn z trestního zákona, byly dány legální podmínky (spolu s možností svobodného zakládání spolků a organizací) pro faktické zrovnaprávnění homosexuálních menšin u nás. Tuto emancipační před zákonem pak zvýraznila novelizace § 241, podle které definováno nové možností znásilnění i mezi osobami stejného pohlaví (podle staršího znění mohla být znásilněna pouze žena) a v budoucnu bude jisté dovršení i možnosti úředního svazku jednopohlavních párů.

u mužů (Gooren a spol., 1990, Banks a Gartrell, 1995) a ani u žen (Banks a Gartrell, 1995; Dancy, 1990). Při zkoumání eventálních rozdílů mezi heterosexuály a homosexuály v hladinách gonadotropinů zjistili dle Bankse a Gartrella (1995) pouze dvě ze sedmi provedených studií vyšší hladiny LH u gayů, zbytek žádné rozdíly neprokázal.

Hormonální teorie sexuální orientace jsou ale částečně potvrzovány experimenty na zvířatech. Brand a Slob (1991) ve svém výzkumu role perinatálních androgenů pro sexuální orientaci kryších samců v dospělosti prenatalně a perinatálně chemicky u pokusných zvířat blokovali aromatizaci testosteronu na estradiol. Následky tohoto zákroku na sexuální preferenci byly u dospělých samců významně nižší (perinatálně ovlivněné skupiny – postpubertálně samci z této skupiny vykazovali nižší preferenci skory pro estrální samičky než skupina samců ovlivněných prenatalně i než kontrolní skupina). Byli rovněž méně maskulinizováni (s nízkou ejakulační frekvencí) a více feminizováni. Dle autorů svědčí tyto výsledky o tom, že sexuální preference v dospělosti je u kryších samců podmíněna alespoň částečně hormonálně.

Model hormonální podmíněnosti homosexuality u mužů vytvořili na základě experimentů s mateřským stresem u krysa Doerner a spol. (1975). Vnější manipulace se stresem způsobeným averzivními podněty během určitého období těhotenství kryších samic vedly podle zjištění těchto autorů ke změně testikulární enzymatické aktivity u plodu, které měly za následek dočasný androgénový deficit. Ten pak vedl k anomáliím v postnatálním sexuální dimorfismu chování u jejich samčích potomků, podobným jako u uvedeného výzkumu Branda a Sloba, včetně demaskulinizace (například snížení iniciace při kopulaci) a feminizace (například lordóza) sexuálního chování. Reprodukční morfologické struktury těchto samečků přitom zůstaly neporušené.

Tento experimentální postup Doerner a jeho kolegů, pojmenovaný **prenatální mateřský syndrom**, vedl autory k domněnce, že matky homosexuálních mužů zažijí více perinatálního stresu než matky heterosexuálů. Teorii pak prokazovali na základě údajů, které svědčily o významně vyšších počtech homosexuálů mezi muži narozenými na území bývalé NDR během druhé světové války a v prvních poválečných letech (1941–1947), tedy v období, kdy se předpokládalo více vnějších stresujících událostí působících na těhotné ženy než v letech před válkou a po ní.

Doernerovy studie však byly následně kritizovány pro metodologické nedostatky – například pro nedostatečnou definici nezávislých (mateřský stres) i závislých (sexuální orientace) proměnných a pro ignorování alternativních možných vysvětlení (například neuvážovaly o možném vlivu absence otce ve výchově – ve válečných a poválečných letech byli otcové většinou na frontě nebo v zajetí a synové byli vychovávaní pouze malkou).

O tom, že primární příčiny sexuální orientace nejsou psychologické nebo sociální, ale biologické, svědčí i výzkumy Lancharda Bogaerta (1997), který zjistil, že homosexuální muži mají více starších bratrů, ale nemají více starších sester a ani mladších sourozenců než heterosexuálové (tzv. **efekt staršího bratra**). K podobným závěrům ohledně počtu starších a mladších sourozenců přitom dospěli Lalumière a spol. (1998) i u deviantů – u sexuálních agresorů a heterosexuálních i homosexuálních pedofilů. Podobně Raboch a Raboch (1999) u svého souboru 437 pedofilů zjistili, že ve srovnání s kontrolní skupinou sexuálně dysfunkčních mužů (N = 600) se pedofilové signifikantně častěji narodili v početných rodinách jako poslední ze tří a více dětí. Významně vyšší byl i věk matek a otců při jejich narození. K podobným výsledkům (vyšší pořadí mezi sourozenci a vyšší věk matek) dospěli autoři už předtím i při vyšetření delikventů homosexuálních (Raboch a Raboch, 1986).

Vysvětlením efektu staršího bratra by mohla být tzv. **hypotéza mateřské imunosenzitivnosti**, založená právě na hormonálních výzkumech MacCullocha a Waddingtona (1981) a Ellise a Amese (1987), podle kterých organismus matky v těhotenství v některých případech reaguje obrannou imunologickou reakcí na mužské pohlavní hormony (vylučované plodem). Tato imunitní reakce by v případě mužského zárodku mohla narušit organizační efekt androgenů a tím i sexuální diferenciaci mozku. Podle Gualtieriho a Hickse (1985) pak mateřskou imunitní reakci posiluje každý další zárodek mužského pohlaví, a tím se následně při dalších těhotenstvích zvyšuje i pravděpodobnost narušení mozkového vývoje mužského plodu. Z tohoto předpokladu dle autorů plyne, že pokud je narušena maskulinizace závislá na imunitní reakci matky, mužští homosexuálové by se měli rodit jako další v pořadí bratrů, ne však v pořadí sester, přičemž tato pravděpodobnost by měla být zvyšována počtem předchozích těhotenství matky s plodem mužského pohlaví. V souladu s tímto předpokladem jsou už uvedena zjištění ohledně počtu starších bratrů u homosexuálních mužů.

Výzkumy mozkových odlišností při určení **sexuální orientace** se zaměřily především na oblast jader hypotalamu. Swaab a Hofman (1990) například zjistili, že homosexuální muži mají větší nucleus supraopticus než muži heterosexuální, ačkoli toto jádro hypotalamu není pohlavně dimorfické. Při výzkumu pohlavně dimorfických jader této oblasti je nejznámější výzkum LeVaye (1991). Tento autor zkoumal jádra předního hypotalamu INAH-1, INAH-2 a INAH-3. Zjistil, že jádro INAH-3 bylo větší u heterosexuálních žen než u heterosexuálních mužů a u homosexuálních mužů bylo podobně velké jako u heterosexuálních žen. U tří sousedních jader nebyly nalezeny rozdíly související s pohlavím nebo se sexuální orientací.

Závěry tohoto výzkumu však byly kritizovány především pro malé soubory probandů (19 homosexuálních a 16 heterosexuálních mužů, 6 heterosexuálních žen) a kvůli tomu, že u všech homosexuálních mužů, ale jenom u šesti mužů heterosexuálních a u jedné ženy byla přítomna smrti AIDS (tato nemoc se přitom může projevit na velikosti mozkové hmoty) (DeLamater a Hydová, 1998).

Nicméně i Elias a Valenta (1992) tvrdí, že jádra předního hypotalamu mají u homosexuálních mužů pouze asi poloviční neurální hustotu ve srovnání s muži heterosexuálními. Navíc u homosexuálů autoři uvádějí pozitivní hormonální reakci na jednorázové podání luteinizačního hormonu, která je někde mezi nízkou ženskou reakcí a zvýšenou reakcí u heterosexuálních mužů. Na základě svých výzkumů i přehledu dosavadních zjištění uzavírají, že právě anatomické rozdíly v jádrech předního hypotalamu jsou rozhodující pro sexuální orientaci u mužů. Tyto rozdíly mohou způsobovat alteraci v hormonálních reakcích a vést k více ženskému typu gonadotropní sekrece u homosexuálů.

Závěr

Všechny dosavadní poznatky svědčí o tom, že sexuální orientace je záležitostí vrozenou a ani homosexuálnímu zaměření se nelze „naučit“ a nelze ho ani „vyléčit“. Je prostě jednou z variací lidské sexuality.

Literatura u autora

Úvod

Preventivní sexuální výchovný miniprogram uskutečňovaný formou praktických cvičení byl původně zpracován ve školním roce 1991/92 pro žáky osmých tříd.

Byla to odpovídající reakce na otázky učňů a pedagogů, kladené Pedagogicko-psychologické poradně. Chybění všeobecného výukového sexuálního výchovného programu si vyžádalo vytvoření programu, který by odpovídal současným změnám v psychice dospívajících i společenským změnám v době transformace politického systému.

První přednášky ve Wodislavských školách vyvolaly jednak příznivou odezvu, jednak vlnu odporu, která svědčí o tom, že toto téma není lhostejné. Objevil se nový požadavek: integrovat současné poznatky o lidské sexualitě a našemu společenství blízké křesťanské hodnoty, s důrazem na vytvoření široké tolerance k sexualitě a lidským potřebám vůbec.

Běh přednášek je stále měněn a doplňován podle nových poznatků, zkušeností a v souvislosti s vlastním vývojem. Skutečnost, že nejsme schopni mluvit otevřeně a bez obav o intimních problémech ve skupině bez výcviku interpersonální komunikace, asertivního chování a pocitu bezpečí ve skupině, vedla k začlenění elementů interpersonálního tréninku a asertivity.

Lepší poznání vlastní psychiky dává mladému člověku možnost uvědomělé volby při svém rozhodování, zahrnujícím i jeho následky.

Prevence v této oblasti je předcházením nezodpovědné volby, snížením rizika neúspěchu při budování párového soužití. Jakýmsi potvrzením těchto předpokladů a cíle přednášek je zvýšený zájem studentů středních škol, zvláště maturitních ročníků. Pořčbují další podporu, poukázání na různá řešení problémů, srovnání svých původních zkušeností a zážitků s jinými, aby nakonec našli svůj styl a způsob chování, který se někdy může změnit tak, aby dokázali snáze žít s druhými lidmi.

Teoretická část

1. Cíle programu

- 1) sexuální poučení
 - a) kvalifikované a objektivní poskytnutí informací týkajících se sexuální a erotické přirozenosti člověka při brání v úvahu různosti pohlaví a odlišností (biologické a psychologické).
 - b) příprava na psychosexuální zralost a vytvoření sexuální zralého jedince, který akceptuje vlastní pohlaví a pohlavní pud a který se seberealizuje ve své psychosomatické roli.
 - c) propojení volby sexuálního života s podmínkami etickými, náboženskými, uměním hodnotit osobnosti a chování, při vzeti v úvahu individuální odpovědnosti.
 - d) výchova k toleranci a otevřenému, pozitivnímu přístupu k druhému člověku a jeho problémům.
- 2) Vytváření dovedností při komunikaci s druhým člověkem
 - a) učení se jazyku JA (ega?)
 - b) sebezpoznaní prostřednictvím protichůdných, kladných a záporných informací
 - c) učení se účasti ve skupině (spolupráce, psychodrama, projektivní nácviky)

- d) učení se asertivnímu chování
- e) pozorování jiných lidí, zvýšení emoční vnímavosti, empatie, zvýšené uvědomování si přijímaných a vysílaných verbálních i nonverbálních signálů

II. Úlohy vyplývající z cílů (oblast informací)

- 1) Zásady komunikace ve skupině (nehodnotit druhé, nedávat druhým rady, hovořit k sobě a ne o sobě, mluvit od JA, atd.)
- 2) Individuální práva členů skupin (k odmítnutí, k řízení úrovně aktivity, otevřenosti, blízkosti, atd.)
- 3) Prezentace různých názorů týkajících se sexuální aktivity člověka a s tím spojenou životní volbou, spočívající na třech základech: restrikce, „zlatý střed“ a permissivita.
- 4) Proces vzájemnosti: rozhovor na téma jednotlivých fází vývoje ve sféře psychologické, fyzické, emocionální i společenské.
- 5) Pojem lásky, vlivy, které ji vytvářejí, druhy lásky (rodičovská, ve vztahu člověk – Bůh, heterosexuální, homosexuální, atd.)
- 6) Společné, uvědomělé rozhodnutí o založení rodiny, spoluzodpovědnost rodičů za výchovu dětí, povinnosti a práva jednotlivých členů rodiny. Hodnoty, které jsou důležité v rodině (porozumění, poctivost, láska, věrnost, vzájemná opora, souměřitelnost...)
- 7) Psychosexuální odlišnosti a sexuální deviace (odchýlky), tolerance a asertivita jako základ člověka otevřeného, uvědomělého a dospělého.
- 8) Masturbace (onanie), sexuální fantazie jako projevy psychosomatického vyzrávání, zbavení se destruktivního pocitu viny.
- 9) Erotika a sexualita, formy sexuálních kontaktů (petting, orální sex, anální sex), safer sex. Základní znalosti na téma HIV/AIDS a pohlavně přenosné choroby.
- 10) Přírozené metody plánování rodiny, antikoncepční metody (hormonální – implantáty, mechanické, chemické)

III. Pracovní metody a techniky, opírající se o zkušenosti a hledání

- práce ve velké skupině a principu kroužků, poskupin, individuální i párová (vzájemná výměna informací)
- krátké přednášky, diskuse – „burza nápadů“, anamnéza
- vyjadřování pohybem, výtvarnou a hudební inspirací

IV. Očekávané výsledky

- 1) Vytvoření možnosti otevřeného a partnerského rozhovoru a diskuse pro účastníky, pojednání jejich problémů zralým způsobem, který mládeži umožňuje prolomit bariéry ve verbální zaci vnitřních pocitů a představ, dává studentům také příležitost k uvědomělému přístupu k diskutovaným tématům.
- Otevřená a akceptující atmosféra, která usnadňuje lepší vnímání druhých, zároveň znalost mechanismů komunikace, má vliv na správné přijímání signálů od partnera.
- Dosažení takové pozitivní atmosféry ve skupině se zapojením studentů je prvním výsledkem tohoto typu cvičení.
- 2) Získání poznatků a zkušeností umožňuje:
 - a) eventuelní změnu osobnosti, zlomení odporu a pruděného studu, spojeného s málo otevřeným stylem života v rodině a okolním prostředí

- b) vyhýbání se chybám při rozhodování týkajícím se sexuální oblasti
- c) přípravu na partnerský vztah, který je postaven na vzájemné úctě, věrnosti a respektování práv druhého člověka
- d) zlepšení schopnosti komunikace a konstruktivního řešení problémů

V. Praktická doporučení

Realizace celého programu se teoreticky předpokládá v cyklu dvou až tříhodinových setkání jednou týdně.

Některé úlohy, které jsou hlavním tématem setkání, se budou realizovat během jednoho setkání, některé úlohy, které se týkají schopnosti komunikace, asertivního chování apod., budou probíhat během všech setkání.

V praxi není možno vždy provést celý cyklus. V tom případě se program zužuje na konsen- trované poskytnutí informací, omezená doba pak nedovoluje procvičení a dosažení změny cho- vání.

SPRSV

SBORNÍK REFERÁTŮ

Vydala Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu v Praze
a Nová tiskárna Pelhřimov, s.r.o.

Uspořádal JUDr. Miroslav Mítáňner, CSc.

Tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, s.r.o.

ŘÍJEN 2002